

Съфинансиран от програма
„Еразъм+“
на Европейския съюз

**Българска асоциация
за европейски изследвания**

Тази публикация се осъществява в рамките на проект „Европа в моята професия“, изпълняван от Българската асоциация за европейски изследвания и съфинансиран по програма „Еразъм+“ – подпрограма „Жан Моне“ на Европейския съюз.

ЕВРОПА В МОЯТА ПРОФЕСИЯ • 2020

ЕВРОПА В МОЯТА ПРОФЕСИЯ

**Авангард Прима
София, 2020**

ЕВРОПА В МОЯТА ПРОФЕСИЯ

**Авангард Прима
София, 2020**

Тази публикация се осъществява в рамките на проект „Европа в моята професия“, изпълняван от Българската асоциация за европейски изследвания и съфинансиран по програма „Еразъм+“ – подпрограма „Жан Моне“ на Европейския съюз.

Подкрепата на Европейската комисия за изготвянето на настоящата публикация не представлява одобрение на съдържанието, което отразява гледните точки само на авторите и не може да се търси отговорност от Комисията за всяка употреба, която може да бъде използвана за информацията, съдържаща се в нея.

© Валентин Петрусенко, Венета Златинова-Павлова, Ганчо Ганчев, Гергана Радойкова, Димитър Хаджиниколов, Димчо Димов, Екатерина Михайлова, Катерина Йочева, Ингрид Шикова, Катя Христова-Вълчева, Милена Ташева-Петрова, Младена Радева, Петър Борисов, Сия Велева, Теодор Радев, Теодора Калейнска, Христина Групчева автори, 2020

Научна редакция:
проф. Ингрид Шикова (съставител)
проф. Димитър Хаджиниколов

ISBN 978-619-239-409-7
Авангард Прима, издател
София, 2020

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	9
Ингрид Шикова	
ПРОЕКТЪТ „ЕВРОПА В МОЯТА ПРОФЕСИЯ“	13
Димитър Хаджиниколов	
ЮРИДИЧЕСКИТЕ ПРОФЕСИИ В КОНТЕКСТА НА ЧЛЕНСТВОТО НА БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ.....	23
Екатерина Михайлова, Катерина Йочева, Катя Христова–Вълчева	
ПРАКТИКУВАНЕ НА ПРОФЕСИИТЕ „АРХИТЕКТ“ И „УРБАНИСТ“ В ДЪРЖАВИТЕ ЧЛЕНКИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ.....	45
Милена Ташева-Петрова, Венета Златинова–Павлова	
ЕВРОПА В СПЕЦИАЛНОСТИТЕ „МЕДИЦИНСКИ ОПТИК“ И „ОПТОМЕТРИСТ“ – ПРАВНА РАМКА И ВЪЗМОЖНОСТИ.....	102
Христина Групчева, Младена Радева	
ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ И ПРОФЕСИЯТА „ЕКОЛОГ“ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ	109
Валентин Петрусенко	
ПРОФЕСИЯ „ИНЖЕНЕР“ – ПРАВНА РАМКА И ВЪЗМОЖНОСТИ, ПРЕДОСТАВЯНИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ.....	117
Сия Велева, Димчо Димов	
НОВИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВЪНШНОТЪРГОВСКИТЕ КАДРИ.....	132
Димитър Хаджиниколов	
ПОДКРЕПА НА МЛАДИТЕ ФЕРМЕРИ В БЪЛГАРИЯ ОТ ОБЩАТА СЕЛСКОСТОПАНСКА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ.....	152
Теодор Радев, Петър Борисов	
ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД РЕАЛИЗАЦИЯТА НА СТУДЕНТИТЕ В ОБЛАСТТА НА ФИНАНСИТЕ В КОНТЕКСТА НА ОЧАКВАНОТО НИ ПРИСЪЕДИНЯВАНЕ КЪМ ЕВРОЗОНАТА.....	173
Ганчо Ганчев	
КАК ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ ПРОМЕНЯ КАРИЕРНОТО РАЗВИТИЕ НА МЛАДИТЕ ХОРА В ОБЛАСТТА НА КУЛТУРНИЯ ТУРИЗЪМ И ТУРИСТИЧЕСКОТО ЕКСКУРЗОВОДСТВО	197
Теодора Калейнска	

ПРАВНА РАМКА И ВЪЗМОЖНОСТИ, ПРЕДОСТАВЯНИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В
СФЕРАТА НА ПРЕВОДАЧЕСКАТА ПРОФЕСИЯ..... 211

Ингрид Шикова, Гергана Радойкова

ОБОБЩЕНИЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ПРОВЕДЕНАТА АНКЕТА
В РАМКИТЕ НА ПРОЕКТА „ЕВРОПА В МОЯТА ПРОФЕСИЯ“ 232

Ингрид Шикова

Списък на таблиците

Таблица 1. Действащи споразумения на НБУ за мобилност по програма „Еразъм+“	41
Таблица 2. Програми и проекти на ЕС, насърчаващи кариерното развитие в професионално направление „право“, изпълнявани в България	42
Таблица 3. Основни документи на ЕС, регулиращи професиите „архитект“ и „урбанист“	48
Таблица 4. Минимални изисквания към обучението на архитекти.....	55
Таблица 5. Компетенции и общо ядро от знания, необходими за практикуване на професията „урбанист“	57
Таблица 6. Национална законова рамка и въздействието ѝ върху професиите „архитект“ и „урбанист“	59
Таблица 7. Дейности на КАБ, съгласно ЗКАИИП, свързани с достъпа и практикуването на професиите „архитект“ и „урбанист“	62
Таблица 8. Условия за признаване на право на чуждестранни граждани да упражняват професиите „архитект“ и „урбанист“ в България съгласно ЗКАИИП.....	62
Таблица 9. Видове проектантска правоспособност според ЗКАИИП и условия за получаването им	63
Таблица 10. Обхват на дейностите на професиите „архитект“ и „урбанист“	66
Таблица 11. Длъжности, за заемането на които се изисква професионална квалификация „архитект“ или „урбанист“	67
Таблица 12. Дейности, извършвани от архитекти и урбанисти.....	68
Таблица 13. Възможни насоки за подобряване на националната законодателна и институционална рамка в България по отношение на регулираните професии „архитект“ и „урбанист“	73
Таблица 14. Режимы на регулация на професията „архитект“	78
Таблица 15. Дисциплини в специалностите „Архитектура“ и „Урбанизъм“ в УАСГ, изграждащи знания, умения и отношение към практикуване на професията в Европа.....	94
Таблица 16. Брой по държави на университетите, с които УНСС има подписани договори за сътрудничество	139
Таблица 17. Основни курсове, предлагани от Европейската комисия чрез „eLearning courses and eBooks“	140
Таблица 18. По-важни международни екологични споразумения, свързани с експортно-импортния режим на ЕС	143
Таблица 19. Критерии за предоставяне на статут на одобрен икономически оператор (ОИО) в ЕС	144

Таблица 20. Оценка на анкетираните относно степента на информираност за някои аспекти от дейността на ЕС в професионална им сфера	147
Таблица 21. Желания на анкетираните за допълнителна информация.....	148
Таблица 22. Проекти с плащане по мярката „Млад фермер“	156
Таблица 23. Регулиране на професията „туристически екскурзовод“ в някои страни – членки на ЕС.....	201

Списък на фигурите

Фиг. 1. Практикуващи български адвокати в страни членки на ЕС.....	34
Фиг. 2. Степен на изучаване на университетска дисциплина, свързана с правните норми на ЕС, приложими в юридическата професия	36
Фиг. 3. Въздействие на правните норми на ЕС върху упражняването на юридическата професия	37
Фиг. 4. Очаквания за необходимост от регулиране на юридическата професия в ЕС.....	38
Фиг. 5. Очаквания за професионална реализация в рамките на ЕС	38
Фиг. 6. Оценки за въздействието на програмите на ЕС за подобряване на университетското обучение на юридическите професии	39
Фиг. 7. Източници на информация за новостите в законодателството на ЕС в сферата на юридическата професия	40
Фиг. 10. Структура и продължителност на образованието по архитектура – групи държави с и без отделна бакалавърска степен.....	81
Фиг. 11. Общ брой студенти от УАСГ, участвали в образователна мобилност по програма „Еразъм+“	84
Фиг. 12. Брой решения за признаване на професионална квалификация „архитект“, придобита в България, в други държави от ЕС и ЕИП.....	90
Фиг. 13. Отговори на въпрос 1	93
Фиг. 14. Отговори на въпрос 13.....	95
Фиг. 15. Отговори на въпрос 16.....	97
Фиг. 16. Оценка на знанията за институциите и за начина на функциониране на ЕС сред анкетираните в Техническия университет – София	127
Фиг. 17. Резултати от оценката на знанията на студентите за правните норми на ЕС и за програмите на ЕС в сферата на тяхната бъдеща професионална реализация	128
Фиг. 18. Знания, които студентите биха искали да получат в ТУ – София относно ЕС	128
Фиг. 19. Оценка на въздействие, което правните норми на ЕС оказват върху упражняването на бъдещата професия „инженер“	129
Фиг. 20. Степен на познаване на институциите и процедурите на ЕС сред анкетираните студенти от УНСС.....	147
Фиг. 21. Познаване на институциите и начина на функциониране на ЕС – отговори на анкетираните в Аграрен университет – Пловдив	168

Фиг. 22. Въздействие на правните норми на ЕС в областта на селското стопанство.....	169
Фиг. 23. Очаквания за професионална реализация в България и в ЕС – отговори на анкетирания в Аграрен университет – Пловдив	169
Фиг. 24. Въздействие на програмите на ЕС за подобряване на университетското обучение в земеделието	170
Фиг. 25. Използване на различни източници за информиране относно нормативни актове и програми на ЕС в професионалното направление „селско стопанство“	170
Фиг. 26. Отговори на въпрос №1	189
Фиг. 27. Отговори на въпрос №6	191
Фиг. 28. Отговори на въпрос №7	192
Фиг. 29. Отговори на въпрос №8	192
Фиг. 30. Отговори на въпрос №9	193
Фиг. 31. Отговори на въпрос №13	194
Фиг. 32. Туристически екскурзоводи, квалифицирани в една държава членка на ЕС (страна на квалификация), които кандидатстват за признаване в друга държава членка на ЕС (приемаща страна) като процент от общия брой на кандидатствалите.....	202
Фиг. 33. Страни с мигрирали най-много специалисти, свързани с упражняването на професията на туристическия екскурзовод, като % от общия брой на мигриралите.....	203
Фиг. 34. Отговор на въпроса „Как оценявате Вашите знания за институциите и начина на функциониране на ЕС?“ в СУ „Св. Климент Охридски“	227
Фиг. 35. Отговор на въпроса „Каква оценка бихте дали на Вашите знания за правните норми на ЕС и за програмите на ЕС в сферата на Вашата бъдеща професия?“ в СУ „Св. Климент Охридски“	228
Фиг. 36. Отговор на въпроса „Как оценявате въздействието, което правните норми на ЕС оказват върху Вашата бъдещо професия?“ в СУ „Св. Климент Охридски“	229

ПРЕДГОВОР

Европейският съюз (ЕС) оказва влияние върху ежедневието на европейските граждани чрез осъществяваните политики в различни сфери. Познаването на политиките на Европейския съюз и на европейското законодателство е важна предпоставка за осъществяване на възможностите, които произтичат от европейската интеграция.

Правото на европейските граждани да работят и да упражняват икономически дейности в друга държава членка е основно право, залегнало в Договора за функционирането на Европейския съюз. В дял IV „Свободно движение на хора, услуги и капитали“ на Договора за функционирането на Европейския съюз, чл. 45 гарантира свободното движение на работници в рамките на Съюза. Тази свобода на движение налага премахването на всякаква дискриминация, основаваща се на гражданство, между работниците от държавите членки, що се отнася до заетост, възнаграждение и други условия на труд. Гражданите на Европейския съюз имат право да приемат предложения за наемане на работа, да се придвижват свободно на територията на държавите членки за тази цел, да престояват в държава членка за целите на заетостта, в съответствие с разпоредбите, уреждащи заетостта на гражданите от тази държава, предвидени в закони, подзаконови или административни разпоредби, да остават на територията на държава членка след наемане на работа в тази държава.

Европейският парламент и Съветът са оправомощени да приемат законодателство, с което да бъдат предприемани необходимите мерки за осъществяването на свободното движение на работници. Тези мерки обхващат осигуряването на тясно сътрудничество между националните служби по заетостта, премахване на административни процедури и практики, които произтичат от националното законодателство и представляват пречка за либерализацията на движението на работници.

В чл. 49 от Договора за функционирането на ЕС е регламентирана и свободата на установяване, която включва правото на упражняване на дейност като самостоятелно заето лице, както и да се създават и ръководят предприятия. В тази връзка се предоставя възможност на гражданин на една държава членка да придобива и ползва земи и сгради на територията на друга държава членка. За да се улесни започването и упражняването на дейност като самостоятелно зае-

то лице, Европейският парламент и Съветът издават директиви, които имат за цел взаимното признаване на дипломи, удостоверения и други доказателства за официални квалификации, както и за координирането на законовите, подзаконовите и административните разпоредби на държавите членки относно достъпа до и упражняването на дейности като самостоятелно заети лица.

В глава 3 (чл. 56) на Договора за функционирането на ЕС е регламентирано свободното предоставяне на услуги в рамките на Съюза, които обхващат дейности от промишлен и търговски характер, занаятчийски дейности и дейности на свободните професии. Гражданите на ЕС, които предлагат услуги, имат право да упражняват своята дейност в държавата членка, където се предоставя услугата, при същите условия, каквито тази държава прилага спрямо своите собствени граждани.

Прилагането на тези общи разпоредби от Договора за функционирането на ЕС са свързани с необходимостта от улесняване на взаимното признаване на професионалните квалификации между държавите членки и съответно от регулиране на европейско равнище с цел премахване на пречките за достъп до дадена професия.

Базата данни с регламентираните професии на ЕС, поддържана от Европейската комисия, включва информация за регулираните професии и показва, че около 600 различни професии са засегнати от трудовата регулация. Като се вземат предвид професиите, регулирани във всички държави членки, общият брой на регулираните професии в ЕС надвишава 5 400. Следва да се подчертае, че има разнообразие на регулиране на някои професии – например адвокати, лекари и медицински сестри, които са лицензирани във всички държави членки на ЕС, докато екскурзоводите са лицензирани само в 9 държави членки¹. Правилата за квалификациите варират в отделните страни от ЕС. Гражданин на ЕС може да е получил съответна квалификация в една държава членка, но да има трудности да практикува професията си другаде, което пречи на свободното движение на услуги и хора.

Директивата за професионалните квалификации (Директива 2005/36/ЕО, изменена с директива 2013/55/ЕС) е предназначена за преодоляване на тези проблеми. Тя установява правила за признаване

¹ Данните са от изследването „Measuring Prevalence and Labour Market Impacts of Occupational Regulation in the EU“, Maria Koumenta и Mario Pagliero, финансирано от Европейската комисия, 2016.

на квалификацията на професионалисти, които са напълно квалифицирани в една държава от ЕС и желаят да практикуват другаде в ЕС. Директивата предоставя съвременна система за признаване на професионален опит и насърчава автоматичното признаване на професионалния опит в целия ЕС. През януари 2016 г. Европейската комисия въведе и нова цифрова процедура за признаване на професионални квалификации – Европейската професионална карта (EPC).

Освен чрез регулиране, Европейският съюз влияе върху професионалното развитие на европейските граждани чрез възможностите, които предоставя – участие в европейски програми за обучение, квалификация, стажове. Политиките на ЕС също оказват влияние върху различните професии и възможностите за професионална кариера.

За да се възползват от предимствата, които предлага европейската интеграция, гражданите на ЕС трябва да са запознати както със законодателството, така и с политиките и програмите на Европейския съюз. В тази връзка проектът „Европа в моята професия“ има две основни цели – първо, да запознае студентите и останалите млади хора от различни професионални направления с европейските политики и законодателство в сферата на тяхната бъдеща професия и с възможностите, които съществуват за стажове, квалификация и обучение в европейски мащаб и второ, да бъде направено проучване сред студентите за степента на техните познания относно ролята и влиянието на правните норми и политики на Европейския съюз върху тяхната професия, познаването и използването на възможностите, предоставяни от европейските програми, очакванията им за професионална реализация в България и в останалите държави членки на ЕС.

Настоящата публикация е резултат от осъществяването на основните цели на проекта, описани по-подробно в следващия текст. Анализите в публикациите на авторите обобщават европейското измерение в отделните професии, регулирането и възможностите, които се предоставят на студентите. Най-напред са представени професионалните направления, обхванати от проекта, в които съществуват т. н. регулирани професии – това са основно правното направление, архитектурата и градоустройството, медицинските специалности, а след тях и останалите професионални направления.

ПРОЕКТЪТ „ЕВРОПА В МОЯТА ПРОФЕСИЯ“

Димитър Хаджиниколов

*Председател на Българската асоциация
за европейски изследвания (БАЕИ)*

Идеята за реализацията на този проект се роди през 2017 г. на базата на наблюденията, които вече се бяха натрупали у нас, членовете на БАЕИ, относно силните въздействия на европейските правни норми и на европейските програми върху професионалното развитие на младите хора. Ето защо Българската асоциация за европейски изследвания (БАЕИ) реши да участва в конкурса за финансиране на проекти по програма „Жан Моне“ към „Еразъм+“ с проекта „Европа в моята професия“, свързан с посочената тематика.

Трябва да се отбележи, че БАЕИ е сравнително стара организация, която съществува още от 1993 г. В началото тя се нарича Българска асоциация за изследване на Европейската общност, известна също така като БЕКСА (BECSA – Bulgarian European Community Studies Association). Нашата асоциация обединява учени и преподаватели, свързани с изследване на Европейския съюз и с преподаване на дисциплини по тази тематика. Членове на асоциацията са представители на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Нов български университет, Университета за национално и световно стопанство, Българската академия на науките, Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, Югозападния университет „Неофит Рилски“ и т. н. БАЕИ е колективен член на European Community Study Association (ECSA – WORLD), която е основана през 1987 г. и е със седалище в Брюксел. ECSA-WORLD обединява организации от около 60 държави от целия свят, освен от държавите членки на ЕС, от САЩ, Канада, Япония, Китай, Руската федерация и др.²

Целите, които ние си поставихме с проекта „Европа в моята професия“, са няколко.

- На първо място – да се разясни на студентите, докторантите и

² Повече информация за Българската асоциация за европейски изследвания може да се намери на: <http://www.becsa-bg.eu>

въобще на младите хора у нас, какви са общите европейски професионални изисквания, както и изискванията на отделните държави членки на ЕС за упражняване на определени професии. Има ли съществени национални ограничения или съществува взаимно признаване на дипломи и квалификация, какви специфични европейски правни актове – регламенти и директиви се прилагат в съответната професионална област.

- Следващата цел е да се запознаят младите хора с възможностите да ползват различни програми и проекти, финансирани от ЕС, които подпомагат професионалното обучение и израстване. Основно място ние отделихме на програмата „Еразъм+“, но целта ни е да представим и други възможности за обучение, стаж, кариерно развитие, които предлагат европейските институции.

- С проекта ние също целим да създадем един форум за дискусии, където младите хора да може да изразят своето мнение относно съществуващата правна рамка за професионална реализация в ЕС – има ли достатъчно единни правни норми, дали те са малко, или пък са прекалено много, какво е необходимо да се направи още, за да има реално свободно движение на специалисти в рамките на ЕС? Достатъчно ли са програмите, които подпомагат кариерното развитие на младите хора? На базата на анкета, която ние проведохме в 10 български университета, подготвихме настоящото научно изследване (анкетната карта е поместена в края на книгата). Надяваме се нашето изследване да помогне на хората, които взимат решенията, за да се придвижи напред европейското измерение на професионалното кариерно развитие.

За да реализираме проекта, ние използвахме няколко инструмента. Най-важният от тях беше провеждането на работни срещи (семинари) в 10 от най-реномираните български университета. Първата от тях бе в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Тя беше посветена на професията „преводач“ и възможностите, които предлага Европейският съюз в тази сфера. Интерес към семинара проявиха студенти от специалностите „Английска филология“, „Френска филология“, „Италианска филология“, „Немска филология“, „Руска филология“, от магистърските програми „Писмен превод“ и „Конферентен превод“, студенти от специалност „Право“ и др. Модератор на семинара беше проф. Ингрид Шикова, а гост-лектор – г-жа Десислава Кръстева – представител на Генерална дирекция „Писмени преводи“ към Европейската комисия (на снимката по-долу).

Вторият семинар, посветен на регулирането на външнотърговската професионална сфера, бе проведен с участието на студенти и докторанти от Университета за национално и световно стопанство. На срещата на 3 май 2018 г. В Дома на Европа в София (Представителството на Европейската комисия) специален гост бе д-р Младен Ламбев – координатор на Парламентарното измерение на Българското председателство на Съвета на ЕС и дългогодишен главен експертен сътрудник на Комисията по европейските въпроси и контрола на европейските фондове към Народното събрание на Република България.

На снимката: д-р Младен Ламбев и модераторът на семинара проф. Димитър Хаджиниколов

Семинарът в Нов български университет беше посветен на правните професии като регулирана професионална област и възможностите, които предлагат европейски програми за кариерно развитие. Присъстваха основно студенти от магистърска програма „Право“. Проф. Екатерина Михайлова откри семинара и запозна студентите с целите на проекта (на снимката по-долу).

Доц. Катерина Йочева представи резултати от проучването и анкетните карти, които студентите попълниха във връзка с оценката им за правната рамка на ЕС и перспективите за професионална реализация на юридическите професии. Гост-лектори на работния семинар бяха г-жа Веселка Коева, член на Висшия адвокатски съвет и г-н Евгени Стоянов, заместник министър на правосъдието. Студентите зададоха въпроси относно възможностите за работа като експерти юристи и юрист-лингвисти, за процедурите по придобиване на професионално звание по произход, за приложното поле на директива 2005/36/ЕС в допълнение на директива 98/5/ЕО, за процедурите на кандидатстване по стажантски програми в ЕС и други.

Семинарът в Аграрния университет – Пловдив бе посветен основно на Общата аграрна политика на ЕС и на възможностите, които европейските фондове и програми създават за насърчаване на кариерното развитие в земеделския сектор и в селските райони. В дискусиата взеха участие студенти от две специалности – „Аграрна икономика“ и „Управление на регионалното развитие“. Срещата бе организирана и модерирана от доц. д-р Теодор Радев. Тодор Атанасов, който се занимава с оранжерийно производство в с. Поповица и е бил подпомогнат от ЕС, сподели своя опит от кандидатстването си по европейската програма и от оказаната му подкрепа.

На снимката: участниците в семинара наблюдават презентацията на доц. Теодор Радев

Акцентът на работната среща в Медицински университет – Варна бе върху очното здраве, тъй като този университет е единственото учебно заведение в България, което обединява офталмологията, оптометрията и медицинската оптика и поради това е водещо в посоченото направление на медицината. Семинарът беше обект на огромно внимание от страна на студенти – бакалаври, магистри, както и докторанти и преподаватели. Над 40 участника проявиха желание да научат повече относно възможностите за реализация в Европейския съюз. Водещ на срещата бе проф. д-р Христина Групчева. Специални гости бяха зам.-ректорът по „Международна дейност“ – проф. Тодорка Костадинова, както и г-жа Светлана Панайотов, административен координатор по програмата „Еразъм+“. Студентите зададоха множество въпроси. Под ръководството на д-р Младена Радева, асистент в Катедрата по очни болести и зрителни науки, те попълниха специално приготвените за семинара анкетни карти.

Шестият семинар в рамките на пректа се проведе в Университета по архитектура, строителство и геодезия в София. Основна тема бяха регулираните професии „архитектура“ и „урбанизъм“. Семинарът бе воден от доц. д-р арх. Милена Ташева-Петрова. Тя представи на аудиторията проекта и темите на семинара. Запозна участниците със специфичните регулации на професията „урбанист“ на европейско

На снимката: момент от презентацията на проф. Христина Гручева

ниво. С регулациите в направление „архитектура“ аудиторията бе запозната от гл. ас. д-р арх. Венета Златинова. Специален гост на семинара бе доц. д-р арх. Боян Георгиев – директор на Центъра за международна дейност и мобилност в УАСГ. Участие в семинара взеха урб. Силвия Чакърова, докторант към катедра „Градоустройство“, арх. Йона Йорданова, арх. Донка Димитрова и Георги Славов – преддипломант към кат. „Градоустройство“. Настоящите и бивши възпитаници на Архитектурния факултет на УАСГ представиха личния си опит и впечатления от програма „Еразъм+“. На финала присъстващите попълниха специално подготвените за семинара анкетни карти.

Семинарът по професионално направление „туризъм“ се проведе във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Взеха участие студенти от специалности „Културен туризъм“, „География“ и „История и география“. Основна цел бе да се запознаят участниците с европейските политики в областта на туризма и по-специално на културния туризъм. Доц. Теодора Калейнска бе модератор на семинара. Тя говори за европейските измерения в развитието на културния туризъм, представи програми на ЕС за този вид туризъм и за професионалната реализация на младите хора, занимаващи се с него. Д-р Боянка Димитрова представи европейските исторически и културни пътища. Студентите споделиха свои впечатления, добити в резултат на обучение и мобилност чрез програмата „Еразъм+“.

На снимката: студенти от УАСГ попълват анкетните карти по проекта

На снимката: доц. д-р Теодора Калейнска модерира семинара в гр. Велико Търново

Следващата работна среща в рамките на проект „Европа в моята професия“ бе в Техническия университет – София. Тя бе организирана

и модерирана от гл. ас. д-р Димчо Димов и гл. ас. д-р Сия Велева. Участие взеха студенти от професионално направление „Общо инженерство“ и млади преподаватели. Семинарът беше открит от декана на Стопански факултет проф. д. ик. н. Младен Велев. Той запозна участниците с възможностите за бъдеща професионална реализация, като акцентира върху предимствата на широкопрофилното образование. По-нататък, модераторите представиха основни правни актове и програми на ЕС в инженерното професионално направление. В семинара се включи и проф. д-р Ташо Ташев, университетски координатор на програмата „Еразъм+“. Студентът Михаил Иванов направи презентация за обучението си по програмата „Еразъм+“ в Грац, Австрия.

На снимката: модераторите представят правните актове и програми на ЕС в Техническия университет – София

Семинарът по професионално направление „Финанси“ се проведе с участието на студенти от Висшето училище по мениджмънт Варна, филиал София и Югозападния университет „Неофит Рилски“. Той бе организиран и модериран от проф. д-р Ганчо Тодоров Ганчев, присъства и експерт Петя Кметска от ВУМ – Варна, участник в проекти по линията на „Еразъм+“. Работата по направление „Финанси“ включваше преглед на основните регламенти и директиви на ЕС в областта на финансите и в частност в сферата на банковия надзор и управлението на риска, банковия съюз, потребителските финансови услуги, разплащателните услуги, финансовите пазари, застраховането и пенсионните фондове, финансовите отчети и одита. Състоя се и дискусия за значението на европейското право в областта на финансите за професионалната реализация на сегашните студенти, бъдещи специалисти в тази област.

На снимката: семинарът в Югозападния университет „Неофит Рилски“

Работната среща по професионално направление „Екология“ се проведе в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Съорганизатори бяха Философско-исторически факултет (ФИФ), Факултет за икономически и социални науки (ФИСН) и Биологическия факултет. Активно участие в подготовката и провеждането на семинара взеха, освен модератора за Пловдивския университет по проекта доц. д-р Валентин Петрусенко от ФИФ, така също доц. д-р Соня Костадинова, декан на Биологически факултет и доц. д-р Юлия Джабарова, зам. декан на ФИСН. Представени бяха презентации, засягащи нормативни актове и политики на ЕС в областта на екологията, както и европейски програми за кариерно развитие. Присъстващите имаха възможност да обменят идеи и да изкажат критични бележки. Полезно бе и споделянето на опит от страна на участник в програмата „Еразъм+“. Това бе студентката Александра Христова, която е провела обучението си по „Еразъм+“ в Лисабон. Тя е и активен участник в европейското доброволческо движение като EVS координатор. В продължилата след семинара приятелска дискусия се включиха преподаватели и студенти от съседната химическа лаборатория. Оказа се, че и те имат силен интерес към екологията като модерна интердисциплинарна сфера за професионална реализация.

Като координатор на проекта „Европа в моята професия“ мога да констатирам, че най-отговорна бе неговата научна компонента. Целта на научното изследване бе да се даде отговор на два основни въпроса: каква е информираността на българските студенти относно

*На снимката: интердисциплинарна дискусия
в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*

европейските правни норми в съответната професионална област: архитектура, медицина, правни услуги, преводачески услуги, търговия, финанси и т. н. и знаят ли младите хора за програмите и проектите, финансирани със средства от ЕС, които целят кариерното им подпомагане? За да се отговори на тези въпроси, от ангажираните по проекта експерти се изискваше да извършат съответния анализ на нормативната база на ЕС, да се запознаят подробно с различни програми и проекти, финансирани чрез бюджета на съюза, да извършат количествен и качествен анализ на информацията, събрана чрез анкетата и чрез сайта на проекта³.

Експертите представиха своите резултати по отделните професионални направления на научната конференция, която се проведе на 2 и 3 ноември 2019 г. във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. На базата на тези презентации са подготвени главите в тази книга.

³ Желаящите да вземат участие в дискусията по проекта могат да направят това като зададат въпрос или просто изразят своето мнение по вълнуващ ги професионален проблем, свързан с ЕС, като използват сайта на проекта www.eumupro.eu – рубриката „Форум“.

ЮРИДИЧЕСКИТЕ ПРОФЕСИИ В КОНТЕКСТА НА ЧЛЕНСТВОТО НА БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Екатерина Михайлова
Катерина Йочева
Катя Христова-Вълчева
Нов български университет

Европейското измерение на юридическите професии и образователни политики

Юридическите професии имат специфичен статут в рамките на общото европейско пространство – както законовата регламентация, така и образователните политики са в изричната компетентност на отделните държави членки, но в същото време огромен обем от дейностите на общите европейски институции и изпълнителни органи се обслужва от правоспособни юристи⁴. Достатъчно е само да споменем Съда на Европейския съюз (ЕС)⁵ и Европейската сметна палата, правните служби на Европейската комисия, Съвета на ЕС и Европейския парламент, Агенцията за основните права в ЕС и много други, за да очертаем широкия обхват от възможности за професионална реализация на общността от експерти юристи. Едно също широко поле за кариерно развитие представляват многобройните консултантски фирми, осъществяващи своята дейност в Брюксел, както и нарастващият брой на неправителствени и застъпнически организации с дей-

⁴ Михайлова, Е. (2017) – Статут на съдиите, прокурорите и следователите. Несменяемост. Имунитет. В: Структура и организация на съдебната власт, нов правен курс, Съюз на съдиите в България, <https://static1.squarespace.com/static/5502d30ee4b0f063546540ec/t/5921df84bf629a6e74e93b63/1495392143836/New+Legal+Course.pdf>

⁵ Йочева, К. (2010) – Езиков режим на юрисдикциите на Европейския съюз. В: Сборник доклади на научната конференция на Русенски университет „Ангел Кънчев“ и Съюза на учените, Русе, 2010, изд. на Русенски университет „Ангел Кънчев“, том 49, Серия 7 – Правни науки, Русе, 2010, с. 71–76.

ност в сферата на различните политики на ЕС⁶. Ново поле за юридическата професия се разкрива и със създаването на независимия европейски прокурор⁷.

В рамките на различните правни и съдебни системи на държавите членки на ЕС съществува широка гама юридически професии като адвокати, нотариуси, съдии, прокурори и съдебни изпълнители. Не всички юридически професии се наричат по един и същ начин във всички държави членки и тяхната роля и статут може да се различават значително. Броят на практикуващите юридически професии в отделните държави членки варира значително. Така например в 22-те държави членки, чиито правни системи са основани на римското гражданско право, има приблизително 35 000 нотариуси, а в държавите членки, които прилагат общото право — повече от 1000. По данни на Съвета на адвокатурите и правните общества в Европа адвокатската професия е практикувана от 6238 души в Австрия, 13 500 в България, 4765 в Хърватия, над 65 000 във Франция и над 164 000 във Федерална република Германия⁸.

В същото време обемът от законодателство на ЕС, приложим в практиката на националните управленски институции и органи на съдебната власт се разширява непрекъснато – само в рамките на последния мандат на Европейския парламент 2014–2019 г. са приети 279 директиви, чието транспониране и прилагане в националния правен ред зависи от националните власти⁹. За същия период само съдилищата в България са изпратили 72 преюдициални запитвания до Съда на ЕС за тълкуване и прилагане на правото на ЕС от общо 137 за целия

⁶ Христова-Вълчева, К. (2007) – Европейският модел на лобиране: представителство на интереси в ЕС. В: „Лобиране и лобистки практики“, Институт по икономическа политика, София, 2007, с. 68 – 81.

⁷ Михайлова, Е. Марчева, Д. (2017) – Независимият европейски прокурор, в: „ЕС след 2020: в търсене на идентичност, устойчивост и растеж“, доклади от годишната конференция на Българската асоциация за европейски изследвания.

⁸ https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/Statistics/EN_STAT_-2018_Number-of-lawyers-in-European-countries.pdf (последно достъпен на 10 септември 2019 г.).

⁹ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/report-2018-commission-staff-working-document-monitoring-application-eu-law-general-statistical-overview-part1_0.pdf (последно достъпен на 10 септември 2019 г.).

период на пълноправно членство на страната след 2007 г.¹⁰.

В такъв контекст организирането на образованието в професионалното направление на юридическите науки следва да отговори на няколко основни задачи:

- да подготви правоспособни юристи за целите на националните правни системи;
- да създаде възможност за постоянно обучение по право на ЕС за целите на неговото приложение в националните правни системи;
- да формира умения за професионална реализация на дипломираните юристи в национален и европейски контекст.

Настоящата статия има за цел да обобщи резултатите от проведено експертно проучване, реализирано в рамките на проект „Европа в моята професия“¹¹, на действащата национална и европейска правна рамка, приложимите образователни политики и подкрепящите дейности на ЕС в полза на практикуващите юридически професии с оглед на очертаните по-горе задачи. Разгледани са също и резултатите от анкетно проучване по посочените по-горе теми, проведено сред студенти в специалност „Право“ в Нов български университет и резултатите от публична дискусия по темата, проведена през месец юни 2018 г.

2. Правна рамка на юридическите професии – национално и европейско законодателство, регулиращо професионалното направление

2.1. Национална правна рамка в Република България – организация на обучението

Придобиването на висше образование по специалността „Право“ и професионална квалификация „юрист“ се получава на основание чл. 9, ал. 3, т. 5 от Закона за висшето образование¹². Това означава, че българската държава упражнява функциите си по управлението на висшето образование в случая чрез Министерския съвет, който ут-

¹⁰ Judicial Activity Annual Report 2018 of the Court of the European Union https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2019-04/_ra_2018_en.pdf (последно достъпен на 10 септември 2019 г.)

¹¹ Проект Европа в моята професия, идентифициран като проект 587075-EPP-1-2017-1-BG-EPPJMO-SUPPA на Програма „Еразъм+“ (Жан Моне).

¹² Обн., ДВ, бр. 112 от 27.12.1995 г.

върждава държавни изисквания за придобиване на висше образование по образователно-квалификационни степени и по специалностите от регулираните професии.

Обучението по право се осъществява на основата на Наредба за единните държавни изисквания за придобиване на висше образование по специалността „Право“ и професионална квалификация „юрист“¹³. През 2017 г. бе приета нова Наредба¹⁴, която обаче ще влезе в сила от учебната 2020–2021 г.

Според Наредбата висше образование по специалността „Право“ се придобива за образователната и квалификационна степен „магистър“ във факултет във висше училище, което отговаря на изискванията на Закона за висшето образование и на тази наредба. Формите на обучение засега са редовна и задочна. Обучението е с продължителност не по-малко от 10 семестъра и с минимален хорариум 3500 учебни часа, като при задочната форма на обучение хорариумът е по-малък. Обучението по специалността „Право“ на образователната и квалификационна степен „магистър“ се извършва чрез изучаване на задължителни, избираеми и факултативни дисциплини. Задължителните учебни дисциплини са определени в Наредбата, както и минималният им хорариум. В програмите на съответните учебни дисциплини се включва преподаване и на правото на ЕС. Лекционните курсове по задължителните учебни дисциплини се провеждат от хабилитирани в съответната научна специалност преподаватели, които провеждат и семестриалните изпити. От втори до четвърти курс под ръководството на преподавател по съответната дисциплина студентите провеждат задължителна учебна практика не по-малко от две седмици годишно в администрациите на изпълнителната власт – по публично-правни науки и на съдебната власт – по гражданско-правни и наказателно-правни науки. Учебната практика се осъществява по програма на юридическите факултети, съгласувана с министъра на правосъдието.

Обучението на студентите по специалността „Право“ завършва с полагане на държавни изпити по публично-правни, по гражданско-правни и по наказателно-правни науки. Държавният изпит е писмен и устен и се полага пред държавна изпитна комисия, която включва:

¹³ Приета с ПМС № 75 от 5.4.1996 г., обн., ДВ, бр. 31 от 12.4.1996 г.

¹⁴ Приета с ПМС № 82 от 26.4.2017 г., обн., ДВ, бр. 35 от 2.5.2017 г., в сила от учебната 2020–2021 г., изм., бр. 41 от 18.5.2018 г., в сила от 18.5.2018 г., бр. 46 от 11.6.2019 г., в сила от 11.6.2019 г.

двама хабилитирани преподаватели и един представител на практиката – съдия от Върховния касационен съд или от Върховния административен съд, прокурор от Върховната касационна прокуратура или от Върховната административна прокуратура или служител на Министерството на правосъдието с юридически стаж не по-малко от 12 години. Хабилитираните преподаватели, които може да участват в държавните изпитни комисии, се утвърждават от министъра на образованието и науката и министъра на правосъдието и се актуализират ежегодно до началото на всяка учебна година. Комисията се назначава със заповед на ректора на съответното висше училище. Всеки от устните държавни изпити се полага по единен държавен конспект, утвърден от министъра на образованието и науката и министъра на правосъдието.

Студентите, изпълнили задълженията си по учебния план и положили успешно държавните си изпити, получават диплома за завършено висше образование с професионална квалификация „юрист“ на образователната и квалификационна степен „магистър“. Дипломите се издават от висшето училище, което студентите са завършили.

Завършилите висше образование по специалността „Право“ придобиват юридическа правоспособност след 6-месечен стаж като стажант-юристи и полагане на изпит.

През времето на стажа стажант-юристите се запознават практически с основните функции и с организацията на работата на професиите, за които се изисква юридическо образование, и участват в изготвянето на проекти на актове и документи с правно значение – чл. 295 от Закона за съдебната власт. Стажант-юрист може да е български гражданин, *гражданин на друга държава членка на Европейския съюз*, или чужденец, завършил висше образование по специалността „Право“ в Република България. Стажант-юрист може да е лице, което отговаря на горните изисквания, когато е завършил юридическо образование в чужбина, при условие че придобитата от него диплома се признава от Република България и е легализирана.

Според чл. 294 от ЗСВ **юридическа правоспособност** се придобива от завършилите висше образование по специалността „Право“ след 6-месечен стаж като стажант-юристи и полагане на изпит. Стажант-юрист може да е български гражданин, гражданин на друга държава членка на ЕС, или чужденец, завършил висше образование по специалността „Право“ в Република България. След приключване на стажа стажант-юристът полага изпит за придобиване на юридическа правоспособност. Изпитът за придобиване на юридическа правоспособност е единен и анонимен.

Той включва комбинирана проверка на знанията на кандидатите чрез решаване на казус и решаване на тест с практическа насоченост и се оценява с оценка „издържал“ или „неиздържал“. Министърът на правосъдието издава удостоверение за юридическа правоспособност на стажант-юрист, който е получил оценка „издържал“.

2.2. Европейска правна рамка – регулирана професия: статут и признаване на дипломи и професионална квалификация

Терминът „регулирана професия“ е въведен в българското законодателство с разпоредби в Закона за висшето образование и Закона за професионалното образование и обучение. Според Закона за висшето образование – чл. 9, ал. 3, т. 13 Министерският съвет приема с решение *Списък на регулираните професии в Република България*, в който се посочват наименованието на регулираната професия, нормативният акт, който определя изискванията за упражняване на професията съгласно българското законодателство, и органът, компетентен за признаване на право за упражняване на съответната регулирана професия. Решението се обнародва в „Държавен вестник“.

Определение от НАЦИД: „регулирана професия“ е дейност или съвкупност от дейности:

- включена в Списъка на регулираните професии в Република България;
- от обществена значимост и/или е от съществено значение за живота и здравето на хората;
- упражняването на която е определено чрез закони, подзакони или административни разпоредби, за притежаването на специфична професионална квалификация, правоспособност или членство в призната от държавата професионална организация¹⁵.

Правното регулиране на **взаимното признаване на дипломи и професионални квалификации** се разпределя в две групи:

- Първата група засяга мерките за изграждане и въвеждане на Обща система за признаване на дипломи и други документи за придобита квалификация или успешно завършен цикъл на обучение за придобиване на право за упражняване на регулирана професия.
- Втората група включва правните актове, отнасящи се до ня-

¹⁵ <http://nacid.bg/sites/qual/index.php?id=40> (последно достъпен на 21 юни 2019 г.).

колко конкретни направления на професионална дейност от областта на регулираните професии.

След присъединяването на България към ЕС българските граждани, при определени условия, получават правото да търсят работа, да упражняват професия, включително и регулирана, да предоставят услуги и да развиват бизнес във всяка друга държава членка на ЕС, а също така и в Исландия, Лихтенщайн, Норвегия и Швейцария.

Признаването на дипломите и професионалните квалификации е важен фактор, който улеснява достъпа и мобилността на хората в рамките на пазара на труда.

Министерският съвет с Решение №925 от 29 декември 2006 година приема Списък на регулираните професии в Република България.

В Сектор II са определени професиите в областта на юридическите и счетоводни дейности, като от юридическите е посочено наименование на професията – *адвокат*; нормативният акт, който определя условията и реда за даване/признаване на право за упражняване на съответната професия, е Закон за адвокатурата; органът, компетентен да взема решения по даване/признаване на право за упражняване на съответната професия е Висш адвокатски съвет.

Според спецификата на дейността на *съдиите, прокурорите и следователите* в *Закона за съдебната власт*¹⁶ е предвидено, че за съдия, прокурор и следовател може да се назначи лице, което има *само българско гражданство* – чл. 162.

В *Закона за нотариусите и нотариалната дейност*¹⁷ (чл. 8) е прието, че правоспособност на нотариус може да придобие дееспособно физическо лице на възраст до 60 години, което е български гражданин, *гражданин на държава членка на Европейския съюз, на държава – страна по Споразумението за Европейското икономическо пространство, или на Конфедерация Швейцария* и отговаря на следните изисквания: има висше юридическо образование; придобило е юридическа правоспособност по Закона за съдебната власт; има тригодишен стаж; не е осъждано на лишаване от свобода за умишлено престъпление, независимо че е реабилитирано; не е лишено от правоспособност на нотариус; не е лишено от правото да упражнява адвокатска професия или търговска дейност; не е в производство по несъстоятелност, не е невъзстановен в правата си несъстоятелен или не е осъждано за банкрут и е вписано в

¹⁶ Обн. ДВ, бр. 64 от 7.8.2007 г.

¹⁷ Обн. ДВ, бр. 123 от 1997 г.

регистъра¹⁸. Направено е важното уточнение, че се зачита и тригодишният стаж, който се счита за юридически стаж съгласно законодателството на държавата членка на ЕС, на държавата – страна по Споразумението за Европейското икономическо пространство, или на Конфедерация Швейцария, на чиято територия този стаж е придобит.

Когато кандидатът е гражданин на друга държава членка на ЕС, на държава – страна по Споразумението за Европейското икономическо пространство, или на Конфедерация Швейцария, към заявлението се прилагат копие от диплома за завършено юридическо образование и документ, който удостоверява, че придобитата от него диплома се признава в Република България.

2.3. Упражняване на юридически професии от граждани на ЕС в България

Най-съществената нормативна уредба относно възможностите за упражняване на юридическа професия от граждани на ЕС е в *Закона за адвокатурата*¹⁹.

През 2010 г. се извършва изменение и допълнение на закона, като се въвеждат изискванията на Директива 98/5/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 16 февруари 1998 г. относно улесняване на постоянното упражняване на адвокатската професия в държава членка, различна от държавата, в която е придобита квалификацията²⁰.

Следва изменение и допълнение на закона през 2012 г., когато подробно се уреждат възможностите за работа на адвокати от ЕС, като се приемат множество нови правни норми. Създадена е нова глава трета „а“ с наименование „Адвокати от Европейския съюз“. „Според чл. 11 адвокат от ЕС е гражданин на Европейския съюз, на държава – страна по Споразумението за Европейското икономическо пространство, или на Конфедерация Швейцария (адвокат от ЕС), придобил адвокатска правоспособност съгласно законодателството на някоя от

¹⁸ Изм. – ДВ, бр. 95 от 2012 г.

¹⁹ Обн., ДВ, бр. 55 от 25.6.2004 г., изм. и доп., бр. 43 от 20.5.2005 г., в сила от 1.9.2005 г., изм., бр. 79 от 4.10.2005 г., в сила от 1.1.2006 г., изм. и доп., бр. 10 от 31.1.2006 г., изм., бр. 39 от 12.5.2006 г., в сила от 12.5.2006 г., изм. и доп., бр. 105 от 22.12.2006 г., изм., бр. 59 от 20.7.2007 г., в сила от 1.3.2008 г., бр. 69 от 5.8.2008 г., изм. и доп., бр. 53 от 13.7.2010 г., изм., бр. 101 от 28.12.2010 г., изм. и доп., бр. 82 от 21.10.2011 г., в сила от 1.1.2012 г., бр. 97 от 7.12.2012 г.; изм. с Решение № 4 от 12.4.2016 г. на КС на РБ – бр. 32 от 22.4.2016 г.

²⁰ ДВ, бр. 53 от 2010 г.

тези държави. Той упражнява адвокатска професия на територията на страна под професионалното си звание в държавата, в която е придобил адвокатска правоспособност.

Упражняването на адвокатската професия е дейност, предвидена в Конституцията на България, за правно съдействие и защита на свободите, правата и законните интереси на физическите и юридическите лица. Дейността се осъществява в съответствие с принципите на независимост, изключителност, самоуправление и самоиздръжка на адвокатурата.

Адвокат от ЕС упражнява адвокатска професия в България под професионалното си звание в държавата, в която е придобил адвокатска правоспособност. При осъществяване на професионалната си дейност в Република България адвокатът от ЕС има правата и задълженията на адвокат. За неизпълнение на задълженията си адвокатът от ЕС носи дисциплинарна отговорност.

Адвокатът и трайно установеният адвокат от ЕС имат свободен достъп и може да правят справки по дела, да получават копия от книжа и сведения с предимство в съда, органите на досъдебното производство, административните органи и други служби в страната и навсякъде, където е необходимо, само въз основа на качеството си на адвокат или на адвокат от ЕС, което удостоверяват чрез представяне на карта, издадена от Висшия адвокатски съвет, а адвокатът от ЕС, временно упражняващ адвокатската професия на територията на Република България – след представяне на пълномощно от доверителя и удостоверение, което му се издава съгласно Закона за адвокатурата.

Адвокатът от ЕС може да предприема действия по процесуално представителство само съвместно с адвокат, вписан в регистрите на адвокатска колегия в Република България.

Договор за съдружие може да се създава, като се сдружават адвокати или адвокати от ЕС. Адвокатите, както и адвокатите от ЕС, трайно установени на територията на Република България или временно упражняващи професията, може да образуват адвокатско дружество. Адвокати, адвокатски дружества, адвокати от ЕС и групи адвокати от Европейския съюз както трайно установени, така и временно упражняващи професията на територията на Република България, може да сключват помежду си договор за сътрудничество. С договора се уговаря извършването на определена правна работа или се поема съвместно работа по определени дела.

Един или повече адвокати от ЕС може да упражняват адвокатска професия на територията на Република България в клон на група от

Европейския съюз. В клона може да участват самостоятелно или съвместно с адвокат от ЕС и адвокати.

Адвокатите членуват в адвокатска колегия. Адвокатът от ЕС, вписан в Единния регистър на чуждестранните адвокати, членува в адвокатската колегия, в чийто регистър на чуждестранните адвокати е вписан. Общо събрание на адвокатската колегия се състои от адвокатите и адвокатите от ЕС, вписани в регистрите на адвокатската колегия.

Висшият адвокатски съвет води единни адвокатски регистри за адвокати, за младши адвокати, за адвокатски дружества и за чуждестранни адвокати. Правилата за водене на регистрите се определят с наредба на Висшия адвокатски съвет. В единните регистри се вписват предвидените в закона обстоятелства въз основа на данни от регистрите на адвокатските съвети. Адвокатите от ЕС се вписват в Единен регистър на чуждестранните адвокати, упражняващи адвокатска професия в България. Висшият адвокатски съвет ежегодно обнародва в „Държавен вестник“ списък, съдържащ трите имена и поредния номер на адвокатите. Адвокатските регистри са публични. Вписванията в адвокатските регистри имат удостоверително действие.

3. Възможности, предоставяни от ЕС в сферата на юридическите професии

3.1. Възможности за практикуване на юридически професии в държавите членки на ЕС

Лицата, придобили юридическо образование в държава членка на ЕС, разполагат с широк набор от възможности за професионална реализация както в рамките на отделната страна, така и в институциите и органите на самия Европейски съюз. Широкият спектър от правни професии в рамките на страните членки на ЕС включва възможна реализация като съдия, прокурор, следовател, съдебен изпълнител, нотариус, адвокат, юридически съветник. Изискванията за професионалната реализация в рамките на отделна страна членка се регламентират от националното ѝ законодателство. Подробна информация за всяка от цитираните по-горе юридически професии може да бъде намерена на Портала за Европейско правосъдие²¹.

²¹ https://e-justice.europa.eu/content_eu_overview_on_mediation-63-bg.do (последно достъпен на 10.09.2019 г.)

За професията на **адвоката** се прилагат разпоредбите на директива 98/5/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 16 февруари 1998 година относно улесняване на постоянното упражняване на адвокатската професия в държава членка, различна от държавата, в която е придобита квалификацията²². Специфично изискване е кандидатите, желаещи да упражняват адвокатска професия на територията на страните членки на ЕС, да притежават професионално звание по произход в държавата членка, в която адвокатът е придобил правото да носи това звание, преди да упражнява адвокатската професия в приемащата държава.

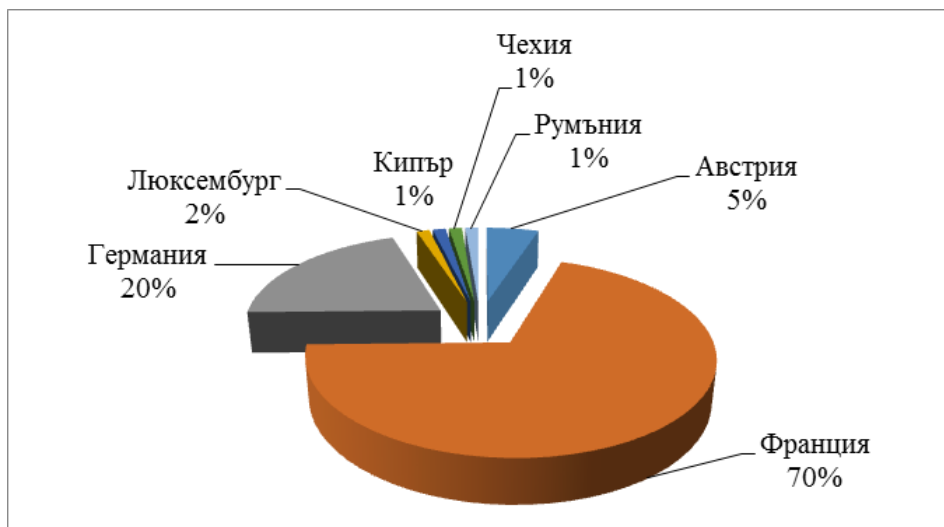
Всеки адвокат има право да упражнява постоянно дейностите на адвокат във всяка друга държава членка под званието по произход. Адвокат, който желае да практикува в държава членка, различна от държавата, в която е придобил професионалната си квалификация, се вписва от компетентния орган на тази държава членка. Компетентният орган на приемащата държава членка вписва адвоката след представяне на удостоверение за вписване от компетентния орган на държавата членка по произход.

Който практикува под професионалното звание по произход, извършва същите професионални дейности като адвокат, който практикува под съответното професионално звание в приемащата държава членка, и в частност може да дава съвети по правото на своята държава членка по произход, по общностно право, по международно право или по правото на приемащата държава членка. Във всички случаи той спазва процесуалните правила, приложими пред националните съдилища.

За упражняването на дейностите по представляване или защитаване на клиент пред съда и доколкото правото на приемащата държава членка запазва такива дейности за адвокати, които практикуват под професионалното звание в тази държава, последната може да изисква адвокатите, които практикуват под професионалното звание по произход, да работят съвместно с адвокат, който практикува пред сезирания съдебен орган и при необходимост ще носи отговорност пред този съдебен орган, или с който практикува пред него.

Според официалната статистика на Съвета на адвокатурите и правните общества в Европа за 2018 г. общо 79 българи с придобито професионално звание по произход упражняват адвокатската професия в 7 от държавите членки, като най-голям е техният процент във Франция, следвани от Федерална република Германия и Австрия.

²² ОВ L 77, 14.3.1998 г., с. 36.

Фиг. 1. Практикуващи български адвокати в страни членки на ЕС

За професията на **юридическия консултант** се предоставя възможност по силата на Директива 2005/36/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 7 септември 2005 година относно признаването на професионалните квалификации. Необходимо е лицето, което желае да упражнява професията в друга страна членка, да има придобита професионална квалификация и правоспособност и да е практикувало професията минимум две години в продължение на последните десет години в собствената си страна.

3.2. Възможности за работа в институциите и органите на ЕС

Завършилите специалност „Право“ имат възможност за професионална реализация като юридически експерти или юристлингвисти във всяка от институциите, органите и агенциите на ЕС. И в двата случая се изисква владението на поне два от официалните езици на ЕС освен майчиния, но няма изрично изискване за допълнителна квалификация по право на ЕС, макар последното често да се счита за преимущество. Фокусирано обучение по право на ЕС се предоставя както в различни специализирани магистърски програми, така и като част от продължаващо обучение в различни мрежи на юридическите професии в ЕС. Ползена стъпка за последваща професионална реализация на юристите е провеждането на стаж в институциите и органите на ЕС. Последните се обявяват от всяка отделна институция, орган или агенция на ЕС. Най-често такива се предлагат от Европейската коми-

сия, Икономическия и социален комитет, Комитета на регионите, Агенцията на ЕС по основните права, Европейската сметна палата, администрацията на европейския омбудсман и др.

3.3. Юридическо образование и квалификация за професионална реализация на юридическите професии

В рамките на ЕС съществуват различни политики и практики в подкрепа на обучението и професионалната реализация на придобилите юридическа правоспособност. Специализирани магистърски програми по „Право на ЕС“ се предлагат както от висшите учебни заведения на всяка от държавите членки на ЕС, така и от Колежа на Европа в Брюж²³ и други академични центрове.

С оглед развитието на професионалната квалификация на практикуващите юридическите професии, специализирано обучение по право на ЕС се предоставя както от национални съсловни организации – програмите на Висшия адвокатски съвет за продължаващо обучение на адвокати по право на ЕС и на Националния институт по правосъдие за магистрати, така и от самите институции на ЕС. От 2011 г. се реализира политиката на ЕС за съдебно обучение, чиято цел е до 2020 г. да предостави възможност на всички юридически професии да получат допълнителна квалификация по право на ЕС. Прегледът по изпълнението на тази политика показва например, че към 2018 г. 70% от действащите магистрати в България са преминали през подобно обучение²⁴.

В рамките на висшите училища се предоставя възможност за образователна мобилност, провеждане на стажове и практики в други държави членки и в европейските институции и организации. В НБУ такива възможности съществуват чрез сключените договори на департамента с чуждестранни висши училища по програма „Еразъм+“, като департамент „Право“ има подписани договори за преподавателска мобилност по програма „Еразъм+“ с университети в близо половината от държавите членки на ЕС.

²³ <https://www.coleurope.eu/> (последно достъпен на 10 септември 2019 г.)

²⁴ European Judicial Training Report 2018, https://ec.europa.eu/info/law/cross-border-cases/training-legal-practitioners-and-training-practices_en (последно достъпен на 10 септември 2019 г.)

4. Резултати от анкетата, проведена сред студенти от Нов български университет

Анкетата е проведена основно сред 50 студенти от департамент „Право“ на Нов български университет, МП „Право“, пети курс, записали курса по „Право на ЕС“. Анкетираните са отговорили на 16 стандартизирани отворени и затворени въпроса.

Получени са следните резултати: мнозинството от анкетираните дават добра, много добра и отлична оценка на собствените си знания за институциите и начина на функциониране на Европейския съюз (76%). Като добра я оценяват 37%, а 28% – като много добра. Слаба оценка на своите знания за ЕС си поставят само 2% от анкетираните. Цели 21% от анкетираните са оценили знанията си относно ЕС като отлични. Мнозинството от студентите са изучавали освен основната дисциплина по право на ЕС и някои от избираемите дисциплини, които разглеждат дялове от правото на ЕС, свързани с тяхното професионално направление, сред които са „Вътрешен пазар на ЕС“, „Конкурентно право на ЕС“, „Наказателно право на ЕС“, „Административно право на ЕС“ (вж. фиг. 2).

Фиг. 2. Степен на изучаване на университетска дисциплина, свързана с правните норми на ЕС, приложими в юридическата професия

Картината при оценяването на знанията за правните норми на ЕС и програмите на ЕС в сферата на тяхната бъдеща професия (юридическата) разкрива, че 19% дават отлична оценка на знанията си,

23% дават много добра оценка, а 44% смятат, че имат добри знания.

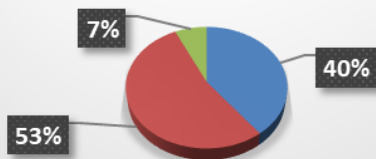
По въпроса за въздействието на правните норми на ЕС върху тяхната бъдеща професия отговорът е почти еднозначен – 54% от анкетиранияте считат, че въздействието е силно, а 35% – средно. Едва 2% приемат, че въздействието на правото на ЕС е слабо (вж. *графика 3*). На този фон особено важно е да се оцени положителната корелация между качеството на университетско обучение по право на ЕС и очакванията за професионална реализация след завършване на висше образование по специалността (вж. *фиг. 3*).

Фиг. 3. Въздействие на правните норми на ЕС върху упражняването на юридическата професия

В контекста на горните резултати бе оценено мнението на студентите относно степента на регулация на юридическите професии в рамките на целия ЕС. Преобладаващият отговор на въпроса за необходимостта от засилване регулирането на юридическата професия на равнище ЕС е, че сегашното регулиране е достатъчно и то следва само да се усъвършенства (53%), едва 7% приемат, че регламентирането е прекалено и трябва да се даде предимство на националното регулиране. Не е малък и броят на анкетиранияте (40%), които са отговорили, че е необходимо да се приемат повече директиви и регламенти на ЕС, за да се уеднаквят изискванията към юристите на цялата територия на ЕС (вж. *фиг. 4*).

**Считате ли, че е необходимо да се усили
регулирането на юридическата професия на
равнището на Европейския съюз?**

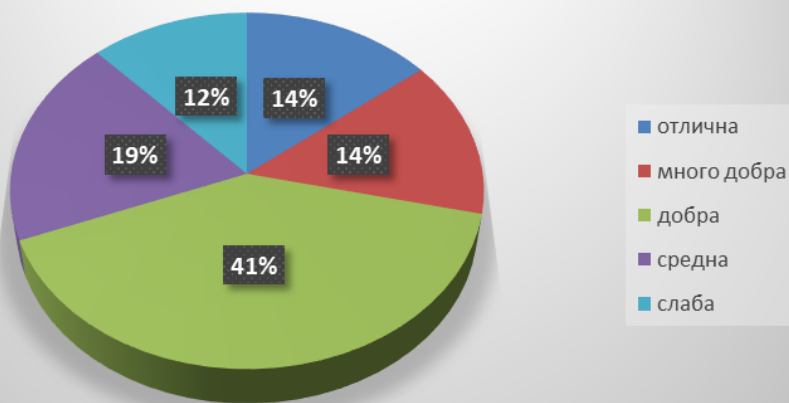

- считам, че е необходимо да се приемат повече директиви и регламенти на ЕС за да може да се уеднаквят изискванията към бъдещата ми професия на територията на целия съюз.
- считам, че сегашното регулиране на равнището на ЕС е достатъчно и то трябва само да се усъвършенства.
- считам, че сегашното регулиране на равнището на ЕС е прекалено и то трябва да се намали като се даде преднина на националното регулиране

Фиг. 4. Очаквания за необходимост от регулиране на юридическата професия в ЕС

На въпроса относно очакванията за професионална реализация в ЕС студентите са поставили основно оценка добра (41%), а отличната и много добра оценка са с еднакви отговори – по 14%.

**Какви са очакванията Ви за професионална реализация в
рамките на ЕС извън България?**

Фиг. 5. Очаквания за професионална реализация в рамките на ЕС

На въпроса относно очакванията за професионална реализация в България студентите са поставили основно оценка много добра (37%), а отличната събира само 9%, като добра оценка са дали 23%.

Като извод може да се отчете, че анкетираните очакват еднакво добра реализация както в ЕС, така и в рамките на България. Отговорите слаба и средна на очакванията и в двете посоки събират по еднакъв брой проценти (31%).

От всички анкетирани само 7% са посочили, че са участвали в програмата „Еразъм+“ за студентска мобилност в ЕС. Анкетата показва, че студентите нямат достатъчно познания за европейските програми и възможностите, които те биха им предоставили. Едва 23% от анкетираните са посочили, че познават и други програми (извън „Еразъм+“), които биха подпомогнали кариерното им развитие.

Въпреки очевидната липса на информираност за европейските програми, мнозинството от анкетираните (79%) посочват, че те имат силно влияние за подобряване на университетското обучение и за подобряване на кариерното развитие (вж. фиг. 6).

Фиг. 6. Оценки за въздействието на програмите на ЕС за подобряване на университетското обучение на юридическите професии

Студентите черпят информация за новостите в законодателството на ЕС и европейските програми основно от специализираните интернет страници на ЕС (43%). На второ място е посочена страница

на българско министерство (23%). В същото време е важно да се подчертае, че основен източник на информация е и официалната интернет страница на Нов български университет (вж. фиг. 7). Едва една десета от студентите не намират необходимата информация на някой от изследваните източници, което е важен показател за качествено обезпечаване на обучителния процес.

Фиг. 7. Източници на информация за новостите в законодателството на ЕС в сферата на юридическата професия

Във връзка с чуждоезиковата подготовка на студентите, участвали в анкетата, огромният брой отговорили посочват английски език като първи чужд език, малцина са посочили френски, немски или друг европейски език.

Мнозинството от студентите (49%) не са участвали в мобилност в други страни от ЕС по време на следването, но същевременно е голям процентът (44%), отговорили, че са участвали в профилиран стаж по специалността.

5. Основни изводи от резултатите от анкетата

Студентите в МП „Право“ на Нов български университет имат добри познания за Европейския съюз и възможностите, които им предоставя. Студентите изучават като задължителна дисциплина „Право на ЕС“,

като се очаква хорариумът да се удвои съгласно новата Наредба за единните държавни изисквания за придобиване на висше образование по специалността „Право“. В този курс студентите се запознават подробно с правната уредба относно функционирането на ЕС, европейските програми и законодателството, свързано с тяхната бъдеща професия.

Мнозинството от анкетираните подкрепят уредбата във връзка с регулирането на професията „адвокат“ и уеднаквяване на изискванията на европейско равнище. Въвеждането на още избираеми курсове, свързани с функционирането на ЕС, европейските програми и разработването на проекти, както и за възможностите за професионална реализация би съвпаднало с желанията, изразени от студентите в анкетата за придобиване на повече и по-задълбочени знания в тази област.

Потенциал за развитие

Основният потенциал за развитие на студенти в професионално направление право се открива в създадените възможности за образователна мобилност, провеждане на стажове и практики в други държави членки и в европейските институции и организации. В НБУ такива възможности съществуват чрез сключените договори на департамента с чуждестранни висши училища по програма „Еразъм+“, като департамент „Право“ има подписани договори за преподавателска и студентска мобилност по програма „Еразъм+“ с множество университети както в държави членки на ЕС, така и в други европейски държави (вж. табл. 1). Този дейност се подпомага от „Еразъм+“ офис на НБУ и от „Еразъм+“ координатор за програма „Право“.

Таблица 1.

Действащи споразумения на НБУ за мобилност по програма „Еразъм+“

Университет	Държава
Alcide de Gasperi University of Euroregional Economy, Jozefov,	Полша
Kazimieras Simonavicius University, Vilnius,	Литва
Nicolae Titulescu University of Bucharest	Румъния
University of Cologne, Koln	Германия
Université Nice Sophia Antipolis, Nice	Франция
Universidad de Alcala,	Испания
University of Akureyri	Исландия
University „Sts. Cyril and Methodius“ – Skopje	Северна Македония
Megatrend University, Belgrade, (Univerzitet „Džon Nezbit“)	Сърбия

На следващо място, стартиращите и практикуващите юридическата професия имат възможност да се ползват от **програми и проекти на ЕС, насърчаващи кариерното развитие в професионалното направление**. Достъп до такива програми и проекти се предоставя в рамките на действащи споразумения за сътрудничество от съсловни организации на юристите или органите за управление на съдебната власт. В България подобни възможности се предоставят от Висшия съдебен съвет (ВСС), Националният институт по правосъдие (НИП), Европейското училище по принудително изпълнение (ЕУПИ)²⁵ и Центърът за обучение на адвокати (ЦОА) към Висшия адвокатски съвет²⁶ (вж. табл. 2).

Таблица 2.

Програми и проекти на ЕС, насърчаващи кариерното развитие в професионално направление „право“, изпълнявани в България

Организация	Типове действащи споразумения и проекти
ВСС	<ul style="list-style-type: none"> • Споразумение за сътрудничество между Висшия съдебен съвет на Република България и Върховния съвет на магистратурата на Република Италия • Спогодба за сътрудничество между Висшия съдебен съвет на Република България и Върховния съвет на магистратурата на Румъния • Спогодба за сътрудничество между Висшия съдебен съвет на Република България и Генералния съвет на съдебната власт на Кралство Испания • Проект „Насърчаване използването на медиацията като алтернативен способ за решаване на спорове“ • Проект „Изграждане на средства за видеоконферентни връзки и тяхното използване във фазите на досъдебно и съдебно производство, включително и при трансгранично сътрудничество в правораздаването“ • Проект „Усъвършенстване модела на съдебните експертизи“ • Проект „Ефективен достъп до правосъдие“

²⁵ <https://ese-bg.eu/bg> (последно достъпен на 10 септември 2019 г.)

²⁶ <http://advocenter-bg.com/> (последно достъпен на 10 септември 2019 г.)

Организация	Типове действащи споразумения и проекти
НИП	<ul style="list-style-type: none"> • Съвместни обучителни семинари с Европейската мрежа за съдебно обучение (EMCO)²⁷ • Проект „По-добро изпълнение на европейските трансгранични процедури: правни и езикови аспекти в обучението на съдебните служители в Европа“,
ЕУПИ	<ul style="list-style-type: none"> • Проект за обучение на съдебни служители „По-добро прилагане на европейските трансгранични процедури“, • „Европейско право. Актуални въпроси, свързани с принудителното изпълнение“.
ЦОА	<ul style="list-style-type: none"> • Едногодишно продължаващо задълбочено обучение по право на ЕС

Комплексът от предлагани обучителни програми и проекти дава възможност за продължаващо обучение по право на ЕС и неговото приложение за представителите на всички юридически професии в България.

Заклучение

Юридическите професии имат ключово значение както за развитието на националните правни и съдебни системи, така и за ефикасното развитие на европейската правна система и ефективното приложение на европейските публични политики в рамките на самия ЕС и неговите държави членки.

През последното десетилетие както ЕС, така и държавите членки, в това число и България, полагат значими усилия за адаптиране на образователните политики и програми, насърчаващи кариерното развитие на професионалното направление.

Настоящото изследване откри някои важни тенденции. На първо място, обучението по право на ЕС подобрява равнището на своето качество и обхвата на включената университетска аудитория. На второ място, специализираните програми на ЕС несъмнено са разпознаваеми като степен на положително въздействие сред академичната младеж в изследваното професионално направление. На трето място, бъдещите юристи споделят еднакво ниво на оптимизъм за

²⁷ <http://www.nij.bg/Articles/Articles.aspx?lang=bg-BG&pageid=1690> (последно достъпен на 10 септември 2019 г.)

професионална реализация както в рамките на националната правна система, така и на полето на съответните юридически професии, регулирани на ниво ЕС.

Библиография

Йочева, К. (2010) Езиков режим на юрисдикциите на Европейския съюз. В: *Сборник доклади на научната конференция на Русенски университет „Ангел Кънчев“ и Съюза на учените. Русе, 2010*, изд. на Русенски университет „Ангел Кънчев“, том 49, Серия 7 – Правни науки, Русе, 2010, с. 71–76.

Михайлова, Е. Марчева, Д. (2017) – Независимият европейски прокурор. В: „ЕС след 2020: в търсене на идентичност, устойчивост и растеж“ Доклади от годишната конференция на Българската асоциация за европейски изследвания.

Михайлова, Е. (2017) – Статут на съдиите, прокурорите и следователите. Несменяемост. Имунитет. В: *Структура и организация на съдебната власт нов правен курс, Съюз на съдиите в България*,

Михайлова, Е. (2017) – Назначаване, повишаване, преместване, понижаване в длъжност на съдиите, прокурорите и следователите. В: *Структура и организация на съдебната власт нов правен курс, Съюз на съдиите в България*,

Христова-Вълчева, К. (2007) – Европейският модел на лобиране: представителство на интереси в ЕС. В: „*Лобиране и лобистки практики*“, Институт по икономическа политика, София 2007, с. 68–81.

Court of the European Union (2018) – *Judicial Activity Annual Report*

European Commission (2018) – *Judicial Training Report*

ПРАКТИКУВАНЕ НА ПРОФЕСИИТЕ „АРХИТЕКТ“ И „УРБАНИСТ“ В ДЪРЖАВИТЕ ЧЛЕНКИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

**Милена Ташева-Петрова
Венета Златинова-Павлова**

Университет по архитектура, строителство и геодезия

1. Въведение

Архитектурата и урбанизмът отразяват характеристиките на епохата, в която са създадени. Материалната среда, която е основен продукт от дейността на двете професии, е най-видимата пространствена изява на културните и цивилизационните достижения на обществото и в този смисъл е един от основните носители на неговата идентичност. Минало, настояще и бъдеще съжителстват едновременно в съвременните сгради, пространства и градски структури. Създадени през различни исторически периоди и носещи белезите на различни водещи принципи за изграждане, опазване, управление и развитие, градските територии представляват сложна мозайка от елементи. Освен запазването и изявата на визуалните, естетическите и пространствените характеристики, за съвременните селища е важно ефективно да функционират чрез осигуряването на необходимите среди за осъществяване на обитаване, труд, транспорт, комуникации, отдих и културен живот на общностите и на обществото.

В съответствие с комплексната структура на съвременното общество и съответстващата му пространствена среда, архитектите и урбанистите в своята професионална дейност интегрират социалните, икономическите, културните и екологичните съображения при изграждането, подредбата, съчетаването и управлението на елементите в средата. И докато работата на архитектите е свързана предимно с проектиране на отделни сгради, комплекси и пространства, то професионалната дейност на урбаниста е свързана с пространствената организация на дейности и потоци и тяхната материална среда независимо от мащаба – конкретно градско пространство, град, регион, националната територия или големи европейски пространства.

Постигането на балансирано регионално развитие и на качествено

вена среда за обитаване са основни приоритети за Европейския съюз (ЕС), чието реализиране е свързано с участието на професионалисти от направленията „Архитектура“ и „Урбанизъм“. Знанията и уменията, придобивани при обучението и доразвивани впоследствие в практиката на архитектите и урбанистите, намират приложение във всички приоритетни направления, свързани с пространствено планиране, устойчиво развитие, качество на живот, иновации, околна среда и др.

От общо 14 приоритетни направления на Градския дневен ред на ЕС (Urban Agenda for the EU)²⁸ професията на архитекта е пряко свързана с 4 (Културно наследство, Устойчиво земеползване, Обитаване и Енергийна трансформация), има непосредствена връзка с 6 (Сигурност на публичните пространства, Обществени поръчки, Адаптиране към климата, Градска мобилност, Кръгова икономика, Градска бедност) и косвена връзка с останалите 4 (Дигитална трансформация, Работни места и умения за местната икономика, Интегриране на мигранти и бежанци, Качество на въздуха). От своя страна, професията на урбаниста е свързана с всички 14 направления поради спецификата ѝ да интегрира всички елементи на съвременното развитие на градовете, урбанизираните територии и връзката им с околната среда.

Европейският съвет на урбанистите разглежда комплексната и изпълнена с предизвикателства съвременна урбанистична практика и дефинира пет възможни професионални роли на специалистите по пространствено планиране: 1) като учени; 2) като проектанти и визионери; 3) като политически съветници и посредници; 4) като участници в градското и регионалното управление и 5) като лидери и проводници на промяната. Последната роля е продиктувана от необходимостта от цялостна промяна в културата на планиране, обществените нагласи за ролята на урбанистите, комуникацията с основните потребители на урбанистичните продукти, ефективността на плановете инструменти и законотворчеството в областта на пространственото планиране²⁹.

Професионалната дейност на архитектите и урбанистите, и по-специално развитието на недвижимите имоти, се възприема и като важен елемент, свързан с формирането на единния европейски пазар на услуги.

²⁸ <https://ec.europa.eu/futurium/en/urban-agenda>

²⁹ The New Charter of Athens 2003 The European Council of Town Planners“: Vision for Cities in the 21st century, Lisbon, 20 November 2003; The Charter of European Planning: The Vision for Cities and Regions – Territoires of Europe in the 21st Century, Barcelona 2013.

Пазарът на архитектурни услуги в Европа е тясно свързан и със сектора на строителството – един от водещите отрасли, който през 2018 г. е оценен на 2 085 000 млн. евро (Европа-31) с тенденции към нарастване³⁰.

Значимостта на професиите „архитект“ и „урбанист“ за обществото е потвърдена и чрез включването на двете професии в групата на регулираните професии на ниво ЕС и тенденциите за засилване на регулациите в областта на урбанизма, въпреки наличието на известни различия между някои страни. Същевременно се наблюдава разнообразие в националните законодателства по отношение на регулирането на двете професии. В тази ситуация и при спазване принципите на свободно придвижване на хора, стоки и услуги в ЕС, условията за трансфер са синхронизирани чрез Директива 2013/55/ЕС. В нея освен условията за взаимно признаване на професионалната квалификация, е обърнато внимание и на взаимното признаване на образованието и на стажа по двете специалности, които имат ясно изразена практико-приложна насоченост. Тези условия са от основно значение за практикуването на двете професии независимо от историческите особености, образователните школи и динамиката на трудовите пазари.

2. Правна рамка за практикуване на професиите в професионалните направления „Архитектура“ и „Урбанизъм“

Регулираните професии са обект на националното и на европейското законодателство. Процесите по тяхното синхронизиране в рамките на ЕС са напреднали, като основна пречка пред тях са особеностите в различните държави членки, които обхващат целия спектър от изисквания по отношение на достъпа до практикуване на професията.

2.1. Европейско законодателство

Основните документи на ЕС, отнасящи се до професиите „архитект“ и „урбанист“, са свързани с признаването на професионалните квалификации и с вътрешния пазар на ЕС.

³⁰ The Architectural Profession in Europe 2018, sectoral study, Architects' Council of Europe, 2018.

Основни документи на ЕС, регулиращи професиите „архитект“ и „урбанист“

-
- ДИРЕКТИВА 2013/55/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 20 ноември 2013 година за изменение на Директива 2005/36/ЕО относно признаването на професионалните квалификации и на Регламент (ЕС) №1024/2012 относно административно сътрудничество посредством Информационната система за вътрешния пазар („Регламент за ИСВП“) (текст от значение за ЕИП)
 - ДИРЕКТИВА 2005/36/ЕО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 7 септември 2005 година относно признаването на професионалните квалификации (текст от значение за ЕИП)
 - ДИРЕКТИВА 2006/123/ЕО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 12 декември 2006 година относно услугите на вътрешния пазар
-

Според статистическата класификация на икономическите дейности в Европейската общност³¹, архитектурните дейности са в секция М – Професионални, научни и технически дейности, под-секция М.71. Архитектурни и инженерни дейности; технически изпитвания и анализи и са с код М.71.11. Архитектурни дейности. Обхватът им е определен общо като: „консултации по архитектурни дейности: а) проектиране на сгради; б) териториално и градоустройствено планиране и паркова архитектура“.

Професионалната дейност на архитектите и урбанистите е в сферата на услугите, но за разлика от други професии, изискващи професионална квалификация, тя не е изключена от обхвата на Директива 2006/123/ЕО³² относно услугите на вътрешния пазар, доколкото в нея са обхванати дейностите, свързани с недвижими имоти. Основните цели на тази директива са свързани със свободното движение и свободата на установяване, заложи в Договора за функционирането на Европейския съюз. Тя е фокусирана и върху създаване на правна рамка за премахване на бариерите и пречките пред доставчиците на услуги (особено пред малките и средни предприятия (МСП)) и за свободното предоставяне на услуги в други държави членки на ЕС независимо дали се установяват в тях или не. В нея е предвидено да се избягва дублирането на условията за издаване на разрешение от компетентен орган за упражня-

³¹ Statistical Classification of Economic Activities in the European Community (NACE), EUROSTAT.

³² Директива 2006/123/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 12 декември 2006 година относно услугите на вътрешния пазар.

ване на дейности по предоставяне на услуги, като на членуващите държави е оставена възможността да прилагат и свои собствени условия.

Конкретно следствие от прилагането на директивата, което вече е в сила в повечето държави членки, вкл. в България, е свързано със застраховката професионална отговорност, която се признава на територията на ЕС, независимо от това в коя държава е установена предоставящата я институция. Друго следствие е приемането на кодекси на поведение за двете професии на ниво ЕС и на национално ниво. За практикуващите архитекти това са: Европейският етичен кодекс за предоставянето на архитектурни услуги³³ и Професионалният кодекс на Камарата на архитектите в България³⁴. В двата документа се акцентира върху значението на архитектурните услуги за обществото и за създаването на жизнената среда. В европейския кодекс изрично са посочени и основните принципи за независимост, безпристрастност, почтеност, компетентност и професионализъм, при възможно най-високо качество на предоставяните проектантски, технически и консултантски услуги.

Професията на урбаниста е обхваната в приложенията към Хартата³⁵ на Европейския съвет на урбанистите³⁶ (European Council of Town Planners, ECTP-CEU) и от Професионалният кодекс на Камарата на архитектите в България. Съгласно Кодекса за практикуване на професията Урбанист на ECTP³⁷, урбанистите следва да спазват следните етични норми: да спазват задължението и да следват призиванието да ръководят промяната, да работят в полза на процесите за информирано вземане на управленски решения, да разработват и координират във времето проекти за пространствената организация на всички дейности, да разрешават конфликти и да координират интереси за

³³ European Deontological Code for Providers of Architectural Services, одобрен на 22 април 2016 г. от Архитектурния съвет на Европа (ACE)

³⁴ Професионален кодекс на Камарата на архитектите в България, приет януари 2007 г., последно изменен и допълнен 2015 г.

³⁵ International Agreement and Declaration by the National Institutes and Associations of Professional Town Planners within the European Economic Community, ECTP-CEU.

³⁶ Guidelines on professional competences in Spatial Planning including the Principles of Professional Conduct, ECTP-CEU, 2017. European Council of Spatial Planners (ECTP)

³⁷ Code of Professional Conduct for European Planners, ECTP.

съвместни действия, да защитават публичния интерес.

Освен кодексите на професионалните организации, компетентни по признаване на професионална квалификация, съществуват и други кодекси на професионални организации като този на Съюза на урбанистите в България (СУБ).

Професията „архитект“ е регулирана професия – в почти всички държави от ЕС за нейното практикуване е нужно притежаване на определена академична степен, да бъдат положени специални изпити или да е направена регистрация в професионална организация. Основанията за това са различни в отделните страни членки и са свързани с обществената сигурност и с качеството на живот и на средата за обитаване. Като такава тя е обект и на директивите за признаване на професионалната квалификация³⁸, а в резултат от техните изисквания Европейската комисия създава и поддържа база данни за регулираните професии в държавите членки³⁹.

Професиите на архитекта и урбаниста могат да въздействат върху средата на живот, поради което, подчертавайки тяхното значение за гарантиране на общественото здраве, безопасност и защита на гражданите, в директивата на ЕС за признаване на професионалните квалификации, се предвижда режим на признаване на професионалната квалификация, при който държавите имат право да въведат допълнителни изисквания, мотивирани от обществения интерес.

Съгласно поддържаната от Европейската комисия база данни, подходите към регулирането на професията „архитект“ в различните европейски страни са разнообразни. Когато тя не е регулирана и няма ограничения за достъпа до практикуване на професията, като например в Скандинавските държави, се прилагат мерки, свързани с последващи периодични проверки и оценки в процеса на строителство. В други държави са въведени и двете мерки – ограничен е достъ-

³⁸ Директива 2013/55/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 20 ноември 2013 година за изменение на Директива 2005/36/ЕО относно признаването на професионалните квалификации и на Регламент (ЕС) № 1024/2012 относно административно сътрудничество посредством Информационната система за вътрешния пазар („Регламент за ИСВП“) (текст от значение за ЕИП).

Директива 2005/36/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 7 септември 2005 година относно признаването на професионалните квалификации (текст от значение за ЕИП).

³⁹ <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/>, достъпен на 30.09.2019 г.

път до практикуване и са въведени последващи оценки. Директивите не предвиждат автоматично признаване на професионалната квалификация. Преди започване на дейности по предоставяне на услуги в друга страна членка е необходимо да се получи правоспособност от съответния компетентен орган въз основа на представени доказателства за наличие на професионална квалификация „архитект“. В общия случай компетентният орган, който има право да изисква допълнителни доказателства и да поставя допълнителни условия (като полагане на изпит, минимален стаж и др.), е съответната браншова организация.

Професията „урбанист“ не се споменава изрично в Директива 2013/55/ЕС и не е включена в поддържаната от Европейската комисия база данни за регулираните професии. Това може да се отчете като пропуск, тъй като в много държави тя на практика подлежи на регулация. Предвид наличието на частично припокриване между обхватите на предоставяните от двете професии услуги, в някои случаи (напр. България и някои държави в Централна и Източна Европа) условията за признаване на професионалната квалификация „урбанист“ са същите както тези за признаване на квалификацията „архитект“. В контекста на глобализацията и нарастващата конкуренция на пазара на кадри, повишените изисквания към качеството на проектите, комплексният характер на дейността, специфичните национални законодателни и административно-процедурни рамки в последните 10 години най-старата и ползваща се с най-голям авторитет европейска организация ЕСТР, обединяваща професионални асоциации за пространствено планиране и институти от 24 европейски държави, проследява процесите, свързани с регулирането на професията „урбанист“ (специалист по пространствено планиране) в Европейските страни⁴⁰. ЕСТР и Асоциацията на училищата по планиране в Европа (AESOP)⁴¹ провеждат проучвания за налагащите се тенденции в отделните страни за регулирането на професията „урбанист“ и се обединяват около идеята за регулиране на професията.

⁴⁰ Study on the Recognition of Planning Qualifications in Europe, ECTP-CEU, 2013.

⁴¹ Hendrik van der Kamp, European Dimension of Planners – European Dimension of Programmes, in “AESOP Planning Education N°3: Excellence in Planning Education: Local, European & Global Perspective”, ed. Mironowicz, I, 2015. Association of European Schools of Planning (AESOP), ISSN: 1998-216X

Австрия	A	•	•
Белгия	BE	•	•
България	BG	•	•
Кипър	CY	•	•
Чехия	CZ	•	•
Германия	DE	•	•
Дания	DK		
Естония	EE	•	•
Испания	ES	•	•
Финландия	FI		
Франция	FR	•	•
Гърция	GR	•	•
Хърватия	HR	•	•
Унгария	HU	•	•
Ирландия	IE	•	•
Италия	IT	•	•
Литва	LT	•	•
Люксембург	LX	•	
Латвия	LV	•	•
Малта	MT	•	
Холандия	NL	•	•
Полша	PL	•	•
Португалия	PT	•	•
Румъния	RO	•	•
Словения	SL	•	•
Словакия	SK	•	•
Великобритания	UK	•	•
Швеция	SE		
Норвегия	NB		
Швейцария	CH	•	•
Исландия	IS	•	•
Лихтенщайн	LI	•	•

Фиг. 8. Държави в ЕС и в Европейското икономическо пространство, където професиите „архитект“ и „урбанист“ са регулирани професии*

* А – архитект, У – урбанист, • – регулирана професия

	А	ВЕ	ВГ	СЗ	ДЕ	ДК	ЕС	ФР	ГР	ГР	ХР	УН	ИЕ	ИТ	ЛТ	ЛХ	ЛВ	МТ	НЛ	ПЛ	ПТ	РО	СЛ	СК	УК	СН	ИШ	ЛИ
обществена безопасност	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
защита на потребителите на услуги	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
защита на природната и на градската среда	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
грижа за общественото здраве	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
запазване на култура, история, археология	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
обществена безопасност	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•

Фиг. 9. Мотиви за включване на професията „архитект“ в списъка с регулирани професии в държавите – членки на ЕС и ЕИП

Източник: Взаимна оценка на регулираните професии, Европейска комисия, 2015.

Най-важото условие за признаването на професионалната квалификация е признаването на дипломите и практическия опит по специалността. В тази насока принос има и политиката на ЕС за постигане на Европейско пространство за образование⁴², която има за цел да повиши качеството на образованието, да увеличи мобилността на учащите, да улесни достъпа до образование и признаване на квалификациите в рамките на ЕС.

Съгласно Директива 2013/55/ЕС признаването на дипломите се основава на въвеждането на минимално квалификационно равнище. За професията „архитект“ то е описано в глава III, раздел 8 и включва: висше образование с най-малко 5 г. редовно обучение или 4 г. редовно обучение и 2 г. стаж по специалността; обучението да е завършило с държавен изпит на университетско ниво; архитектурата да е основен елемент на обучението, като в него са балансирани теоретичните и практическите дисциплини.

Поставени са изисквания към знанията и уменията, които е необходимо да бъдат придобити по време на обучението (вж. табл. 4), като се допуска годините на академично обучение да бъдат представени чрез равностоеен брой кредити по Европейската система за трансфер и натрупване на кредити (ECTS). Предвидени са и възможности за отклонения от тези условия като: получаване на професионална квалификация след продължителен стаж под ръководството на архитект и успешно завършено продължаващо обучение или обучение по програмите за социално развитие (вкл. задочно) приключило с полагането на изпит по архитектура, равностоеен на този при завършване на университетско обучение.

Допуснатите в Директива 2013/55/ЕС варианти на минимални изисквания за достъп до професията съответстват на насоките, представени в Болонската декларация⁴³ за въвеждане на двустепенно висше образование. Пред признаването на стажа за усвояване на професията също са поставени условия, сред които и това той да бъде осъществен под ръководството на правоспособно лице, да се проведе след завършване на първите 3 г. от обучението, като най-малко 1 г. от него е за доразвиване на придобитите по време на обучението

⁴² <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/education-area/>, достъпен на 29.09.2019 г.

⁴³ Болонска декларация – съвместна декларация, подписана в Болоня на 19 юни 1999 г. от министрите на образованието на 29 европейски `.

знания, умения и компетентности. Стажът може да се проведе във всяка държава от ЕС и се оценява от компетентен орган в държавата, в която пребивава гражданинът с придобита професионална правоспособност.

Таблица 4.

Минимални изисквания към обучението на архитекти

Знания и умения

- Способност да се създават идейни архитектурни проекти, които отговарят едновременно на естетическите и техническите изисквания
- Подходящи знания по история и теория на архитектурата и свързаните с тях изкуства, технологии и хуманитарни науки
- Знания по изобразително изкуство като фактор, който влияе върху качеството на идейния архитектурен проект
- Подходящи знания по градоустройство, планиране и уменията, използвани в процеса на планиране
- Разбиране на връзката между човека и сградите и между сградите и заобикалящата ги среда, както и на необходимостта сградите и пространствата между тях да бъдат съотнесими с човешките потребности и мащаб
- Разбиране на професията на архитекта и на неговата роля в обществото, по-специално при изготвянето на проекти, които отчитат социалните фактори
- Разбиране на методите на изследване и подготовка на проект по идеен архитектурен проект;
- Разбиране на конструкциите и на строителните и инженерните проблеми във връзка с проектирането на сгради
- Подходящи знания за физическите проблеми и технологии и за функцията на сградите, така че да се изградят вътрешните условия за удобство и климатична защита, в рамките на устойчивото развитие
- Необходимите проектантски умения, за да бъдат удовлетворени изискванията на ползвателите на сградите в рамките на ограниченията, наложени от бюджетни фактори и строителни предписания
- Подходящи знания за отраслите, организациите, нормативната уредба и процедурите за превръщане на идейните проекти в сгради и вписването на плановете в общото планиране

Източник: Директива 2013/55/ЕС, глава III, раздел 8, чл. 46.

В приложение V, т. 7 към Директивата са изброени удостоверенията, които подлежат на автоматично признаване в ЕС, по държави и органи, които ги издават. Придобитата професионална квалификация

„архитект“ в България попада в обхвата на приложение VI, като дипломите на завършилите в български университети, подлежат на признаване въз основа на координиране на минималните квалификационни изисквания. В същата директива на национално ниво са определени квалификациите по инженерните специалности, свързани със строителството. В България те са регулирани със същия закон, в който са определени тези за квалификацията „архитект“.

Директивата обхваща и дейностите, извършвани от архитектите и предоставя отговорност на държавите членки да докажат архитектурния характер на дейностите на лицата, заявили интерес да практикуват в друга държава. За професията „урбанист“ в европейското законодателство не са посочени минимални изисквания към придобиваните по време на образованието знания и умения. Такива изисквания са предвидени в Хартата на ЕСТР⁴⁴, където в приложение „В“ са посочени изискванията към образованието на урбанистите и специалистите по пространствено планиране.

В Хартата е посочен и обхватът на професионалните дейности на урбаниста, които включват всички етапи от процеса на управление на територията – изследователска дейност, разработване на политики, проекти и концепции, приложение на планови инструменти и оценка и мониторинг на реализации в широк обхват. Специалистите по градско планиране са компетентни в научно-приложни области като: икономическо развитие, социална инфраструктура, жилищна политика, транспорт и мобилност, обновяване и развитие на урбанизирани територии, енергийни и комуникационни системи, ландшафт и опазване на околната среда, рекреация и туризъм.

⁴⁴ International Agreement and Declaration by the National Institutes and Associations of Professional Town Planners within the European Economic Community, ECTP-CEU.

Компетенции и общо ядро от знания, необходими за практикуване на професията „урбанист“

Знания и умения

Способности за идентифициране на проблеми и за разработване на решения чрез:

- асимилиране (обхващане) на взаимосвързани знания за физическата, пространствената, техническата, социалната, културната, икономическата и политическата същност;
 - разбиране на процесите, включени в планирането и в свързаните дисциплини и професии, които допринасят в процеса на планиране;
 - анализи, проекти, концепции, синтез, програмиране, взимане на решения и реализация.
-

Общо ядро на образованието по урбанизъм/планиране

КОНТЕКСТ НА СРЕДАТА – разбиране на физическата, природната, човешката, социалната, икономическата и застроената среда, за механизмите на тяхното възникване и развитие и за принципите на устойчиво развитие

ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ НА ПЛАНИРАНЕТО – история и философия на планирането, теория, участници; устройствени политики – параметри и методологии, приложение, синтез, управление, оценка; подбор и изработване на планови инструменти, приложими към градските процеси и стратегии; връзки с и възможен принос от други дисциплини; разбиране за динамичните процеси, стоящи в основата на развитието на населените места.

ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА – законодателство, свързано с планирането и съответни системи управление и планиране на държавно и локално ниво; механизми на местната икономика; разбиране на различията между държавите по отношение практиката на планиране; взаимовръзки между нивата на планиране; статистически източници, финансов контекст и индикатори на изчерпаемите ресурси (човешки, физически, икономически)

ПРОФЕСИОНАЛНА МЕТОДИКА И ПРАКТИКА

- значимост на методите на планиране, дефиниране на нужди, прогнозиране и подготовка за посрещане на бъдещи нужди; стратегии; създаване на проекти и симулации; оценка на възможни резултати; работа в интердисциплинарни екипи, връзки с обществото, решаване на конфликти, основи на правото; мениджмънт и координация на процеса на планиране; изработване и одобряване на проекти; изработване на устройствени планове;
 - разбиране на естетическите ценности, основи на процеса на проектиране; градски дизайн; общи устройствени планове;
 - методи за комуникация; форма, съдържание и начин на комуникация със свързаните професии, хора и управление; умения и техники за комуникация;
- Професионални теми – професионална отговорност; професионална етика; професионална йерархия; етични кодекси; поддържане на професионални стандарти и организации.
-

Източник: Харта на Европейския съвет за пространствено планиране (ECTP-CEU)

Основните изводи показват, че европейското законодателство в областта на архитектурата и урбанизма, има за цел да създаде обща рамка и предпоставки за подобряване на професионалната мобилност и за интегриране на общия вътрешен за ЕС пазар на услуги в двете сфери. Основните задачи, свързани с образователната мобилност и синхронизирането на минималните квалификационни изисквания, са изпълнени. Същевременно на държавите членки и на компетентните органи по признаване на професионална квалификация в тях е предоставена възможност да поставят допълнителни изисквания при признаване на квалификация на архитекти, получили квалификация в други държави членки. Това представлява сериозна пречка пред постигането на свободно придвижване на услуги в ЕС.

При планиране на следващите стъпки към постигане на общ европейски пазар на архитектурни услуги и услуги в областта на урбанизма, освен на количествените показатели и на прецизното дефиниране на обхвата от подлежащи на регулиране дейности, следва да се обърне внимание и на важни елементи от практиката, които трудно подлежат на измерване. Такива са идентичността на изградената среда и нейната пространствена организация, устойчивите традиции в образованието и развитието на отделните локални теоретико-практически школи, тяхното взаимодействие с регионалните, европейските и световните направления в отделните държави. Утвърждаването на идентичността на средата като основна ценност, свързана с изявата и съхранението на социо-културните особености в развитието и утвърждаването на професионалната практика на архитекти и урбанисти, би следвало да намери отражение и в режима за признаване на квалификации в ЕС и по този начин да даде своя принос за запазването на културното многообразие в ЕС.

Важно е да се отбележи и мястото на инженерите, ландшафтните архитекти и на други професии, свързани със строителството и изграждането и поддържането на материалната среда. За тях Директивата не предвижда нищо специфично, а в базата данни на ЕК те не фигурират като регулирани професии, но на практика са такива в много европейски държави и значението им за обществото е несъмнено свързано с общественото здраве, сигурност и безопасност. Това следва да бъде отчетено като пропуск в европейското законодателство, чието отстраняване не следва да бъде отлагано.

2.2. Национално законодателство и институционална рамка в България

Националната правна рамка, регулираща професионалната дейност на архитектите и урбанистите, включва закони и подзаконовни нормативни актове, определящи същността, спецификата и условията за придобиване на професионална квалификация, за признаване на правоспособност и за практикуване на професиите „архитект“ и „урбанист“ в България както от български граждани, така и от чуждестранни лица и лица, придобили квалификация в други държави от ЕС. (вж. табл. 6)

Таблица 6.

Национална законова рамка и въздействието ѝ върху професиите „архитект“ и „урбанист“

Закони	Въздействие върху професията
<i>Закон за камарите на архитектите и инженерите в инвестиционното проектиране</i>	<i>установява условията и режима на регулиране на двете професии, регламентира създаване на КАБ като орган, компетентен да взема решения за даването и признаването на право за упражняване на професиите „архитект“ и „урбанист“</i>
<i>Закон за признаване на професионалните квалификации</i>	<i>урежда условията и реда за признаване на професионална квалификация за достъп до регулирани професии в България на чуждестранни лица</i>
<i>Закон за професионалното образование и обучение</i>	<i>установява условия за функциониране на системата за професионално образование в България</i>
<i>Закон за дейностите по предоставяне на услуги</i>	<i>поставя условия за практикуване на професиите, свързани с предоставяне на услуги</i>
<i>Закон за висшето образование</i>	<i>урежда устройството, функциите, управлението и финансирането на висшето образование в България</i>
<i>Закон за устройство на територията</i>	<i>основен закон в сферата на планиране, проектиране и изграждане на средата; установява участниците в процесите на планиране, проектиране и строителство, техните роли, отговорности и задължения; поставя рамка на професионалната дейност на архитекта и урбаниста</i>

Закони	Въздействие върху професията
Търговски закон	Регламентира дейността на архитекта и урбаниста като икономически субекти
Закон за авторското право и сродните му права	Създава режим на защита на авторските права за авторите на реализираните произведения на архитектурата, приложените устройствени планове и одобрените архитектурни проекти
Закон за културното наследство	Поставя допълнителни условия за работещите по недвижими културни ценности
Наредби и правилници	
Наредба за държавните изисквания за придобиване на висше образование по специалността „архитектура“ на образователно-квалификационна степен „магистър“ с професионална квалификация „архитект“	Поставя условия и изисквания за прием на студенти, за форма, продължителност, обхват и съдържание, и за завършване на обучението, с което се получава професионална квалификация „архитект“ в България
Наредба за условията и реда за признаване на правоспособност в областта на устройственото планиране и инвестиционното проектиране на лица с професионална квалификация „архитект“, съответно „инженер“, придобита в държава членка на Европейския съюз, на Европейското икономическо пространство, в Швейцария и в трети държави (ПМС 219 от 17.10.2005 г.).	Определя държавните изисквания за признаване (с цел достъп до практикуване на регулирана професия в България) на придобито висше образование и на завършени периоди на обучение в чуждестранни висши училища; прилага изискванията на ДИРЕКТИВА 2013/55/ЕС
Правилник за прилагане на националната класификация за професиите и длъжностите, 2011 г.	Определя общ обхват от дейности на архитекта и урбаниста
Правилник за прилагане на националната класификация за професиите и длъжностите	Урежда създаването, актуализирането и ползването на Правилник за прилагане на националната класификация за професиите и длъжностите, 2011 г.

Регулиране на професията, същност, обхват и съдържание на дейностите

Професията на архитекта е в списъка на регулираните професии в Република България, която съгласно Закона за висшето образование⁴⁵ и Закона за професионалното образование и обучение⁴⁶ се изготвя от Министерския съвет (МС) на Република България. Дефиницията за регулирана професия е дадена в §4в от Допълнителните разпоредби на Закона за висшето образование и в §1 от Допълнителните разпоредби на Закона за професионалното образование. Тя следва дефиницията, заложена в Директива 92/51 на Съвета от 18 юни 1992⁴⁷, и гласи: *„регулирана професия“ е дейност или съвкупност от дейности, включена в Списъка на регулираните професии в Република България, която е от обществена значимост и/или е от съществено значение за живота и здравето на хората, и правото за упражняването на която е определено чрез закони, подзаконови или административни разпоредби, за притежаването на специфична професионална квалификация, удостоверена с документи за образование, правоспособност или предполага членство в професионална организация, работеща за поддържане на високо равнище в съответната професионална област, за осъществяването на което е получила специално признаване от държавата“.*

В България професиите „архитект“ и „урбанист“ попадат в групата сектори, които не се регулират пряко от държавата. Тяхното регулиране се осъществява от съответните браншови организации. Такава е професионалната организация на архитектите, ландшафтните архитекти и урбанистите – Камарата на архитектите в България (КАБ). Дейността на КАБ, както и професионалната дейност на архитектите и урбанистите в България са нормативно регулирани чрез Закон за камарите на архитектите и инженерите в инвестиционното проектиране (ЗКАИИП) (вж. табл. 7). В него са посочени основните дейности на КАБ, свързани с даване и признаване на право за извършване на професионална дейност като „архитект“ и „урбанист“ за български и чуждестранни граждани (вж. табл. 8).

⁴⁵ Закон за висшето образование, чл. 9, ал. 3, т. 13.

⁴⁶ Закон за професионалното образование и обучение, чл. 7.

⁴⁷ Директива 92/51 на Съвета от 18 юни 1992 година относно втората обща система за признаване на професионално обучение за допълнение на Директива 89/48/ЕИО.

Таблица 7.

*Дейности на КАБ, съгласно ЗКАИИП, свързани с достъпа
и практикуването на професиите „архитект“ и „урбанист“*

Издаване на удостоверения за съответната проектантска правоспособност

Поддържане и актуализиране на регистри на лицата с пълна проектантска правоспособност, на лицата с ограничена проектантска правоспособност и на проектантските бюра⁴⁸

Изготвяне на професионален кодекс и упражняват контрол по спазването му

Приемане на методика за определяне на размера на възнагражденията за предоставяне на проектантски услуги

Сътрудничество с висшите училища за подготовка на архитекти, ландшафтни архитекти, урбанисти и инженери

Утвърждават правила за работа и съдействат за провеждането на стаж на проектантите с ограничена проектантска правоспособност

Организиране и провеждане на продължаващо обучение за поддържане и повишаване на професионалната квалификация и правоспособност на архитектите, ландшафтните архитекти, урбанистите и на инженерите

ЗКАИИП дава право на граждани на държави членки на ЕС, ЕИП и Швейцария да упражняват професиите „архитект“ и „урбанист“ в България, като определя и необходимите условия за това в допълнение към Наредбата за признаване на правоспособност⁴⁹.

Таблица 8.

Условия за признаване на право на чуждестранни граждани да упражняват професиите „архитект“ и „урбанист“ в България съгласно ЗКАИИП

Признаване на професионалната квалификация по реда на Закона за признаване на професионални квалификации

Признаването на стаж в съответствие с Наредба за условията и реда за провеждане на стаж за приспособяване и на изпита за правоспособност и за тяхното оценяване

⁴⁸ Закон за камарите на архитектите и инженерите в инвестиционното проектиране (ЗКАИИП), чл. 6.

⁴⁹ Наредба за условията и реда за признаване на правоспособност в областта на устройственото планиране и инвестиционното проектиране на лица с професионална квалификация „архитект“, съответно „инженер“, придобита в държава членка на Европейския съюз, на Европейското икономическо пространство, в Швейцария и в трети държави (ПМС 219 от 17.10.2005 г.).

Съгласно ЗКАИИП, за практикуване на професиите „архитект“ и „урбанист“ в България е необходимо придобиване на проектантска правоспособност. Тя е два вида, а условията за даването и признаването ѝ са свързани с изисквания към образованието и професионалния стаж. (вж. табл. 9)

Таблица 9.

Видове проектантска правоспособност според ЗКАИИП
и условия за получаването им

Проектантска правоспособност	Обхват на дейностите	Изисквания	
		Образование/правоспособност	Стаж
Ограничена	Ограничения по вид и площ на проектираните обекти	Професионална квалификация „архитект“ и ОКС „магистър“	-
		Професионална квалификация „архитект“ и ОКС „бакалавър“	Мин. 4 г.
Пълна	Без ограничения за вида на проектираните обекти	Ограничена проектантска правоспособност	Мин. 2 г. на трудов договор при проектант с пълна проектантска правоспособност
		Ограничена проектантска правоспособност	Мин. 4 г. стаж по специалността на свободна практика или като служител

Условията за придобиване на право за практикуване на професията „архитект“ са задължително членство в КАБ и придобита проектантска правоспособност, съответстваща на вида и площта на проектирания обект. Това право се подновява ежегодно чрез заплащане на членски внос⁵⁰. Освен изискването за съответната проектантска правоспособност, за практикуване на професията „архитект“, са поставени и условия, свързани с професионалната отговорност и с икономическата активност на съответното физическо или юридическо лице. Изискват се: удостоверение за наличие на проектантска правоспособност за съответната календарна година

⁵⁰ Устав на Камарата на архитектите в България.

съгласно ЗКАИИП; застраховка професионална отговорност съгласно ЗУТ; регистрация съгласно Търговския закон на физическо лице със свободна професия или на юридическо лице; в случая на юридическо лице – регистрация на проектантското бюро в КАБ; сключен договор за услуга.

Широкият обхват на професионалните дейности и спецификата на някои от тях налагат необходимостта от въвеждане на допълнителни изисквания за практикуване на професията „архитект“ в някои специализирани направления. Високата обществена значимост на обектите на културното наследство и специфичните познания, необходими за работа с него, са отразени във въведените чрез Закона за културното наследство изисквания към образованието и квалификацията на архитектите, извършващи дейности по консервация, реставрация и адаптация на недвижими културни ценности. Освен образование като архитекти, те трябва да имат специализация по консервация и реставрация в областта на недвижимото културно наследство и три години професионален опит в тази област. В случаите, когато дипломираните архитекти нямат специализация, се изисква 5-годишен професионален опит по консервация и реставрация в областта на недвижимото културно наследство. Тези факти се удостоверяват пред Министерството на културата, което поддържа регистър на лицата, имащи право да извършват съответните дейности.

Дейностите, извършвани от архитектите и урбанистите в устройственото планиране и инвестиционното проектиране, са описани в ЗКАИИП. Техният обхват не е строго дефиниран, а съдържанието им е посочено в ЗУТ и подзаконовите нормативни актове⁵¹. Тяхната значимост за обществото е достатъчен аргумент за регулирането им извън обхвата на проектантската дейност в областта на инвестиционното проектиране, подобно на работата с културното наследство.

⁵¹ Наредба № 4 от 21 май 2001 г. за обхвата и съдържанието на инвестиционните проекти; Наредба № 8 от 14 юни 2001 г. за обема и съдържанието на устройствените планове и др.

Форми на практикуване на професията

В чл. 7, ал. 9 от ЗКАИИП е поставено допълнително ограничение пред практикуването на професията: *„Едно и също лице не може да участва в процеса на строителството едновременно като проектант и строител“*. Това условие не е широко разпространено в другите европейски държави, а изпълнението му води до деформации в характера на професионалната практика и до увеличаване на различията между крайния продукт (реализиран обект, градско пространство, градска структура) и предвижданията на проектите (изработени от практикуващи архитекти и урбанисти). Същевременно ЗКАИИП предоставя възможност за сдружаване между проектантите, освобождавайки ги от задължението да бъдат съдружници по смисъла на Търговския закон. В същия закон са посочени възможностите за практикуване на професиите „архитект“ и „урбанист“ (вж. табл. 10). Те са „търговци“, които осъществяват „сделки с интелектуална собственост“ и като такива може да упражняват дейност като⁵²: едноличен търговец; търговско дружество (персонално или капиталово): събирателно дружество, командитно дружество, дружество с ограничена отговорност, акционерно дружество, командитно дружество с акции; обединения от търговци: консорциум, холдинг, европейско обединение по икономически интереси, европейско дружество; лица, упражняващи свободна професия. Практикуващите професията в последната група трябва да отговарят на следните условия, вписани в Закона за данъците върху доходите на физическите лица: да осъществяват за своя сметка професионална дейност; да не са регистрирани като еднолични търговци; да са самоосигуряващи се по смисъла на Кодекса за социално осигуряване.

Професионалните квалификации „архитект“ и „урбанист“ дават право за реализиране на дейности, регулирани от Закона за устройство на територията (ЗУТ), в областта на устройственото планиране, инвестиционното проектиране и строителството. В ЗУТ⁵³ конкретно са определени и участниците в процеса на строителство и техните роли, отговорности и задължения. Като лица с проектантска правоспособност, архитектът и урбанистът участват в този процес в ролята на „проектант“ и носят отговорност за съответствието на проектната документация с нормативните изисквания, за осъществяването на авторски

⁵² Търговски закон, чл. 1, ал. 1, т. 12.

⁵³ Закон за устройство на територията, част трета, глава девета, раздел II.

Таблица 10.

Обхват на дейностите на професиите „архитект“ и „урбанист“

Проектантска правоспособност	Професия	Допустими дейности		
		Устройствено планиране	Инвестиционно проектиране	Строителство
Ограничена	Архитект	Изработване на проекти на подробни устройствени планове в обхват до един квартал в урбанизираните територии и до 3 ха – извън урбанизираните територии	Изработване на проекти по част „Архитектурна“ за строежите от пета и шеста категория	-
	Урбанист	Изработване на проекти на подробни устройствени планове в обхват до един квартал в урбанизираните територии и до 3 ха – извън урбанизираните територии	-	-
Пълна	Архитект	Проектантски услуги без ограничения по вид и размер на обекта	Проектантски услуги без ограничения по вид и размер	Участие в инженеринг на строежи; упражняване на контрол по изпълнението на проектите.
	Урбанист	Проектантски услуги без ограничения по вид и размер на обекта	_*	_*

Източник: ЗКАИИП

* ограничения, произтичащи от професионалната квалификация

надзор на строежа и за удостоверяването на съответствието му с одобрената проектна документация.

Съгласно Националната класификация на професиите и длъжностите (НКПД, 2011)⁵⁴ архитектите и урбанистите могат да заемат длъжности от клас „специалисти“ и клас „ръководители“. (вж. табл. 11)

Таблица 11.

Длъжности, за заемането на които се изисква професионална квалификация „архитект“ или „урбанист“

Клас	Подклас	Група	Единична група	Длъжност
клас 2. Специалисти				
2.1. Специалисти по природни и технически науки				
216. Архитекти, проектанти, земемери и дизайнери				
2161. Архитекти				
21617001 Главен архитект				
21617002 Архитект				
21617003 Архитект, интериор				
2164. Урбанисти				
21646001 Урбанист				
21646002 Специалист, пространствено и градско планиране				
клас 1. Ръководители				
1.3. Ръководители в производството и специализираните услуги				
1323. Ръководители в строителството				
132. Ръководители в преработващата и добивната промишленост, строителството и дистрибуцията				
1323-7009 Ръководител, отдел в проектирането				
1323-6011 Мениджър, инвестиционни проекти				
1323-5001 Управител, проектиране				

Източник: НКПД, 2011

⁵⁴ Национална класификация на професиите и длъжностите, 2011 г. и Правилник за прилагане на националната класификация за професиите и длъжностите, 2011 г., одобрени със Заповед на министъра на труда и социалната политика № РД01 – 931 от 27.12.2010 г.

*Деятности, извършвани от архитекти и урбанисти***2161 Архитекти**

Архитектите проектират търговски, промишлени, жилищни и нежилищни сгради, контролират тяхното изграждане, поддържане и възстановяване.

Изпълняват следните основни задачи:

- разработват или усъвършенстват архитектурни теории и методи;
- инспектират строителни обекти и консултират клиенти, ръководители и други заинтересовани лица за определяне на вида, стила и размера на проектираните сгради и измененията на съществуващи сгради;
- осигуряват информация за дизайна, материали и срокове за строеж;
- изготвят проектна документация, включително скици и чертежи и интегрират структурни, механични и естетически елементи към окончателния архитектурен проект;
- изготвят спецификации и договорни документи, предназначени за строители, и изготвят оферти от името на клиентите;
- установяват необходимите контакти, за да осигурят изпълнението на проекта относно стил, цена, срокове и съответствие със законодателството;
- идентифицират и намират най-доброто решение относно функционалността и интериора на сградите и изготвят необходимите проекти, чертежи и планове;
- контролират строителни или възстановителни работи за осигуряване на съответствие със спецификациите и стандартите за качество;
- съветват и се консултират с други специалисти.

2164 Урбанисти

Разработват и внедряват планове и политики за контролирано използване на земите в градски и селски райони и на системите за улично движение. Провеждат проучвания и консултират относно икономически, екологични и социални фактори, влияещи върху използването на земя и транспортни потоци.

Изпълняват следните основни задачи:

- планират и координират развитието на градските райони;
- събират и анализират данни за икономически, юридически, политически, културни, демографски, социологически, физически и екологични фактори, влияещи върху използването на земята;
- преговарят с държавни и местни органи и специалисти от областта на архитектурата, планирането, социалните науки, екологията и законодателството;
- разработват и препоръчват използването и експлоатирането на земята и представят описателни и графични планове, програми и проекти на групи и отделни лица;
- консултират държавни и местни органи и предприятия относно въпроси и предложения, свързани с градското и регионалното планиране;

- преразглеждат и оценяват доклади за влиянието върху околната среда;
 - планират и разработват райони за паркове, училища, институции, летища, пътища и други подобни проекти, както и на търговски, промишлени и жилищни обекти;
 - планират и консултират относно определянето на маршрутите и контрола на движението по пътищата и общественя транспорт, както и системи за ефективност и безопасност.
-

Източник: Национална класификация на професиите и длъжностите, 2011 г.

В НКПД е определен обхватът от дейности, извършвани от специалистите, заемащи тези длъжности: научна, научно-приложна и изследователска дейност, консултантски и проектантски услуги в областта на устройственото планиране и инвестиционното проектиране, подготовка и надзор в строителството. За професията „урбанист“ преобладават дейностите, свързани с научна, научно-приложна и изследователска дейност и с устройственото планиране, а за професията „архитект“ – тези, свързани с инвестиционно проектиране и строителство. (вж. табл. 12) Тук следва да се отбележи, че за практикуване на двете професии в области като научно-приложни изследвания, пространствен и интериорен дизайн, стратегическо териториално планиране, регионално планиране, държавен служител, служител в общинската администрация, творческо посредничество и медиаторство, обработка на данни, изработване на визуализации на проекти и симулации, изработване на проектно-сметна документация и др., не винаги се изисква проектантска правоспособност.

Изисквания към образованието

Изискванията към архитектурното образование в България са свързани със спецификата на регулираната професия „архитект“. В процеса преди и след присъединяване на България към ЕС тези изисквания са синхронизирани с европейските стандарти, но са запазени и част от характеристиките на българските образователни традиции в сферата на архитектурата.

В Закона за висшето образование⁵⁵ са предвидени механизми за провеждане на държавна политика по отношение на регулираните професии с поставеното в чл. 9 условие МС и МОН да одобряват планирания прием на студенти в специалностите, завършващи с квали-

⁵⁵ Закон за висшето образование, обн. ДВ. бр.112 от 27 декември 1995 г., посл. изм. 27 ноември 2018 г.

фикация в областите на регулираните професии. Това условие е свързано с възможността за регулиране на броя специалисти, навлизащи ежегодно на трудовия пазар, както и бюджета за обучение на специалисти в регулирани професии.

Държавните изисквания за придобиване на висше образование по специалност „Архитектура“ в образователно-квалификационна степен „Магистър“ с професионална квалификация „архитект“ са посочени в Наредба⁵⁶ на МС. В тях са определени изискванията към висшите училища, условията за провеждане и завършване на обучението, изискванията към хорариум, ECTS кредити, тематично съдържание и знания, умения и компетентности, придобивани от студентите.

Съгласно Класификатора на областите на висше образование и професионалните направления⁵⁷ тези специалности попадат в: област 5. Технически науки, шифър 5.7. Архитектура, строителство и геодезия и като такива са сред приоритетните професионални направления⁵⁸, които се финансират целево от Министерството на образованието и науката (МОН).

Признаване на професионална квалификация „архитект“ е възможно само за образование, получено в акредитирано висше училище, обучаващо студенти по архитектура. В България, освен Университетът по архитектура, строителство и геодезия (УАСГ), още три университета обучават студенти по архитектура – 1 държавен и 2 частни. Акредитацията се осъществява от Националната агенция за оценяване и акредитация (НАОА) – специализиран държавен орган (подчинен на МС) за оценяване, акредитация и контрол на качеството на дейностите на висшите училища и осъществяване на следакредитационно наблюдение.

⁵⁶ Наредба за държавните изисквания за придобиване на висше образование по специалността „архитектура“ на образователно-квалификационна степен „магистър“ с професионална квалификация „архитект“, приета с ПМС № 11 от 21.01.2016 г., обн. ДВ. бр. 7 от 26 януари 2016 г., в сила от учебната 2016–2017 година.

⁵⁷ Постановление № 125 от 24 юни 2002 г. за утвърждаване на Класификатор на областите на висше образование и професионалните направления.

⁵⁸ Постановление № 64 на МС от 25.03.2016 г. за условията и реда за утвърждаване на броя на приеманите за обучение студенти и докторанти в държавните висши училища и за приемане на Списък на приоритетните професионални направления и на Списък на защитените специалности, в сила от 01.04.2016 г.

ние и контрол съгласно Закона за висшето образование.

УАСГ е едно от най-големите и най-старите висши учебни заведения в страната. Специалност „Архитектура“ е основана още със създаването му през 1943 г. Образованието по архитектура в УАСГ е едностепенно с продължителност 11 семестъра, от които последният е дипломен, а образователно-квалификационната степен (ОКС) е „магистър“. В някои от другите университети също се предлагат бакалавърски или магистърски програми, като някои от тях са тематично свързани с архитектурата, но попадат в други професионални направления.

В резултат от успешно приключил проект по програма Phare-Tempus с водещото участие на катедра Градоустройство, през 2002 г. започва обучението в ОКС бакалавър на първия випуск студенти от специалност „Урбанизъм“. В магистърската програма по Урбанизъм започват обучение студенти завършили ОКС бакалавър през 2006 г., като до 2017 г., заради регулирането на професията на национално ниво, условието за прием в тази програма е студентите да имат завършена ОКС бакалавър по урбанизъм или ОКС магистър по архитектура. След 2017 г., съгласно решение на Академичния съвет на УАСГ, в програмата за придобиване на ОКС магистър по урбанизъм могат да бъдат обучавани студенти, придобили ОКС в УАСГ в професионално направление технически науки, област „Архитектура, строителство и геодезия“.

Програмите, обучаващи студенти по архитектура и урбанизъм в УАСГ, са акредитирани от НАОА. Програмата по Архитектура в УАСГ е сред 12-те програми в Европа, акредитирани от Кралския институт на британските архитекти RIBA (Royal Institute of British Architects) – професионална организация, която се ползва с висок международен престиж и оказва значимо влияние върху образованието, теорията и практиката в областта на архитектурната професия по света. Бакалавърската програма по Урбанизъм в УАСГ притежава сертификат за качество за периода 2016–2022 г., удостоверяващ, че са изпълнени Европейските стандарти за качество на образователните програми по градско планиране според Хартата на Асоциацията на училищата по планиране в Европа (AESOP) и че се осъществява ефективна интернационализация на процеса на преподаване и обучение.

Образованието в сферата на устройственото планиране, инвестиционното проектиране и строителството в България е в процес на развитие и диверсификация с цел привличане на студенти и подго-

товка на специалисти за променящите се изисквания на обществото и професиите, свързани с бързото навлизане на нови технологии и средства за комуникация, обмен на информация и работа в мулти- и интердисциплинарни екипи. В отговор на тези съвременни предизвикателства в УАСГ (и по-специално в Архитектурния факултет) в последните 6 години бяха създадени редица специализации в сферата на архитектурата и урбанизма. Новите образователни програми (предимно за ОКС магистър) са два вида: а) конструирани като надграждащи едностепенната магистърска програма по архитектура и б) отворени за специалисти от други професионални направления. Пример за втория вид програми е магистърската програма по Пространствено планиране, завършването на която не дава директен достъп до регулираната форма на професията (проектант) поради изискването за продължителността на завършеното образование да бъде 5 г.

Развитието на групата специалности, свързани с архитектурата и урбанизма, кореспондира и със съвременните тенденции за професионална специализация. В сферата на архитектурата се разграничават специализации в областите, свързани с устройственото планиране, опазването на културното наследство, реставрацията и интериорния дизайн. Създават се и нови специалности, комбиниращи ключови знания, умения и компетенции.

Други участници в институционалната рамка на практикуването на професиите „архитект“ и „урбанист“

Извън задължителните в рамките на националното законодателство професионални обединения, архитектите и урбанистите в България учредяват и други професионални съюзи, съответно САБ (Съюз на архитектите в България) и СУБ (Съюз на урбанистите в България) – организации с доброволно членство, които нямат отношение към регулирането на професията, но биха могли, въз основа на натрупаните си активи от професионален и организационен опит и знания, да изразяват позиция по отношение на дейността на архитектите и урбанистите, изработваните от тях проекти и планови инструменти, законодателството, условията за достъп до професията и изискванията към образованието по архитектура и урбанизъм. Аналогично, студентите от двете специалности имат своите сдружения: Асоциация на студентите по архитектура в България (АСАБ) и Асоциация на студентите по урбанизъм в България (АСУБ).

В заключение, достъпът до практикуване на професиите „архитект“ и „урбанист“ в България е свързан с прилагането на сложна система

от изисквания към образованието, стажа за усвояване на специалността и предоставянето на услуги, в която участват редица държавни органи на управление и специализираният професионален орган – КАБ. Сред държавните органи водеща роля имат Министерството на образованието и науката (МОН) и Министерството на регионалното развитие (МРРБ), но поради комплексния характер на дейностите на архитекта и урбаниста, пряко или непряко участват всички министерства. Тази система е конституирана в резултат от предвижданията на множество закони и подзаконовни нормативни актове в областта на устройство на територията, търговската дейност и висшето образование. Сложните връзки и зависимости между изискванията на прякото и свързаното законодателство и комплексните изисквания за практикуване на професиите „архитект“ и „урбанист“ налагат потребността от създаване на информационна база, позволяваща бързо и лесно ориентиране в съществуващата среда.

Освен постигнатата синхронизация на националната законова рамка с европейското законодателство, основните изводи от направения преглед на националното законодателство и институционалната рамка са свързани с необходимостта от намиране на възможности за адаптиране на изискванията към образованието, достъпа до професията и обхвата от регулирани професионални дейности и към повишените изисквания за пространствена, професионална и социална мобилност на съвременния европеец (вж. табл. 13).

Таблица 13.

Възможни насоки за подобряване на националната законодателна и институционална рамка в България по отношение на регулираните професии „архитект“ и „урбанист“

Допускане на възможност стажът за усвояване на професията да се осъществява преди завършване на обучението, например преди специализациите в последните 2 години от него

Преразглеждане на ролята, правата и отговорностите на проектанта в процеса на планиране и на строителство

Доразвиване на дефинициите по отношение обхвата от професионални дейности

Извеждане на изискванията, свързани с доказване на професионални знания, умения и компетенции в областта на устройственото планиране, извън общата рамка на архитектурното образование аналогично на специалистите по опазване на културното наследство

Упражняване на мониторинг на приложението на действащата нормативна рамка с цел избягване приложението на допълнителни ограничения пред достъпа до практикуване на професията.

2.3. Практикуване на професията в страните от ЕС

Според доклад на Съвета на архитектите в Европа⁵⁹ пазарът на архитектурни услуги в Европа през 2018 г. е оценен на 15 249 млн € и бележи спад от 2,3% след отбелязан растеж в периода 2008–2016 г. Той е най-голям в Германия (оценен на 4 970 млн €), следвана от Великобритания и Италия съответно оценени на 2 265 и 2 072 млн €. Най-малки по обем са пазарите в Кипър, Естония и Литва с 16 млн € всеки. В доклада не са представени данни за България, но в предходен доклад⁶⁰ от 2016 г. пазарът на архитектурни услуги в България е оценен на 36 905 млн €, което както като стойност, така и съотнесено към броя на населението е сред най-ниските показатели в ЕС.

Делът на печалбата от сектора на архитектурните услуги в ЕС е 29% – многократно надвишаващ печалбата в други икономически сектори (9% за производството и 11% за строителството)⁶¹. Това донякъде се дължи и на факта, че тези професии (и по-специално архитектурната професия), освен към сектора на услугите, принадлежи и към сектора на креативните и творчески индустрии. Това е и един от факторите, които поддържат престижа на професията и интереса към нея.

През 2018 г. професията на архитекта в Европа се практикува от 562 000 души, като за периода 2008–2018 г. броят на практикуващите архитекти бележи ръст от 24%. Две трети от общия брой архитекти в ЕС са установени в 5 държави: Италия, Германия, Испания, Великобритания и Франция. При съотнасяне на броя архитекти към населението на съответната държава класацията водят Италия и Португалия съответно с 2,6 и 2,2 архитекта на 1000 души, а на последно място са България и Словакия с 0,3 архитекта на 1000 души при средно за ЕС 1,1. Съпоставка между обема на реализираната печалба в архитектурния сектор и броя архитекти не показва пропорционална зависимост. Това е поредно доказателство за разликите в характера и контекста на практикуването на професията „архитект“ в различните страни.

В посоченото по-горе изследване броят на архитектите в България за 2018 г. е 2000 души, което следва да се тълкува като регистрири-

⁵⁹ The Architectural Profession in Europe 2018, sectoral study, Architects' Council of Europe, 2018.

⁶⁰ The Architectural Profession in Europe 2016, sectoral study, Architects' Council of Europe, 2016.

⁶¹ Цитирани в Mutual evaluation of regulated professions Overview of the regulatory framework in the business services sector by using the example of architects, доклад на ЕК, 2015.

рани и действащи архитекти с пълна проектантска правоспособност (ППП). През 2019 г. официалният сайт⁶² на Камарата на архитектите в България (КАБ) посочва общ брой членове 5193 (вкл. ландшафтни арх. и урбанисти), от които 3086 архитекти с пълна проектантска правоспособност (ППП) и 331 с ограничена проектантска правоспособност (ОПП). Според данните от регистъра на КАБ показателят брой архитекти на 1000 души в България отново е сред най-ниските в Европа – 0,44 архитекти на 1000 души. В цитираните статистически данни е възможно да има и отклонения, дължащи се на различното разбиране за понятието „архитект“. В някои държави то се възприема като „титла“, която се получава с дипломата за архитектурно образование. В други държави се отнася само за практикуващите архитекти-проектанти, а в някои случаи използването му е защитено със закон.

Данните за броя на архитектите се отнасят само за правоспособните архитекти, т. е. тези, които имат право самостоятелно да изработват архитектурни проекти. Броят работещи в архитектурни и проектантски бюра, които са получили архитектурно образование и образователно-квалификационна степен (независимо дали имат необходимия стаж по специалността или не), не е включен. Последните представляват значителна част от получилите архитектурно образование и имат съществен принос към обема извършена работа в областта на архитектурното проектиране. Въпреки това, те не са самостоятелни участници в пазара на архитектурни услуги. Най-често те са наети в средни и големи проектантски и инженерни компании, местни, регионални, национални и специализирани администрации, изследователски институти, професионални организации и др.

Над половината от архитектите в Европа работят в еднолични фирми, като свободно практикуващи или като съдружници, а над 95% от архитектурните бюра имат до 5 броя служители. Над 60% от архитектурните фирми са на свободнопрактикуващи (независими) архитекти, 6% са сдружения, 20% са дружества с ограничена отговорност, а 2% са акционерни дружества. Извършваните от тях услуги обхващат архитектурно проектиране (67%), ландшафтно проектиране (2%), интериорен дизайн (10%), предпроектни проучвания (3%), управление на проекти (4%), устройствено планиране (3%), сертифициране (2%) и др. Общо над 80% от извършваните от архитектите (с проектантска правоспособност) услуги попадат в обхвата от запазени дейности за специалисти с професионална квалификация „архитект“. Липсват данни за

⁶² <https://kab.bg/registr/arhitekti/> , достъпен на 5 октомври 2019 г.

дейностите, които професионалистите с архитектурно образование извършват и за които не се изисква правоспособност. Техният обхват е достатъчно широк и разнообразен, за да бъде изследван във връзка с установяването на единен пазар на услуги в ЕС.

За по-пълно проследяване на възможностите за реализация на урбанистите, както и за установяване на потребностите от такива кадри на трудовия пазар в България и в Европа, през 2015 г. екип от катедра „Градоустройство“ при АФ на УАСГ⁶³ проведе анкетно проучване сред бивши студенти, дипломирали се в бакалавърската и магистърската програма по „Урбанизъм“ в периода 2006–2014 г. Събрани са статистически сведения от 98 възпитаници на специалност Урбанизъм към УАСГ, което представлява 60% от генералната съвкупност – 345 завършили ОКС Бакалавър и 112 – ОКС Магистър. С най-голям дял са работещите в проектантски фирми в частния сектор – 43,8%, следвани от общинските служители – 20,8%. Около една десета от анкетираните са държавни служители, а повече от 8% са в сферата на висшето образование и изследванията. Част от отговорилите са заети в неправителствения сектор. Разнообразен е приносът на урбанистите в ключови проекти на съответните организации, в които са били наети. Всеки анкетиран урбанист едновременно или последователно е приложил средно над три вида специфични умения в различни проекти и задачи, за някои от които не се изисква проектантска правоспособност. Най-голям е дялът на проектите, свързани с разработване на подробни устройствени планове – 12,9% от всички отбелязани проекти. По тях са работили 44 урбанисти (47,8%) от всички отговорили на въпроса. Следват проекти, свързани с изработване на общи устройствени планове, и проекти, изискващи използване на съвременни информационни и компютърни технологии в устройственото планиране – по 11,1%. Специалистите урбанисти, участвали в такива проекти, са по 38 за всяка група проекти. От всички 98⁶⁴ анкетирани на средна възраст 28 г. 66% са наети на трудов договор, а 73% не притежават удостоверение за вписване в регистъра на лицата с проектантска правоспособност. Само 6% притежават пълна проектантска правоспособност, а 4% – органичена проектантска правоспособност.

⁶³ Ташева-Петрова, М., Димитрова, Е., Мутафчийска, И., „Образованието по урбанизъм: обществени потребности и възможности за професионална реализация“, 2015, Годишник на УАСГ, XLVIII 2014–2015, с. 25–35.

⁶⁴ Ташева-Петрова и колектив, „Оптимизиране на експертния капацитет за пространствено планиране в България“, Договор БН 173/14 с Центъра за научни изследвания и проектиране при УАСГ (двугодишен проект), 2014–2015, непубликувани данни.

Регулиране на професията, същност, обхват и съдържание на дейностите

В изпълнение на Директивата за признаване на професионалната квалификация, през 2014 г. е изготвен Доклад за взаимната оценка на регулираните професии в ЕС⁶⁵, разглеждащ професията на архитекта. В него на базата на проучване на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР)⁶⁶ от 2013 г. е посочено, че степента на регулиране на архитектурната професия е сравнително висока в повечето държави членки на ЕС и е почти непроменена спрямо 2008 г. Тя е най-висока в Полша, Чехия и Унгария, и най-ниска в Дания, Ирландия и Швейцария. В Нидерландия, Швеция и Финландия професията не е регулирана. Резултатът за България показва степен на регулация, близка до средното равнище за ЕС и е сходен с тези на на Естония, Белгия и Германия.

В зависимост от степента и начина на регулиране на професията, в Доклада са разграничени 4 групи страни и две държави с различни видове режими (вж. табл. 14) въз основа на три основни групи дейности – документиране (свързано с подготовка, допускане и надзор на строителство), проектиране (изработване на проекти и на проектна документация) и управление на проекти (в строителството).

Интерес представляват условията за архитектурната практика в държавите, където професията „архитект“ на е регулирана⁶⁷. В Дания законодателството е концентрирано върху процеса на строителство чрез установяване на стандарти и изисквания за безопасност и контрол върху разрешенията за строителство. Финландия също поставя фокуса върху строителството, общественото здраве, безопасността и качеството, но въпреки липсата на общи ограничения за достъп до професията на архитекта има регулации, свързани със специфични дейности (например ролята на водещ проектант, който носи отговорност за проекта). В Швеция някои от дейностите на архитекта се изпълняват от местната администрация и общините са задължени да осигурят необходимата експертиза, а спазването на техническите

⁶⁵ Mutual evaluation of regulated professions Overview of the regulatory framework in the business services sector by using the example of architects Report based on information transmitted by Member States and on the meeting of 30th September 2014.

⁶⁶ Организация за икономическо сътрудничество и развитие, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

⁶⁷ Обобщение на базата на Доклад за взаимната оценка на регулираните професии в ЕС, 2014.

Таблица 14.

Режими на регулация на професията „архитект“

<i>професията не е регулирана</i>	<i>Швеция, Финландия, Норвегия, Дания</i>
<i>запазен обхват от дейности, извършвани само от правоспособни архитекти</i>	<i>Австрия, Белгия, Хърватия, Кипър, Чехия, Германия, Унгария, Италия, Лихтенщайн, Литва, Полша, Португалия и Швейцария</i>
<i>защитено звание „архитект“ без запазен обхват от дейности</i>	<i>Нидерландия, Германия, Великобритания и Исландия</i>
<i>защитено звание „архитект“ и запазен обхват от дейности</i>	<i>Белгия, България, Франция, Словакия, Словения, Румъния, Ирландия, Латвия, Люксембург и Испания</i>
<i>лицензионен режим въз основата на професионална квалификация и обхват от дейности</i>	<i>Гърция</i>
<i>система от различни нива на квалификация</i>	<i>Латвия</i>

Източник: Доклад за взаимната оценка на регулираните професии в ЕС, 2014.

изисквания се следи от независима система. Отговорността за строителството е на възложителя, който може да получи разрешение за строеж без участието на архитект, а архитектурните услуги са обект на законодателството, свързано със защитата на потребителите.

В Доклада е обърнато внимание на припокриването на част от запазените за професионалната квалификация „архитект“ дейности с дейностите на строителните инженери (във връзка с процеса на строителство и управлението на проекти) и на различния подход в това отношение в отделните държави членки. Обърнато е също и внимание на близките и свързани с професията „архитект“ дейности на специалистите: ландшафтен архитект, младши архитект, архитектурен техник, архитектурен технолог, интериорен архитект (декоратор, интериорен дизайнер), специалисти по опазване на културното наследство. Посочено е и наличието на широк обхват от различия в дефинирането на дейностите, както и различните условия за практикуване на професиите на специалистите по ландшафтно планиране, урбанизъм (и градско планиране). Един от изводите на Доклада обръща внимание на липсващите хармонизирани изисквания по отношение на обхвата на някои от свързаните професии, което е предпоставка за пречки пред свободното движение на хора и пред постигане-

то на единен пазар на услугите в ЕС.

Освен обхвата от извършвани дейности, пред архитектите в Европа са поставени още редица изисквания за достъп до практикуване на професията. Те са свързани със задължителна регистрация на архитекта (най-често в професионална организация, изпълняваща ролята на орган, упълномощен да дава, удостоверява и признава съответната правоспособност), с ограничения за общия брой на правоспособните архитекти, с ограничения за вида на организацията и броя на акционерите, с възможностите за сдружаване с други професии (не само свързаните с проектиране и строителство), за притежаване на застраховка професионална отговорност и за задължително продължаващо професионално обучение. Към изброените изисквания в някои държави е добавено задължително полагането на изпит за получаване на правото да се практикува професията „архитект“. Такъв изпит се изисква в Австрия, България, Хърватия, Чехия, Гърция, Унгария, Италия, Лихтенщайн, Полша, Словения и Великобритания.

Друго допълнително изискване е свързано с приети на национално ниво минимални тарифи за проектантските възнаграждения на архитектите. Те са оценени като препятствие пред свободната конкуренция и единния вътрешен пазар и в Директивата за услугите се изисква от държавите членки да преразгледат и премахнат това ограничение. В резултат от проведени обсъждания към настоящия момент държавите са отхвърлили тази възможност.

Съществуват и ограничения, произтичащи от териториално-административната структура и управлението на някои държави. За държавите с федерална структура те са свързани с разлики в законодателството между отделните провинции/кантони. Подобно ограничение има и в България, където то е обвързано със заемането на административна длъжност и може да бъде тълкувано като мярка срещу възможни конфликти на интереси – лицата, изпълняващи функцията на главен архитект⁶⁸ на дадена община нямат право да проектират обекти в нейния териториален обхват.

В повечето европейски държави се наблюдава тенденция за нарастване на изискванията към продължаващото професионално обучение. То се осъществява от професионалните организации и се обособява с бързите темпове на развитие на технологиите и професио-

⁶⁸ Административна длъжност, задължителна част от администрацията на всяка община в България.

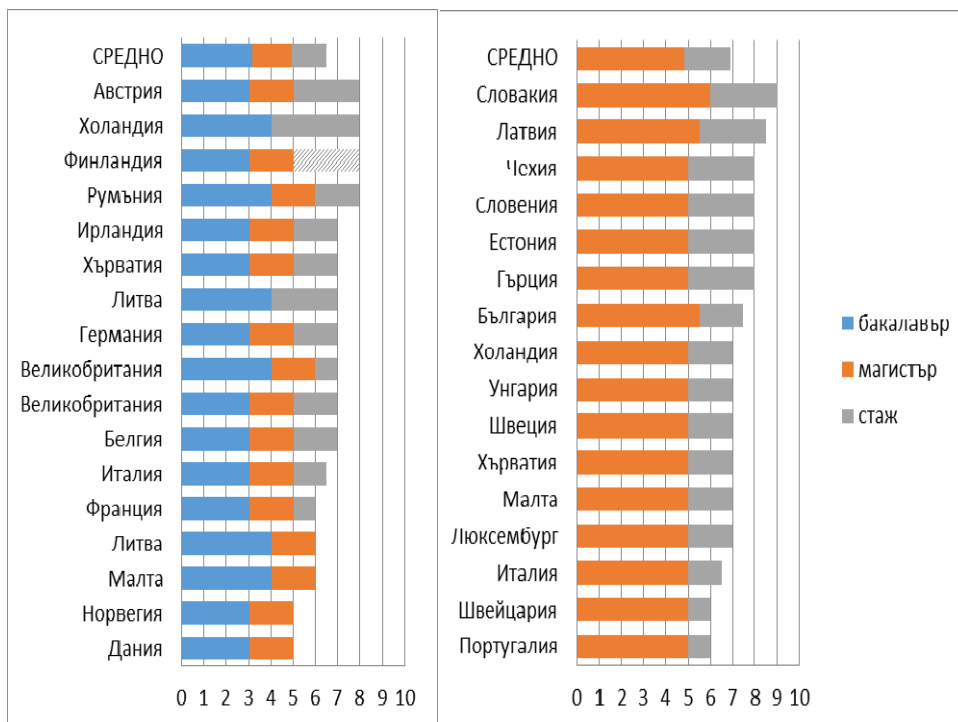
налната практика и се възприема като възможност за гарантиране на качество, съответстващото на съвременните технически и технологични постижения⁶⁹.

Изисквания към образованието

По отношение структурата и съдържанието на образованието по архитектура и урбанизъм се наблюдава многообразие в подходите между различните държави. То се изразява както в баланса между отделните тематични направления в учебното съдържание, така и във формата на обучението. Следвайки насоките на Болонската харта, в някои държави и в някои университети е въведено тристепенно висше образование. Положителните последици от това върху техническите и приложните специалности, сред които са архитектурата и урбанизма, са свързани с възможността за провеждане на стаж за усвояване на професията след завършване на първото ниво и преди последваща специализация в магистърска програма. Въпреки тези възможности, а в определени случаи и поради нормативните изисквания, образованието в голяма част от държавите в ЕС е предимно в 5-годишни магистърски програми.

Въз основа на анализ на информацията за архитектурното образование в отделните държави, събрана от Съвета на архитектите в Европа, става ясно, че продължителността на архитектурното образование е между 4 и 6 г., към които се добавят между 1 и 3 г. стаж, за да се изпълнят необходимите условия за достъп до практикуване на професията. Така периодът на подготовка е най-продължителен в Словакия – 9 г., а най-кратък в Скандинавските страни (Дания, Норвегия, Финландия), където професията не е регулирана. В Малта и Литва не се изисква стаж, а във Франция, Португалия, Швейцария и Италия след 5-годишно обучение има задължителен едногодишен стаж.

⁶⁹ Обобщение на базата на Доклад за взаимната оценка на регулираните професии в ЕС, 2014.

Фиг. 10. Структура и продължителност на образованието по архитектура – групи държави с и без отделна бакалавърска степен

Източник: Съвет на архитектите в Европа.

След успешно завършване на периода на обучение и стажуване в някои държави има допълнителни условия за достъп до професията – задължителна регистрация (членство) в професионална организация, полагане на изпит пред министерство на регионалното развитие или пред професионалната камара (Великобритания, Гърция, Ирландия, Литва, Малта, Румъния, Словакия, Словения, Франция, Хърватия, Чехия), задължително продължаващо професионално обучение (Австрия, Великобритания, някои части на Германия, Италия, Ирландия, Литва, Словакия, Франция, Нидерландия).

Проучване, направено от Европейския съвет на урбанистите през 2014 г., също установява вариации по отношение на продължителността на обучението (образователно квалификационна степен) и стажа. В зависимост от спецификата на условията за практикуване на професията урбанист, държавите от ЕС и Европейското икономическо пространство може да бъдат разделени условно в четири големи групи.

В първа група държави професионалните организации имат особено важна роля при удостоверяването на правоспособността и има стриктни изисквания за стаж: в Ирландия се изискват завършена образователно-квалификационна степен (ОКС) „доктор“ и 2 г. стаж; в Полша се изискват призната ОКС и стаж; в Румъния се изискват ОКС „магистър“ или „доктор“ и 2 г. стаж, като се допускат и професионалисти, завършили ОКС „бакалавър“ в други професионални направления, но завършили специализация и доказали 6 години стаж; членството в Кралския институт на урбанистите (Великобритания) изисква завършена ОКС „доктор“ в акредитирана от Института програма и 2 г. стаж.

Във втората група държави също има стриктни правила и изисквания, свързани с образованието и професионалния опит, но професионалните гилдии не разполагат с профилирани организации, регулиращи практикуването на професията и признаването на квалификация. Тези дейности са обезпечени от по-големи професионални организации на архитекти, инженери и др. Отново се изисква ОКС „доктор“ (Белгия, Италия, Унгария) или ОКС „магистър“ (Нидерландия, Испания, Франция, Унгария, Португалия, Гърция) и стаж от две до три години.

В трета група държави (Чехия, Германия, Норвегия, Словения, Сърбия) критериите за прием в професионалните организации не са точно дефинирани и решението за признаване на квалификацията и стажа се взема от специална комисия.

В четвъртата група, противоположно на първата група, пълното членство е отворено за всеки, който се интересува, без значение от специализацията или завършеното образование (Естония).

Заклучение

Практикуването на професиите „архитект“ и „урбанист“ в отделните държави в ЕС е силно зависимо от конкретния национален контекст – социално-икономически, институционален, образователен и културен. Основните предпоставки за различията са спецификите на националните системи за планиране и на законодателството, свързано със строителството. Към тях се прибавят традициите в областта на образованието в двете направления и различните изисквания за достъп до професията, независимо от синхронизираните минимални образователни изисквания. За професията на урбаниста в някои държави е характерно въвеждането на стриктни изисквания, като придобита образователно-квалификационна степен „доктор“, което потвърждава обществената значимост на професията и нуждата от прилагане на научно обосновани подходи и методики в урбанистичната практиката. Специфична и за двете професии е необхо-

димостта от познаване на националния културен контекст, свързан с историческото развитие на градовете и средата за обитаване, което в определени случаи би могло да представлява пречка пред осигуряването на качество на предлаганите услуги и би следвало да бъде отчетено като фактор при формиране на единен пазар на архитектурните услуги в ЕС.

3. Възможности, предоставяни от Европейския съюз в сферата на професиите „архитект“ и „урбанист“

Възможностите за професионално развитие и мобилност, предоставяни от ЕС, са свързани с образователната мобилност, която може да бъде с цел обучение или практика, и с професионалната мобилност, т. е. с възможностите за признаване на квалификацията или за работа по специалността без признаване на квалификация.

Изискванията за работещите в институциите на ЕС, които имат пряка или косвена връзка с експертизата на архитектите и урбанистите, не включват притежаването на професионална квалификация, а когато професионална експертиза е необходима, се привличат професионалисти като външни експерти или консултанти.

3.1. Възможности за образователна мобилност, провеждани на стажове и практики в други държави членки

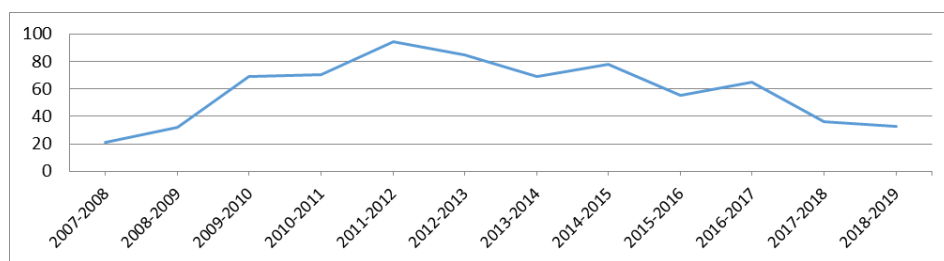
Мобилността на студенти, докторанти, преподаватели и служители във висшите училища е съществена характеристика на Европейското пространство за висше образование и нейното реализиране следва предписанията на Болонската декларация от 1989 г. и на Сорбонската декларация⁷⁰ от 1988 г.

„Образователна мобилност за граждани“ на програма „Еразъм+“ е най-популярната възможност за образователна мобилност в България в периода 2014–2020 г. За студентите по архитектура и урбанизъм тя предоставя възможност да се запознаят с различни традиции и подходи в обучението, да работят в интернационални екипи по учебни проекти, да опознаят архитектурно-строителните и урбанистични образци в техния реален контекст, да живеят в нова за тях среда. Поради популярността на програмата повечето университети изтъкват възможностите за участие в нея в анотациите на специалностите си и я представят като конкурентно предимство на образователните си програми.

⁷⁰ Сорбонска декларация, подписана през май 1998 г. в Париж от министрите на образованието на Франция, Италия, Великобритания и Германия.

В УАСГ възможности за студентска мобилност по програмата (вкл. предхождащите я програми с други наименования) има от учебната 2001–2002 г., като от 2007 г. университетът получава и разширена харта „Еразъм“, даваща възможност за реализиране на студентски практики. През 2018 г. има сключени двустранни договори за сътрудничество със 107 университета от 29 програмни държави, а с партниращи държави договорите за кредитна мобилност са 23. В последните години като партниращи страни са привлечени партньори от Русия, Украйна, Виетнам и Тунис⁷¹. Студентската мобилност по линия на преките двустранни договори за сътрудничество се осъществява с цел краткосрочно обучение или учебна и езикова практика. Макар и по-малко на брой, има успешно реализирани и студентски мобилности с цел стаж по специалността.

Условията за участие на студенти от УАСГ в мобилност по програма „Еразъм+“ са те да бъдат записани като редовни студенти през учебната година на провеждане на мобилността и да са били класирани в резултат от конкурс, проведен през предходната учебна година от Центъра за международна дейност и мобилност. Конкурсът включва оценка на владенето на английски език (или езикът на приемащата страна) и на средния успех през следването. За периода на обучение в чуждестранните висши училища по програма „Еразъм+“ студентите не заплащат академична (семестриална) такса за обучение в приемащия университет и имат достъп до лаборатории и библиотеки. Те получават статут на „Еразъм+“ студенти а правата и задълженията им са отразени в Студентската харта „Еразъм+“.

Фиг. 11. Общ брой студенти от УАСГ, участвали в образователна мобилност по програма „Еразъм+“

Източник: по данни от Стратегия за интернационализация на УАСГ, Център за международна дейност, УАСГ.

⁷¹ „Стратегия за интернационализация на обучението в Университета по архитектура, строителство и геодезия“, приета с решение на АС на УАСГ, протокол №39 от 12.12.2018 г.

Интересът за реализиране на студентски мобилности в УАСГ нараства в условията на членство на България в ЕС. Броят на студентите реализирали мобилност в периода 2007–2019 г. варира за различните академични години, като най-голям брой мобилности са реализирани в периода 2011–2012 г., а в следващите години се наблюдава тенденция за намаляване на броя им на фона на намаляващия брой записани студенти в УАСГ (вж. фиг. 11). Интересът от специалностите „Архитектура“ и „Урбанизъм“ към програма „Еразъм+“ е традиционно голям, като броят на класираните за мобилност студенти е между 50% и 78% от общия брой за университета. За учебната 2018–2019 г. са класирани 22-ма студенти от специалност „Архитектура“ и 3-ма от специалност „Урбанизъм“. С незначителни изключения те са записани в 4-ти или 5-ти курс по време на провеждане на мобилността (или в магистърската програма по „Урбанизъм“). Това е свързано с особеностите на образователния процес в УАСГ, при който в първите три години студентите получават основни теоретични познания и практически умения. Препоръките, основани на опита на Центъра за международна дейност и мобилност в УАСГ, както и възможностите за признаване на ECTS кредити и оценки по дисциплини, изучавани по време на мобилността, също са установили традицията студентската мобилност с цел обучение да се провежда в последните години на образователните степени. В университета има натрупан опит и за разработване на дипломни работи по време на мобилност в приемащия университет, като в тези случаи ръководството на дипломната работа се осъществява чрез координация между преподавателите от двата университета, а оценяването е при защита на проекта по време на редовна дипломна сесия в изходящия университет.

Преподавателите от УАСГ с опит при признаване на ECTS кредити и оценки по дисциплини, изучавани по време на мобилността, констатира трудности поради различия в обема и съдържанието на учебните проекти, разработвани в различните университети, както и в начина на работа, който в някои университети е предимно в екип, а в други – изключително в индивидуална форма. Вследствие на тези различия, в определени случаи се оказва невъзможно да бъдат признати кредитите по някои от изучаваните по време на мобилността дисциплини. Впоследствие това създава затруднение за студентите, на които се налага след завръщането си да изучават пропуснатите дисциплини. Това води до увеличено натоварване или до удължаване продължителността на обучението им. В някои случаи това се изтъква и като аргумент за отказ

от участие в мобилност сред успешно класирани кандидати.

Студентите в Архитектурния факултет (АФ) на УАСГ проявяват интерес и към възможностите за провеждане на мобилност с цел практика. Тази мобилност се провежда в срок до 1 г. след завършване на образованието. Кандидатстването за нея е независимо от участието в мобилност с цел обучение. Тя е с обща продължителност от 2 до 12 месеца и съгласно изискванията на националната система за образование и квалификация, за да бъде призната като стаж за усвояване на професията, трябва да бъде осъществена след завършване на образованието. По време на следването мобилности с цел практика са допустими само по време на лятната ваканция и не се признават като стаж за усвояване на специалността.

Ограниченията пред студентите за участие в мобилност по програма „Еразъм+“ са свързани с недостатъчното финансиране за пребиваване в държави с по-висок стандарт и с необходимостта да прекъснат обучението си и да се дипломират по-късно, поради непризнаване в изходящия университет на оценки и кредити по дисциплини, взети в приемащия университет. Това е обичайна практика, въпреки синхронизирането на минималните стандартни изисквания за образование по „Архитектура“ и „Урбанизъм“, която се дължи от една страна, на различия в отделните школи, а от друга – на липса на гъвкавост в участващите институции. Възможни решения в тази насока биха били въвеждане на модули на английски език за приходящите студенти по програма „Еразъм+“, засилване на сътрудничеството и координацията между университетите, участващи в програмата, с цел изготвяне на листи с дисциплини, които се признават в отделните университети и предвиждане на специализиран семестър от обучението за мобилност или практика, при което не се удължава срокът на обучение.

Значителен е интересът на докторантите към програма „Еразъм+“, тъй като в рамките на най-малко 3 и най-много 12 календарни месеца в една учебна година те получават шанс за научно и методично консултиране по темата на дисертационния труд, провеждане на теренни и настолни проучвания, разработване на казуси, участие в конференции и докторантски семинари, обучение в учебни дисциплини и включване в учебния процес като преподаватели в интеркултурна среда. Ограниченията пред докторантите за участие в мобилност по програма „Еразъм+“ са свързани отново с недостатъчно финансиране за пребиваване в държави с по-висок стандарт, както и с необходимостта да прекъснат трудовия си стаж или да прекъснат трудово-правните си

отношения, за да реализират мобилността.

Краткосрочната мобилност за участие в работилници с продължителност 11–14 дни, финансирани по програма „Еразъм“ 2007–2013 г., също беше популярна и предпочитана от студентите и докторантите. В периода 2010–2014 г. общо 32 студента (в т. ч. 4 докторанти), от които 9 от специалност „Архитектура“ и 23 от специалност „Урбанизъм“ са участвали в следните интензивни проекти: ATOMS&BITS (координатор IUAV, Венеция, 2010 г.), „UPWARD – Ателие за урбанистичен проект и отговорно проектиране“ (координатор, Политехниката в Торино, проведен в периода 2011–2013 г.), „Нюзидл ам зее 2050 – град с нулеви въглеродни емисии“ (Нюзидл ам зее (Австрия), Координатор BOKU, 2013), „Зелената система на града: Интегриране на градското земеделие в плановете за градско обновяване“ (координатор Политехниката в Торино, 2014). В рамките на програма ERASMUS-MUNDUS, проект AUSMIP (2011–2015) УАСГ взе участие в мрежа за докторантска и преподавателска изследователска мобилност с 5 партньорски университети от Европа и 12 от Далечния изток и Пасифика. Осъществени бяха общо 3 преподавателски мобилности – в Сеул (Южна Корея), в Мелбърн (Австралия) и в Окланд (Нова Зеландия) и общо 11 едногодишни докторантски мобилности – в Сеул, Токио и Мелбърн. От 2018 г. докторанти към катедра „Градоустройство“ на Архитектурния факултет участват в проект „Здравословна градска среда: Развитие на висшето образование по архитектура и строителство в Босна и Херцеговина“, финансиран от програма „Еразъм+“, Ключова дейност 2: Сътрудничество за иновации и обмен на добри практики, приоритет: изграждане на капацитет в областта на висшето образование. Освен изграждане на капацитет в областта на висшето образование, в рамките на тази Ключова дейност на програма „Еразъм+“ се предоставя подкрепа за стратегически партньорства в областта на образованието и обучението; алианси на познанията и секторни алианси на уменията⁷².

Освен по програмата „Еразъм+“, студентите от специалност „Урбанизъм“ имат възможност да осъществяват мобилност и да участват в летни практики в рамките на Централноевропейска програма за академичен обмен (абривиатура CEEPUS)⁷³. В тази програма участват страните от Централна и Източна Европа – Албания, Австрия, Босна и Хер-

⁷² УАСГ, Център за развитие на човешките ресурси, Програма „Еразъм+“.

⁷³ Central European Exchange Program for University Studies, <https://www.ceepus.info/#nbb>

цеговина, България, Хърватия, Чехия, Унгария, Македония, Черна гора, Полша Румъния, Сърбия, Словакия, Словения и Косово. Основната цел на програмата е да стимулира академичната мобилност чрез разработване на съвместни учебни програми и системи за взаимно признаване на образованието. Участието на УАСГ в Програмата започва през 2000 година, като в Архитектурния факултет в рамките на СЕЕРУС „Мрежа за градски иновации“ до 2018 г. са реализирани мобилности в 8-те парни-раци университета в ЦИЕ и Западни Балкани. Подобни възможности за обмен с други 7 университета съществуват и в рамките на СЕЕРУС мрежата „Съвременни дигитални и регионални взаимодействия в сферата на образованието по изкуства в Централна Европа“. Еднократно през 2017 г. е организирана студентска практика с участието на студенти от специалност „Урбанизъм“ и студенти по Хидротехническо строителство в рамките на мрежата „Преподаване и обучение по строително инженерство в Европейски контекст“ по интердисциплинна тема, свързана с управлението на риска от наводнение в градска среда.

В УАСГ необходимата информация за условията и реда за кандидатстване и провеждане на студентска мобилност е достъпна на интернет сайта на университета в раздела на Центъра за международна дейност и мобилност (ЦМДМ). Допълнителна информация относно приемниците университети и пребиваването в друга държава има в специализираната платформа www.erasmus.com, която служи и като портал за студентски практики в Европа. В подкрепа на студентите от УАСГ, включени в мобилност по програма „Еразъм+“, е създадена и неправителствената организация ESN UACEG, която свързва заминаващи или връщащи се от мобилност студенти и им предоставя възможност да обменят опит, информация и съвети относно участието им в програмата.

3.2. Възможности за работа в други държави членки (професионална мобилност)

Професиите на архитекта и урбаниста са сред най-мобилните не само в Европа, но и по света. Според поддържаната от ЕК база данни за регулираните професии в ЕС, професията „архитект“ е на 9-то място по брой решения за признаване на професионална квалификация (15724 бр.), придобита в друга държава членка, взети в ЕС, ЕИО и Швейцария. Свързаните професии „младши архитект“ и „архитектурен технолог“ са съответно на 115-то и 140-то място, а свързаната с урбанизма професия специалист „градско планиране“ („town planner“) е на 135-то място със 178 решения за признаване на квалификация. В България професи-

ята архитект се нарежда на XVI-то място по брой изходящи професионалисти. Урбанисти, поискали признаване на квалификацията от други държави, няма, но значителен брой млади специалисти, дипломирали се в специалност урбанизъм ОКС „бакалавър“, имат успешна реализация във Великобритания, Германия и Нидерландия след придобиване на ОКС „магистър“ в съответната страна.

В рамките на ЕС най-много архитекти, поискали признаване на професионална квалификация в друга държава са получили такава в Италия (19,65% от общия брой), Испания (17,61%) и Германия (11,38%). От приемащите страни най-голям брой признати квалификации има във Великобритания (49,38% от общия брой), Франция (10,91%) и Испания (7,46%). Съпоставена с проучванията на сектора на архитектурните услуги (включен в Доклада на Съвета на архитектите в Европа от 2018 г.), географията на мобилността показва засилен обмен между съседни държави и към държави с добре развит и голям по обем сектор на строителството и с умерен брой архитекти на глава от населението – Великобритания, Франция, Испания (съответно I, III и V място по обем на строителния сектор и XXI, XXVI и IX място по брой архитекти). В държави с голям обем на строителството, като Италия (III място) и Германия (II място), броят архитекти също е голям (съответно 2,6 и 1,3 на 1000 д., т. е. I-во и VIII-мо място). По обясними причини броят на архитектите от други държави, заявили искане за признаване на професионална квалификация, е по-малък.

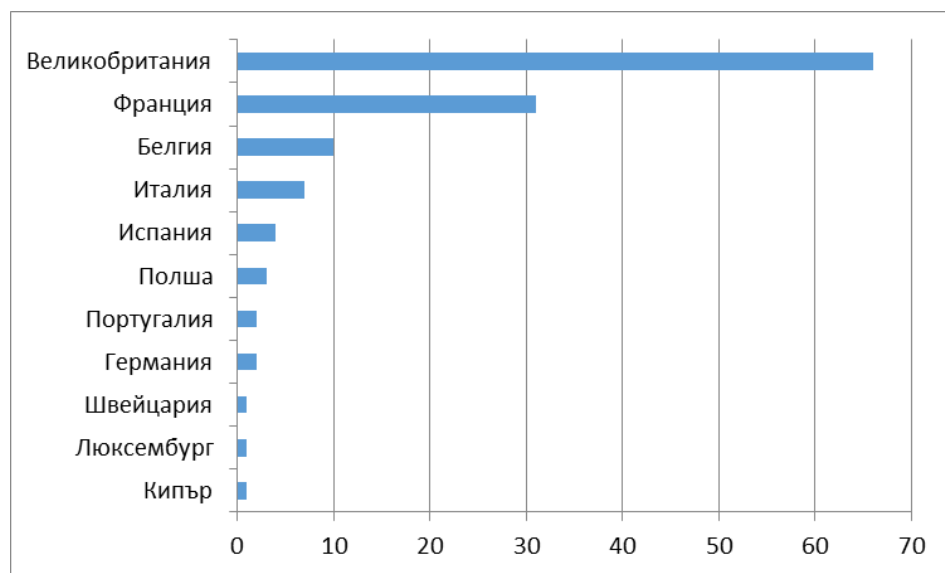
Повече от половината изходящи от България архитекти са към Великобритания (51,56%), а другите държави, към които се насочва значителна част от потока професионалисти, са Франция (24,22%), Белгия (7,81%) и Италия (5,47%). Тези стойности (вж. фиг. 12) са в синхрон с тенденциите на ниво ЕС и са свързани с акредитацията на специалност „Архитектура“ в УАСГ от Кралския институт на британските архитекти (RIBA)⁷⁴.

При урбанистите най-голям брой специалисти с призната квалификация в друга държава идват от Великобритания (48,31% от общия за ЕС брой), Гърция (15,17%) и Германия (14,04%). Най-много решения за признаване на професионална квалификация, придобита в друга държава, са издадени в Ирландия (47,19% от общия брой), Великобритания (26,4%) и Кипър (15,17%). Преглед на подробната статистика показва засилен обмен на специалисти в сферата на урбанизма между ис-

⁷⁴ Royal Institute of British Architects (RIBA).

торически, географски и културно свързани държави като Великобритания – Ирландия (46% от общия брой в ЕС и ЕИО) и Гърция – Кипър(12,9%). Единственият друг по-значим обмен на специалисти е от Германия към Великобритания (11,2%), който може да бъде обяснен с традиционно силните школи в областта на планирането в двете страни, с възможностите за професионална реализация във Великобритания и достъпността на образованието в Германия.

Според поддържаната от ЕК база данни за регулираните професии в ЕС, общият брой архитекти с придобита професионална квалификация в България, които са заявили намерение да практикуват професията си в други държави от ЕС, е 128 за целия обхванат период от 1997 г. досега. От тях 121 са получили автоматично признаване на квалификацията съгласно приложение V от Директивата за признаване на професионалните квалификации, 2-ма са получили признаване съответно на общо основание и след успешно положен тест, а 3-ма – след период за адаптация. Няма отказ за признаване на професионална квалификация (вж. фиг. 12).

Източник: по данни от база данни на ЕК за регулираните професии, достъпна на 15.10.2019 г.

Фиг. 12. Брой решения за признаване на професионална квалификация „архитект“, придобита в България, в други държави от ЕС и ЕИП

Професионалната мобилност в областта на архитектурата и урбанизма следва да се разглежда двустранно: мобилност на правоспособни лица, предоставящи самостоятелно услуги в професионалната си област, и мобилност на наети лица, които практикуват професионалните си умения, работейки за правоспособно лице. Наличната и достъпна информация, аналогично на проучванията на сектора на архитектурните услуги, касае първия вариант. Той несъмнено има съществено значение за икономическата оценка и за оценката на напредъка по отношение постигането на общ вътрешен пазар на услугите, но попълването на липсващата информация за втория вариант би било полезно за изясняване на процесите, свързани с професионалната мобилност, практиката за усвояване на специалността и професионалното развитие сред младите и наскоро завършилите специалисти.

3.3. Възможност за работа и стажове в европейските институции и професионални организации

Всяка година приблизително 1200 млади професионалисти се възползват от възможността да усъвършенстват професионалните си умения, да разширят и обогатят преносимите знания и умения, да задълбочат познанията си за работата на европейските институции и да израстнат в личностен план, като се включат в стажантските програми, предлагани от 39 институции на ЕС⁷⁵. Повечето институции предлагат платени стажантски програми за период от 3 до 5 месеца, като естеството на работа не е свързано директно с проектатската дейност на архитекти и урбанисти.

Предвид широките познания и богатите възможности за професионална реализация, предоставени от образованието по архитектура и най-вече по урбанизъм, стажът на тези специалисти може да бъде осъществен в: Европейската комисия, Европейската централна банка (ЕЦБ), Европейската агенция по безопасност и здраве при работа, Съвместният изследователски център, Сателитния център на Европейския съюз, Службата на Европейския съюз за интелектуална собственост, Европейската фондация за обучение, Европейската железопътна агенция, Европейската фондация за подобряване на условията на труд, Европейския център за развитие на професионалното обучение, Европейската инвестиционна банка (ЕИБ), Комитета на ре-

⁷⁵ EU careers: European Personnel Selection Office.

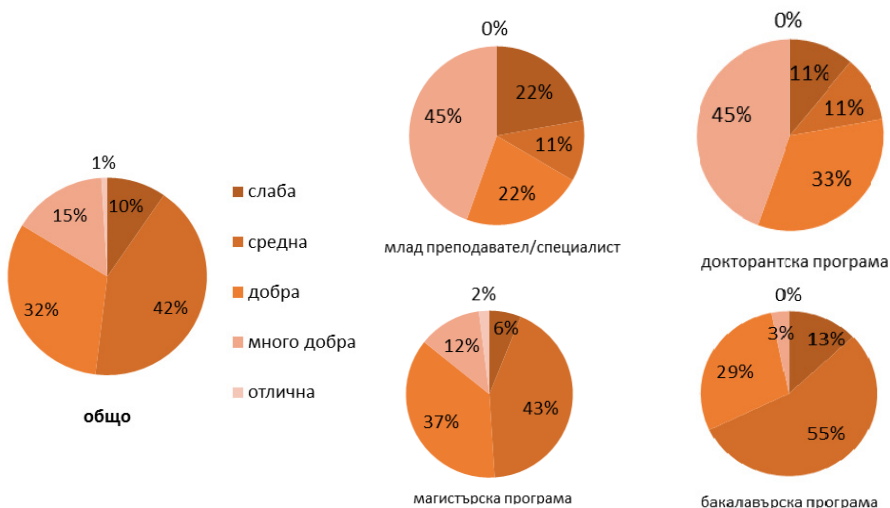
гионите, Европейския икономически и социален комитет и Съвета на Европейския съюз.

Стажовите и летните практики с продължителност до три месеца не се заплащат. За всички позиции (стажове и работни места) се изисква владенето на поне два от официалните езици на Европейския съюз. Архитектите и урбанистите обикновено работят като външни специалисти и консултанти по проекти на Европейската инвестиционна банка (ЕИБ), Европейската централна банка (ЕЦБ), Комитетът на регионите и други агенции и структури на ЕС.

4. Резултати от анкетата, проведена сред студенти от УАСГ в рамките на проекта

В анкетата, проведена в УАСГ в рамките на проект „Европа в моята професия“, са участвали общо 104 респонденти от специалностите „Архитектура“ (65 души) и „Урбанизъм“ (39 души). От тях студенти в бакалавърска и магистърска програма са съответно 31 и 49, докторантите – 9 и младите преподаватели – 9.

На въпросите, свързани с оценката на собствените знания за ЕС и програмите в професионалната сфера, преобладаващият брой участници (74%) са дали средна и добра оценка на собствените си знания за институциите и начина на функциониране на ЕС. По-голямата част от тях са отговорили негативно на въпросите, свързани с наличието в учебните планове на дисциплини, свързани с дейностите на ЕС в професионалното им образование (77%) и с европейското законодателство, касаещо професионалната им дейност (74%). Тези резултати се дължат на факта, че голяма част от анкетираните все още се обучават в бакалавърска и магистърска програма и все още не са преминали целия курс на обучение. Това се потвърждава от отговорите на докторантите и младите специалисти, които дават предимно положителен отговор (100% от докторантите) на въпросите за изучавани дисциплини и високи оценки на въпросите за самооценка на знанията за ЕС (45% от докторантите и младите специалисти поставят отлична оценка, а много добра – съответно 33% и 22%) (вж. фиг. 13).

Фиг. 13. Отговори на въпрос 1 – „Каква оценка бихте дали на Вашите знания за институциите и начина на функциониране на ЕС?“

Като цяло информираността относно европейското законодателство и европейските програми в професионалната сфера не е оценена високо (почти 60% дават оценка 2 и 3 по 6-степенна скала с най-висока оценка 6 и на двата въпроса, а оценка 6 на знанията си за законодателството дават едва 1%). Сред студентите от специалност „Урбанизъм“ самооценката на информираността е забележимо по-висока (над 50% оценяват като добри, много добри и отлични знанията си за законодателството, а над 60% – за европейските проекти и програми). Това вероятно се дължи на по-големия брой задължителни и избираеми дисциплини в учебния план, които дават знания за структурата и функционирането на ЕС.

В съответствие с насоките за постигане на Европейско пространство за висше образование в учебните програми на специалностите „Архитектура“ и „Урбанизъм“ в УАСГ са включени дисциплини, изграждащи знания, умения и отношение към практикуване на професията в Европа. В специалност „Архитектура“ те са избираеми, а в специалност „Урбанизъм“ има и няколко задължителни (вж. табл. 15).

В отделните дисциплини се поставя акцент върху различни аспекти от професионалната практика в Европа. В някои от тях са обхванати изцяло практически страни, други засягат европейските политики и системите за пространствено планиране, а трети имат отношение и към общи въпроси, свързани с отношенията на архитекта и на урбаниста с обществото.

Таблица 15.

Дисциплини в специалностите „Архитектура“ и „Урбанизъм“ в УАСГ, изграждащи знания, умения и отношение към практикуване на професията в Европа

Наименование на учебната дисциплина	Специалност/ОКС	ECTS кредити	вид	курс/семестър
Практикуване на професията „архитект“	Архитектура	4	избираем	V / 10
Съвременни политики за устойчиво развитие	Архитектура	4	избираем	V / 9
Съвременна Европа	Урбанизъм / Б	4	избираем	II / 3
Системи за пространствено планиране в Европа	Урбанизъм / Б	4	задължителен	III / 6
Професионална етика	Урбанизъм / Б	4	избираем	III / 6
Съвременна урбанистична практика	Урбанизъм / Б	4	избираем	IV / 7
Урбанистични политики и програми на Европейския съюз	Урбанизъм / М	4	задължителен	I / 2
Глобализация и урбанистично развитие	Урбанизъм / М	4	избираем	I / 2

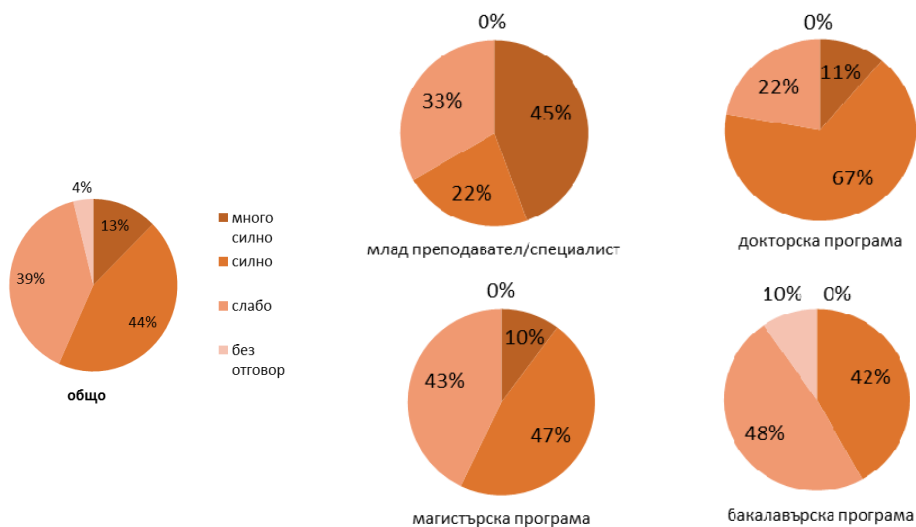
Източник: Учебен план за специалност „Архитектура“, ОКС „магистър“; Учебен план за специалност „Урбанизъм“, ОКС „магистър“; Учебен план за специалност „Урбанизъм“, ОКС „бакалавър“; <https://uacg.bg/?p=184&l=1&m=1>, последно посетен на 10.10.2019 г.

Информацията, необходима на студентите във връзка с възможностите, предлагани от ЕС в тяхното професионално направление, е свързана с условията за студентска мобилност, за стаж, за признаване на професионална квалификация и достъп до професията, за специфичните особености на отделните държави, свързани с нормативните и техническите изисквания, със социално-икономическия и културен контекст.

Според резултатите от проведеното анкетно проучване основният източник, който студентите ползват, за да се информират относно новостите в законодателството и програмите на ЕС, засягащи непосредствено професионалната област и кариера на архитектите и урбанистите, са специализирани сайтове на ЕС (32% от отговорилите) и сайтове на български министерства (17%). Преобладава и мнението, че няма подходящ сайт (34%). Това показва необходимостта от предоставяне и поддържане на концентрирана и интегрирана информация на едно лесно достъпно и с възможност за бързо ориентиране място. То би могло да бъде свързано с интернет страницата на университета и сайтовете на професионалните организации, които и понастоящем предоставят подобна информация.

Знанията, които студентите биха искали да получат в университета, обхващат широк набор от теми. Преобладава желанието за достъп до чисто практическа информация, свързана с участие в програми за стаж и мобилност, обучение, мрежи за млади изследователи и др. Голяма част от отговорилите се интересуват от нормативната база, признаването на образователна степен и професионална квалификация, възможностите за работа в и с европейските институции по различни секторни програми. Студентите по архитектура проявяват интерес предимно към законодателството и възможностите за практикуване на професията, а тези по урбанизъм – към различията между националните правни рамки, планирането и управлението в отделните държави.

Почти една трета от участниците не са запознати (или не дават отговор) с въздействието на правните норми на ЕС върху упражняването на изучаваната от тях професия, но повече от половината оценяват въздействието им върху професията си като силно или средно. Сред студентите от двете специалности преобладава мнението, че е необходимо приемане на повече регламенти на ниво ЕС с цел уеднаквяване на изискванията към практикуването на професията – 63% от студентите в специалност „Архитектура“ и 70% от студентите в специалност „Урбанизъм“ (вж. фиг. 14).

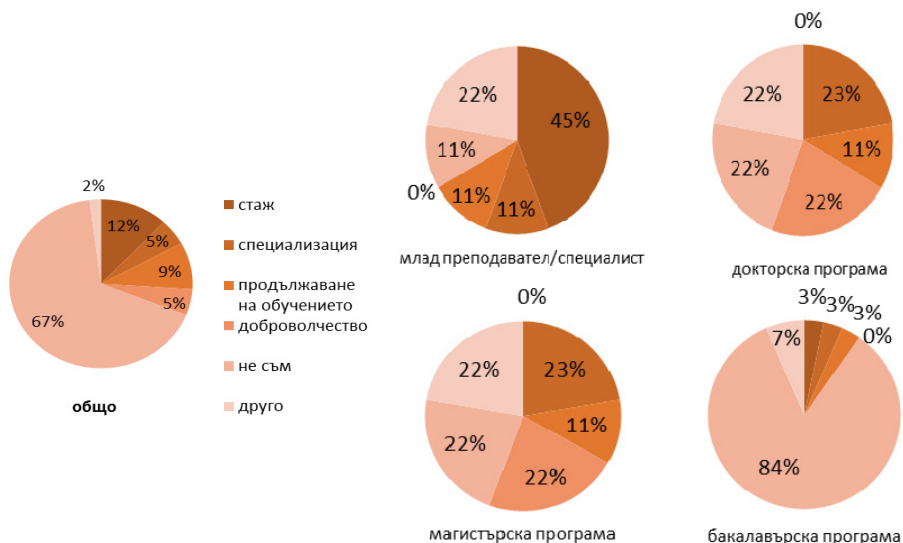

Фиг. 14. Отговори на въпрос 13 – „Как оценявате въздействието, което имат програмите на ЕС за подобряване на университетското образование и за подобряване на кариерното развитие във Вашата професионална област?“

Независимо от самооценката на знанията за ЕС и оценката на въздействието на европейските регулации, отговорите свързани с бъдещата професионална реализация на студентите са предимно позитивни, както би могло да се очаква от млади хора. Над 70% от участниците в анкетното проучване оценяват възможностите си като добри, много добри и отлични, а разликата между очакванията за професионална реализация в България и в ЕС е минимална. Както по предходния въпрос, и при този мнението на практикуващи специалисти би било полезно за изясняване на връзката между образованието, регулациите и професионалната реализация.

В програма „Еразъм+“ са участвали 21% от анкетираните, почти същият брой участници посочват, че са запознати с други програми на ЕС (но и такива, които не разчитат на финансиране от ЕС), имащи за цел да подобрят университетското обучение и шансовете за кариерно развитие. Сред споменатите програми са CEEPUS, VULCANUS, EASA, стипендиите на DAAD и на Фондация „Кирил и Методий“, стипендиите на Европейското икономическо пространство и Швейцария. Една трета от респондентите са участвали в такива програми, като сред тях най-многобройни са стажовете и възможностите за продължаване на обучението. Делът им се увеличава с повишаване на образователната степен, което произтича от общите препоръки мобилностите в УАСГ да се осъществяват в и след 4-ти курс (за специалност „Архитектура“) и в и след 3-ти курс (за специалност „Урбанизъм“). При младите специалисти и преподаватели делът на осъществилите мобилност е 89%, като половината от тях са участвали в стаж. При докторантите делът е 78%, почти еднакво разпределен между участие в стаж, специализация, доброволчество и други форми на мобилност и международен обмен, а по-малък брой са участвали в продължаване на обучението. От магистрите 39% са участвали предимно в стажове и мобилности с цел обучение, а сред бакалаврите в мобилност са участвали едва 16% (вж. фиг. 15). Сравнително малкият брой на реализираните мобилности сред бакалаврите до известна степен се дължи на намалелия брой студенти в бакалавърската програма по „Урбанизъм“ през последните 5 години. Предишно проучване, проведено сред завършилите специалност „Урбанизъм“ в години, когато капацитетът на учебните потоци е бил запълнен, показва, че в мобилност с цел образование са участвали 21% от всички 98 анкетираните⁷⁶.

⁷⁶ Ташева-Петрова, М. и колектив, Доклад за резултатите от изследователски проект „Оптимизиране на експертния капацитет за пространствено планиране в България“, Договор БН 173/14 с Центъра за научни изследвания и проектиране при УАСГ (двугодишен проект), 2014–2015, непубликуван.

Фиг. 15. Отговори на въпрос 16 – „В каква мобилност в друга страна членка на ЕС, извън „Еразъм+“, сте участвали по време на Вашето университетско образование?“

Въздействието на програмите на ЕС за подобряване на университетското образование и професионалното развитие е оценено като силно и много силно от над половината участници (57%). Наблюдава се съществена зависимост между завършената образователна степен на участниците и отговорите им на този въпрос. Около половината студенти в бакалавърска и магистърска програма оценяват това въздействие като средно или силно, при докторантите този дял е почти 80%, а почти половината млади специалисти го оценяват като много силно. Тази зависимост се дължи на необходимостта както от натрупване на професионален опит, така и от известно дистанциране от образователния процес, за да бъдат оценени влиянията върху него.

Информация за законодателството и програмите на ЕС в професионалната сфера студентите намират предимно в специализираните сайтове на ЕС (32%) и сайтовете на български министерства (17%), но голям дял от тях (34%) заявяват, че няма подходящ сайт. Предпочитани езици за търсене на информация са английският (посочен от 46% от отговорилите) и българският (посочен от 39% от отговорилите). Респондентите са дали повече от един отговор на този въпрос и като най-предпочитана комбинация от езици се откроява тази от английски и български, следвана от английски, български и немски. Интересни са и предложенията за други езици, сред които най-многобройни са тези за италиански, а за турски, фински и испански има по едно предпочитание.

5. Основни изводи и препоръки от проведената анкета

Резултатите от проведената анкета следва да се разглеждат в няколко насоки, свързани с образованието по специалностите „Архитектура“ и „Урбанизъм“ и възможностите за мобилност, информираността на студентите, възможностите за достъп до информация за програмите на ЕС и за достъпа до практикуване на професията в рамките на ЕС.

В разглежданите професионални направления в УАСГ са въведени дисциплини, даващи знания и информация за ЕС, което несъмнено се отразява позитивно върху информираността на студентите и техните желания за включване на други свързани дейности в образователния процес. Възможностите за подобряване на резултатите по този показател са свързани с увеличаване броя на дисциплините и включване на някои от тях като задължителни в учебния план на специалност „Архитектура“, както и разширяване на обхванатото от тях съдържание, свързано със структурата и функционирането на ЕС и взаимните споразумения между страните членки.

Важен извод от анкетата е липсата на достатъчно информация за особеностите при практикуване на професията в различните държави на ЕС. Студентите са акцентирали върху чисто практически аспекти като нормативната рамка и нуждата да имат контакт с бъдещи работодатели както в Европа, така и в България. В тази насока УАСГ има известен опит при осъществяване на връзка между студенти и работодатели, който вероятно е възможно да бъде разширен, включително с подкрепата на различните студентски организации.

Бъдещи проучвания по темата могат да бъдат фокусирани върху мотивацията на студентите и младите професионалисти за реализиране на мобилност. Подобно проучване, проведено сред ограничен брой респонденти, показва, че повече от 45% от проведените мобилности са мотивирани от комплексни причини, които нахвърлят или не са свързани само и единствено със стремежа за професионално развитие и преки материални ползи⁷⁷. Последните се комбинират с естествения стремеж у младите хора да приемат интелектуални предизвикателства; да опознават нови държави, региони и култури; да изучават чужди езици; да се изправят пред непознати ситуации в мултикултурна среда и да намерят нови приятели.

⁷⁷ Dimitrova, E. International Networks in Planning Education: Do They Bring Us Closer in a Changing World?. Paper presented at the joint AESOP/ACSP Congress, Dublin 2013 “Planning for resilient cities and regions”.

Библиография

1. Болонска декларация, съвместна декларация, подписана в Болоня на 19.06.1999 г. от министрите на образованието на 29 европейски държави.

2. Директива 2005/36/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 7 септември 2005 г. относно признаването на професионалните квалификации (текст от значение за ЕИП)

3. Директива 2006/123/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 12 декември 2006 г. относно услугите на вътрешния пазар

4. Директива 2013/55/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 20 ноември 2013 г. за изменение на Директива 2005/36/ЕО относно признаването на професионалните квалификации и на Регламент (ЕС) №1024/2012 относно административно сътрудничество посредством Информационната система за вътрешния пазар („Регламент за ИСВП“) (текст от значение за ЕИП)

5. Директива 92/51 на Съвета от 18 юни 1992 г. относно втората обща система за признаване на професионално обучение за допълнение на Директива 89/48/ЕИО.

6. Закон за авторското право и сродните му права, обн. ДВ, бр.56 от 29.06.1993 г., посл. изм. 14.06.2019 г.

7. Закон за висшето образование, обн., ДВ, бр.112 от 27.12.1995 г., посл. изм. 27.11.2018 г.

8. Закон за данъците върху доходите на физическите лица, обн. ДВ, бр. 95 от 24.11.2006 г., посл. изм.18.12.2018 г.

9. Закон за камарите на архитектите и инженерите в инвестиционното проектиране (ЗКАИИП), обн., ДВ, бр.20 от 4.03.2003 г., посл. изм. 05.04.2016 г.

10. Закон за културното наследство, обн., ДВ, бр. 19 от 13.03.2009 г., посл. изм. 06.08.2019 г.

11. Закон за професионалното образование и обучение, обн. ДВ, бр. 68 от 30.07.1999 г., посл. изм. 9.12.2018 г.

12. Закон за устройство на територията, обн., ДВ, бр. 1 от 2.01.2001 г., посл. изм. 06.08.2019 г.

13. Кодекс за социално осигуряване, обн., ДВ, бр. 110 от 17.12.1999 г., посл. изм. 22.10.2019 г.

14. Тъговски закон, обн., ДВ, бр. 48 от 18.06.1991 г., посл. изм. 22.10.2019 г.

15. Наредба за държавните изисквания за придобиване на висше образование по специалността „Архитектура“ на образователно-квалификационна степен „магистър“ с професионална квалификация

„архитект“ (ПМС №11 от 21.01.2016 г.. в сила от учебната 2016 – 2017 г.).

16. Наредба за условията и реда за признаване на правоспособност в областта на устройственото планиране и инвестиционното проектиране на лица с професионална квалификация „архитект“, съответно „инженер“, придобита в държава членка на Европейския съюз, на Европейското икономическо пространство, в Швейцария и в трети държави (ПМС 219 от 17.10.2005 г.).

17. Наредба №4 от 21 май 2001 г. за обхвата и съдържанието на инвестиционните проекти, обн., ДВ, бр. 51 от 5 юни 2001 г., посл. изм. 02.06.2017 г.

18. Наредба №8 от 14 юни 2001 г. за обема и съдържанието на устройствените планове, обн., ДВ, бр. 57 от 26.06.2001 г., посл. изм. 10.02.2015 г.

19. Класификатор на областите на висше образование и професионалните направления (ПМС №125 от 24.06.2002 г.)

20. Национална класификация на професиите и длъжностите, 2011 г. (одобрена със Заповед на министъра на труда и социалната политика №РД01 – 931 от 27.12.2010г.)

21. Правилник за прилагане на националната класификация за професиите и длъжностите, 2011 г. (одобрена със Заповед на министъра на труда и социалната политика №РД01 – 931 от 27.12.2010 г.)

22. Постановление №64 на МС от 25.03.2016 г. за условията и реда за утвърждаване на броя на приеманите за обучение студенти и докторанти в държавните висши училища и за приемане на Списък на приоритетните професионални направления и на Списък на защитените специалности, в сила от 01.04.2016 г.

23. Професионален кодекс на Камарата на архитектите в България, приет 01.2007 г., посл. изм. и доп. 2015 г.

24. Устав на Камарата на архитектите в България, КАБ, приет 20.09.2003 г., посл. изм. 02.12.2017 г.

25. Mutual evaluation of regulated professions. Overview of the regulatory framework in the business services sector by using the example of architects, report by EC, 2015.

26. Statistical classification of economic activities in the European Community (NACE Rev. 2). EUROSTAT, Methodologies and working papers. European Communities, 2008. ISSN 1977-0375.

27. European Deontological Code for Providers of Architectural Services, Architects' Council of Europe (ACE), 2016.

28. The Architectural Profession in Europe 2018, sectoral study, Architects' Council of Europe (ACE), 2018.

29. The Architectural Profession in Europe 2016, sectoral study, Architects' Council of Europe (ACE), 2016.

30. Guidelines on professional competences in Spatial Planning including the Principles of Professional Conduct, European Council of Spatial Planners, (ECTP-CEU), 2017.

31. International Agreement and Declaration by the National Institutes and Associations of Professional Town Planners within the European Economic Community, European Council of Spatial Planners, (ECTP-CEU),

32. Study on the Recognition of Planning Qualifications in Europe, European Council of Spatial Planners, (ECTP-CEU), 2013.

33. Ташева-Петрова, М., Димитрова, Е., Мутафчийска, И., (2015) „Образованието по урбанизъм: обществени потребности и възможности за професионална реализация“, Годишник на УАСГ, XLVIII 2014-2015, с. 25–35.

34. Van Der Kamp, H. European Dimension of Planners – European Dimension of Programmes, in “AESOP PLANNING EDUCATION No3: Excellence in Planning Education: Local, European & Global Perspective“, ed. Mironowicz, I. 2015. Association of European Schools of Planning (AESOP), ISSN: 1998-216X.

35. Dimitrova, E. International Networks in Planning Education: Do They Bring Us Closer in a Changing World?. Paper presented at the joint AESOP/ACSP Congress, Dublin 2013 “Planning for resilient cities and regions”.

36. Ташева–Петрова, М. и колектив, Доклад за резултатите от изследователски проект „Оптимизиране на експертния капацитет за пространствено планиране в България“, Договор БН 173/14 с Центъра за научни изследвания и проектиране при УАСГ (двугодишен проект), 2014-2015, непубликуван.

37. <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/education-area/>, достъпен на 29.09.2019 г.

38. <https://ec.europa.eu/futurium/en/urban-agenda>, достъпен на 27.09.2019 г.

39. <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/>, достъпен на 30.09.2019 г.

40. www.erasmus.com, достъпен на 28.09.2019 г.

41. <https://kab.bg/register/arhitekti/>, достъпен на 28.09.2019 г.

ЕВРОПА В СПЕЦИАЛНОСТИТЕ „МЕДИЦИНСКИ ОПТИК“ И „ОПТОМЕТРИСТ“ – ПРАВНА РАМКА И ВЪЗМОЖНОСТИ

Христина Групчева

FEBO, FICO(Hon), FBCLA, FIACLE

Младена Радева

Медицински университет

„Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна

1. Увод и статистически данни

В света има 32,4 милиона слепи хора, като при 65% от тях слепотата е могла да бъде предотвратена. В 21% от случаите слепотата се дължи на некоригирани грешки на рефракция (Западна Европа: 14%). По данни на Световната здравна организация (СЗО) 191 милиона души страдат от зрителни увреждания, а 76% са предотвратими. От тях 51% са в резултат на некоригирани рефрактивни грешки (Западна Европа: 47,3%). Тези данни се асоциират с твърдението на СЗО относно професията „оптометрист“, а именно, че тези специалисти заемат важна роля в грижата за очното здраве.

Оптометрията е автономна професия, тоест за практикуването ѝ е нужно специално образование и се осъществява в рамките на определена регулация (лиценз/регистрация), а оптометристите са основно звено, осигуряващо комплексна грижа за очното здраве. В трудовите задължения на оптометристите се включват определянето на рефракция, изписване на очила, както и ранно откриване (скрининг) и диагностициране на различни заболявания на зрителния апарат.

В зависимост от нивото и обхвата на обучението се разграничават следните групи помощни специалисти по очно здраве в Европа: „изработващи оптици“, „рефракционни оптици“, „оптометристи“, които са обучени за откриване на патология, „оптометристи“ използващи диагностични лекарства и ограничен набор от терапевтични лекарства (единствено в Обединеното кралство).

Оптометристите, заедно с медицинските оптици представляват първа линия професионалисти по очно здраве. Те осъществяват скрининга и оттам – ранното откриване на очните заболявания. В све-

товен мащаб достъпът до офталмолози е изключително ограничен. Благодарение на тези специалности се очаква редуциране на предотвратимата слепота и увреждането на зрението. Една от бариерите, които затрудняват подобряването на грижата за зрителния анализатор, е недостигът на добре обучени медицински оптици и оптометристи.

По данни на ЕСОО (European Council of Optometry and Optics), поместени в ЕСОО Blue Book, броят на медицинските оптици и оптометристи, както и условията на обучение силно варират в отделните европейски държави. Броят на оптометристите на 10 000 души население е най-висок в Испания (3.64/10 000), следват Дания (3.22/10 000) и Норвегия (3.0/10 000), а най-нисък е този показател в Словения (0.1/10 000), България (0.08/10 000) и Сърбия (0.03/10 000). За сметка на това България заема челни позиции в Европа спрямо броя на медицинските оптици на глава от населението – цели 3.02/10 000, докато в Норвегия и Нидерландия практически липсват такива специалисти.

Интерес будят данните сред отделните европейски държави каква част от всички първични прегледи, или такива за определяне на рефракция, се извършват от офталмолози, като водещите две позиции се заемат от Белгия и България, където стойностите варират между 75% и 89%. Най-малко първични прегледи се извършват от офталмолози (по-малко от 25%) в държави като Обединеното кралство, Норвегия, Швеция, Дания, Португалия.

По отношение на завършилите студенти всяка година данните са разнообразни, като най-много оптометристи завършват във Франция (2500), следвани от Обединеното кралство (1070) и Германия (800). В България всяка година се дипломират около 30 студенти по оптометрия.

2. Правна рамка

Правната рамка на специалността „Очна оптика“ и „Оптометрия“ варира широко в отделните европейски държави. Оптометрията е сравнително нова специалност за България и в нормативната уредба оптометристите са споменати в чл. 5. (1) Наредба №19 от 27 август 2008 г. за устройството и дейността на оптиките и здравните изисквания към тях (загл. изм. – ДВ, бр. 103 от 2011 г.). Преди последното изменение на тази наредба, през 2011 г., в страната са работили няколко оптометристи, дипломирани в чуждестранни университети, също и оптометристите, завършили през 1991 г. еднократно проведения

курс, държавна поръчка, в Медицински колеж „Й. Филаретова“. Началото на университетските програми по оптометрия в България се постави от СУ „Св. Климент Охридски“, като през 2012 г. се дипломира първият випуск, а в средата на 2018 се дипломира и първият випуск магистри по оптометрия в Медицински университет – Варна.

По отношение на мониторинга упражняването на тези професии се нуждае от лиценз в четири държави, а именно – Кипър, Латвия, Португалия и Румъния. Интерес буди фактът, че единствено в България и Полша липсва протекция на професията от закона.

Оптометриците от държавите членки на Европейския съюз, както и тези от Европейското икономическо пространство (ЕИП) и Швейцария, а също кандидатите, които може да докажат, че са преминали нужното обучение съгласно нашия Закон за оптиката от 1989 г., може да кандидатстват за признаване на тяхната квалификация съгласно Директива 2005/36/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 7 септември 2005 година относно признаването на професионалните квалификации⁷⁸.

3. Възможности, представяни от ЕС в сферата на медицинската оптика и оптометрия

Европейската диплома по оптометрия (The European Diploma in Optometry) представлява възможност за унифициране на изискванията и качеството на образование. ECOO (European Council of Optometry and Optics) разработи Европейска диплома по оптометрия, за да осигури еднакво висок стандарт на практика в целия ЕС. Въведена е система за акредитация на Европейската диплома по оптометрия. Университетите и училищата може да сравняват програмата си спрямо стандартите на дипломата. Редица институции успешно са придобили пълна акредитация на Европейската диплома, включително Швейцария, Норвегия и Швеция.

Сходен квалификационен изпит е разработен по отношение на медицинските оптици, т. н. Европейска квалификация по оптика (The European Qualification in Optics). Целта е хармонизиране и развитие на образователните стандарти и обхвата на практиката за професиите. Предвижда се Европейската квалификация по оптика да има особено значение и да бъде приета от институциите за обучение в страни, къ-

⁷⁸ Виж: Официален вестник на ЕС, 30.09.2005, L 255/22. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005L0036&from=BG>

дето има по-нисък или липсва установен стандарт. Целта е да се утвърди базисен минимум по оптика на европейско равнище и да се насърчат професионалните организации и учебните заведения да се развиват отвъд този стандарт.

Програмата „Еразъм+“ предлага възможност на студенти и преподаватели по специалности „Медицински оптик“ и „Оптометрист“ да посетят структури в европейски държави с дългогодишен опит в сферата, което ще затвърди позицията на България като единствената държава на Балканите с последователно обучение в областта, както и ще подпомогне изготвянето на стратегия за реформи в образованието по „Оптометрия“ на Балканите по модел на утвърдената „Еразъм+“ програма „Окулус“. Програмата „Еразъм+“ осигурява подпомагане на стажове (временна работа, практика и др.) в чужбина за студенти (в момента са записани във висши учебни заведения в държави по програмата) степен бакалавър (медицински оптик), магистър (оптометрист), както и докторанти и наскоро завършили студенти. Преимущество е възможност за съчетаване на стаж по „Еразъм+“ с период на обучение в чужбина. Не на последно място, програмата осигурява достъп до онлайн езиковата подкрепа на „Еразъм+“.

4. Резултати от проведената анкета

Анкетата бе проведена сред 45 студенти от Медицински университет – Варна, основно от специалности „медицински оптик“ и „оптометрист“. Тридесет и един от анкетираните в момента се обучават по магистърска програма, 12 по бакалавърска и 2 по докторска програма. Интересно е наблюдението, че 34 от анкетираните оценяват техните знания за институциите и за начина на функциониране на ЕС като „добри“, а цели 11 като „средни“. На въпрос „Изучавал ли сте някакъв предмет в университета, който да разглежда дейността на Европейския съюз във Вашето професионално направление?“ всички анкетираните са отговорили отрицателно. Идентични са отговорите на анкетираните относно въпроса „Изучавал ли сте някакъв предмет в университета, който да разглежда правните норми на ЕС и програмите на ЕС в сферата на Вашата бъдеща професия?“. Разнообразни са данните спрямо оценката на анкетираните относно техните знания за правните норми на ЕС и за програмите на ЕС в сферата на бъдещата им професия. Относно действащото законодателство на ЕС в професионална област голяма част от попълнителите анкетата оценяват с „4“ (30), а 9 човека смятат, че знанията им са крайно недостатъчни. Оценката на анкетираните

относно знанията им за действащи програми за финансиране във връзка с бъдещата им професия също не е висока, като 38 са маркирали „3“. По-голяма част от участниците в анкетата биха желали да получат информация в университета относно възможностите за реализация в ЕС, както и законодателството относно специалността им в държавите членки на ЕС. Интересно е наблюдението, че 29 от анкетиранияте посочват, че нямат представа относно въздействието, което правните норми на ЕС оказват върху упражняването на бъдещата им професия. Относно казуса за регулирането на професията на равнището на Европейския съюз 39 от анкетиранияте са посочили, че сегашното регулиране на равнището на ЕС е достатъчно и то трябва само да се усъвършенства. На въпрос „Какви са очакванията Ви за професионална реализация в рамките на ЕС извън България?“ цели 40 души определят бъдещата си професионална реализация извън България като „отлична“, четирима като „много добра“, а само един като „добра“.

Относно очакванията на анкетиранияте за професионална реализация в България 37 от попълнилите анкетата смятат, че бъдещата им реализация ще е „много добра“, 6 като „отлична“, 2 като „добра“. Нито един участник в анкетата не е ползвал Програмата за академична мобилност на Европейския съюз „Еразъм+“ и нито един от тях не познава други програми на ЕС, целящи да подобрят университетското обучение и шансовете за кариерно развитие на студентите в тяхната професионална област. При въпрос „Как оценявате въздействието, което имат програмите на ЕС за подобряване на университетското обучение и за подобряване на кариерното развитие във Вашата професионална област?“ 28 от участниците са посочили „силно“, 11 „много силно“, а 6 „слабо“. Разнообразни са данните спрямо информирането на участниците за новостите в законодателството и програмите на ЕС относно професионалната им област. От всички анкетирани 31 посочват, че няма подходящ сайт, а 14 са маркирали специализиран сайт на ЕС. На въпрос „Какви езици на ЕС считате, че владеете отлично с оглед на професионалната Ви реализация?“ 36 от анкетиранияте са посочили английски език, седем – немски език, а двама – френски език.

Допълнително зададените въпроси, получили своевременен и адекватен отговор, бяха свързани с условията за участие в програмата „Еразъм+“ и с ниво на език, нужен за кандидатстване за програмата, възможност за участие в програмата при вече завършено обучението, период за стаж по програмата, възможност за второ участие, наличие на финансова подкрепа за участниците.

5. Изводи

Основни изводи, които може да се направят от данните, извлечени от проведената анкета, са свързани с нуждата от повишаване на информираността на студентите по медицинска оптика и оптометрия относно възможностите за студентска мобилност, както и възможностите за реализация в чужбина. Наблюдението, че нито един от попълнителите анкетата не е ползвал програмата за академична мобилност „Еразъм+“ и нито един от тях не познава други програми на ЕС, целящи да подобрят университетското обучение и шансовете за кариерно развитие на студентите, може да се свърже с факта, че първият курс оптометристи се дипломира едва през 2018 г. Притеснително е наблюдението, че голяма част от анкетиранияте посочват, че нямат представа относно въздействието, което правните норми на ЕС оказват върху упражняването на бъдеща им професия, а знанията на участниците относно действащото законодателство на ЕС в професионална област са крайно недостатъчни.

Всички тези изводи може да бъдат асоциирани с препоръки относно подобряване на информираността на студентите по „очна оптика“ и „оптометрия“ относно програмите за студентска мобилност и правните рамки на бъдещата им професия в ЕС чрез семинари, уебсайтове и информационни бюлетини.

6. Заключение

Проведеният семинар в МУ-Варна сред студенти по специалности „Очна оптика“ и „Оптометрия“ подобри информираността им по отношение на възможностите за развитие, подобряване на квалификацията и професионално израстване в ЕС, а оттам и повишаване на качеството на образованието. Това е стъпка към подобряване на очното здраве и качеството на живот чрез осигуряване на унифицирани оптични и оптометрични услуги, признати в цяла Европа и отговарящи на високите европейски стандарти.

Библиография

1. ECOO Blue Book; Data on optometry and optics in Europe; The European Council of Optometry and Optics – 2017.
2. Global causes of blindness and distance vision impairment 1990-2020: a systematic review and meta-analysis. Seth R. Flaxman, Rupert R. A. Bourne, Serge Resnikoff, Peter Ackland, Tasanee Braithwaite, Maria V.

Cicinelli, Aditi Das, Jost B. Jonas, Jill Keeffe, John H. Kempen, et al.; *Lancet Glob Health*. 2017 Oct 10 Published online 2017 Oct 10. Doi: 10.1016/S2214-109X(17)30393-5

3. Leamon, S., Hayden, C., Lee, H., Trudinger, D., Appelbee, E., Hurrell, D. L., & Richardson, I. (2014). Improving access to optometry services for people at risk of preventable sight loss: a qualitative study in five UK locations. *Journal of public health (Oxford, England)*, 36(4), 667–673. Doi:10.1093/pubmed/fdt130

4. Ulldemolins, A. R., Lansingh, V. C., Valencia, L. G., Carter, M. J., & Eckert, K. A. (2012). Social inequalities in blindness and visual impairment: a review of social determinants. *Indian journal of ophthalmology*, 60(5), 368–375. Doi:10.4103/0301-4738.100529

5. Piñero DP. Research in Optometry: A challenge and a chance [Investigación en optometría: un reto y una oportunidad]. *J Optom*. 2011;4(4):115–116. Doi:10.1016/S1888-4296(11)70051-6

6. González-Méijome JM. Five years sharing optometry with a global and multidisciplinary audience [Cinco años compartiendo la optometría con un público global y 108 multidisciplinary]. *J Optom*. 2013;6(3):123. Doi: 10.1016/j.optom.2013.06.003.

ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ И ПРОФЕСИЯТА „ЕКОЛОГ“ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ

Валентин Петрусенко

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

В рамките на проекта „Европа в моята професия“ в Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ през април 2019 г. беше проведен семинар с работно заглавие „Европейският съюз и професията „еколог““. В семинара, от организационна гледна точка, поради спецификата му, участваха три факултета – Философско-историческият факултет, Биологическият факултет и Факултетът по икономически и социални науки (ФИСН). Въпреки известни трудности по координацията между трите факултета семинарът беше част от общата картина на предизвикателствата за професионалната реализация на дипломираните специалисти – една доста negliжирана тема с оглед на проблемите в реалния сектор на икономиката. По-скоро резултатите от проекта са важен принос в осъществяването на по-тясната връзка между висшето образование, развойната дейност в различните научни направления и потребностите за квалифицирана работна ръка в стопанството.

Макар че семинарът в Пловдивски университет се реализира почти в края на предвидения график, събитието много удачно съвпадна с провеждането на изборите за Европейски парламент и бе включено в рамките на кампанията за популяризиране на важноста да се гласува. Това даде допълнителни възможности за засилване на интереса към европейските политики и за дебатиране на широк кръг от проблеми, които вълнуват гражданите в България. В семинара взеха участие студенти от специалностите Екология, Молекулярна биология, Екология и биотехнологично производство, Стопанско управление.

Екологичната насоченост на провеждания в Пловдивски университет семинар се фокусира върху следните теми: замърсяване на въздуха, защита на природни резервати, защита на животни и редки видове, презастрояване на Черноморието, дебат за участието на „зелените“ в политиката.

1. Замърсяване на въздуха

Замърсяването на въздуха е една стара тема, но през последните няколко години особено актуален стана проблемът, свързан с фините прахови частици. Това е един глобален проблем, който възникна в бившите страни от социалистическия лагер в хода на болезнените икономически реформи още в началото на прехода към демокрацията и към пазарна икономика. Повсеместната криза на себестойността на централната топлофикация доведе до драстично свиване на този сектор и като резултат повишаването на използването на твърди горива за отопление през зимния период. Проблемът се усложни още повече в големите градове и особено в София и Пловдив, където през тези години значително се усили темпото на миграция на население от вътрешността на страната. Реално нивото на замърсяване се върна към стойностите отпреди 50 години, когато това наистина беше болезнен проблем (например поради специфичното географско разположение на Софийското поле). И ако тогава едва ли е имало някой в помислите си да се притесни за замърсяването, в днешно време имаме далеч по-добри форми и апаратура за регистриране на завишените стойности на фини частици във въздуха, както и свободни форми на демократично гарантирани протести. Налице е и значителна промяна в менталитета на хората и за спазване на повишените критерии за опазване на околната среда. Нещо повече, значително се повиши гражданското съзнание и активно участие в разискването на наболелите екологични проблеми. Друг, сравнително по-нов и съпътстващ проблем от това естество е и разискването за шумозамърсяването. И двата фактора са от първостепенна важност за осигуряване стандартите за здравословни условия за живот на населението.

Днес вече разполагаме с няколко добре структурирани граждански организации, които освен че стриктно следят показателите за замърсяване на въздуха, но и поставят свои датчици за независимо отчитане на показателите, които при това се обработват от външни лаборатории. На свой ред, голямо значение има и законодателството на Европейския съюз, което устоновява задължителни екологични критерии за запазване здравето на населението. Периодично се провеждат и граждански протести в различни градове от страната. Това принуждава правителството да обърне сериозно внимание за спазване и прилагане на европейското законодателство.

Сериозен напредък в политиката на Европейския съюз по отношение чистотата на въздуха настъпи след приемането през 2002 г.

на 6-та Обща програма на Европейския съюз за действие за околната среда до 2020 г. Тя визираше периода до 2020 г. През 2011 г. бе разработена 7-та Обща програма на ЕС за действие за околната среда с времеви хоризонт до 2030 г.⁷⁹, а последните стратегии на Европейската комисия са насочени вече и към 2050 г.

В обобщен вид, налице е т. нар. „Пакет за чистотата на въздуха“, който включва няколко важни директиви – Директива 2008/50/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 година относно качеството на атмосферния въздух и за по-чист въздух за Европа⁸⁰, Директива 2010/75/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 24 ноември 2010 година относно емисиите от промишлеността (комплексно предотвратяване и контрол на замърсяването)⁸¹, Директива (ЕС) 2016/2284 на Европейския парламент и на Съвета от 14 декември 2016 година за намаляване на националните емисии на някои атмосферни замърсители⁸². В резултат на тези европейски директиви в България беше разработен Проект на Закон за изменение и допълнение (ЗИД) на Закона за чистотата на атмосферния въздух (ЗЧАВ), който бе предоставен за обществено обсъждане от 25.05 до 08.06.2018 г.⁸³, и приет в средата на месец септември 2019 г. от Министерския съвет като Национална програма за контрол на замърсяването на въздуха 2020–2030, а прилагането ѝ е поверено на Министерството на околната среда и водите (МОСВ).

Разбира се, тези проблеми са от национално значение, но прякото им отражение във всекидневния живот зависи в голяма степен от общинските администрации по места. За съжаление обаче дебатът за чистотата на въздуха често се политизира, лобира се за интереси и се използва повишената гражданска чувствителност, особено в навечерието на зимния отоплителен период.

⁷⁹ Европейска комисия, Да живеем добре в пределите на нашата планета, 7-та ПДОС – Обща програма на Европейския съюз за действие за околната среда до 2020 г., <https://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/7eap/bg.pdf>

⁸⁰ Официален вестник на ЕС, 11.06.2008 г., L 152/1, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0050&from=BG>

⁸¹ Официален вестник на ЕС, 17.12.2010 г., L 334/17, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0075&from=BG>

⁸² Официален вестник на ЕС, 17.12.2016 г., L 334/1, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L2284&from=bg>

⁸³ <http://www.strategy.bg/publicconsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=3531>

2. НАТУРА 2000

Темите за защита на природни резервати и защита на животни и редки видове са тясно преплетени и също не губят своята актуалност. Логично, първата от тях е повече позната, тя има и по-обобщаващ ефект върху съхраняването на флората и фауната на България. Европейското законодателство по този въпрос визира т. нар. „Натура 2000“, която е екологична програма за защитени природни зони в Европейския съюз.

Основава се главно на два акта на ЕС: Директива 2009/147/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 30 ноември 2009 година относно опазването на дивите птици, наричана накратко Директивата за птиците⁸⁴ и Директива 92/43/ЕИО на Съвета от 21 май 1992 година за опазване на естествените местообитания и на дивата флора и фауна, наричана накратко *Директива за местообитанията*⁸⁵.

Процесът по създаване на екологичната мрежа Натура 2000 в България започва през 2002 г. с приемането на Закона за биологичното разнообразие (ЗБР), който въвежда нормите на двете горепосочени европейски директиви⁸⁶. Така е отговорено на европейската инициатива още преди приемането на страната ни като член на ЕС, главно поради факта, че на територията на България се намира важният миграционен път за прелетните птици от север на юг – „Виа Понтика“.

В по-широк смисъл Натура 2000 включва цялата съвкупност от европейските природни резервати, в които е забранена човешка дейност от всякакво естество. Освен това към нея се включват и редица поземлени територии, които са частна собственост и поради това често възниква напрежение и недоволство, особено забележимо по Южното Черноморие. Поради слабото познаване на европейските директиви и слабата екологична култура превес имат завишените очаквания на местното население, което е реституирало своите имоти и иска или да ги продаде, или да започне на тях някаква стопанска дейност.

⁸⁴ Официален вестник на ЕС, 26.01.2010, L 20/7, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0147&from=BG>

⁸⁵ Официален вестник на ЕС, 22.7.1992, L 206/7, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0043&from=BG>

⁸⁶ Закон за биологичното разнообразие, https://www.moew.government.bg/static/media/ups/tiny/filebase/Nature/Natura%202000/Zakoni_naredbi_guidance/Biodiversity_Act_BGREV2015.pdf

Недоволството на собствениците е свързано и с неизработения механизъм за компенсирането на имотите, попадащи в Натура 2000, от страна на държавата. Проблемът обаче е много по-значителен поради периодично възникващи конфликти и обвинения за лобиране и корупция спрямо частни лица, като дори се създава напрежение между МОСВ и Министерството на земеделието и горите, собственик на голяма част от защитените територии. Към момента в България има 234 обявени зони по *Директивата за хабитатите* и 119 – по *Директивата за птиците*. Всички те са одобрени от Европейската комисия и имат относителна обща площ 34,46% от националната територия, което по данните на Евробарометър я поставя на челно място в Европа след Словения, Словакия и Хърватия. Това е само видимата страна на въпроса, тъй като само малка част от тези зони са реално защитени – МОСВ е обявила заповедите за защита по смисъла на националното законодателство само на 119 обекта по *Директивата за птиците* и само на 6 зони по *Директивата за хабитатите*. Подробна информация може да се намери на специализирания сайт, администриран от МОСВ [natura2000.moew.government.bg/Home/Map].

Налице са проблеми с 12 годишна давност и редица случаи на сериозни конфликти на интереси, което поставя под съмнение цялостното прилагане на Натура 2000.

Към това се добавят и сериозни пречки за пълната приложимост на законите, касаещи защитата на животните. При вече приети редица закони, които третират този въпрос, проблемът се състои в преодоляването на използваните законови вратички за заобикаляне чрез поднормативни актове, например за издаването на лицензии и наблюдаването как се организира дейността на частните или общински зоопаркове в страната, или окончателната възбрана за промишлен добив на кожи от норки чрез жестоките методи на умъртвяването на тези животни.

3. Презастрояване на Черноморието

През 2019 г. отново се възобнови дебатът за състоянието на презастроеното Черноморие, който отминалата икономическа криза свали до известна степен от дневния ред. Освен широката палитра от съпътстващите обществени интереси към него, той е пряко свързан със законодателството по Натура 2000. Първият Закон за устройство на черноморското крайбрежие е приет през още 2008 г. и през годините е претърпял значителни по обем поправки. Най-противоре-

чивите от тях обаче бяха извършени през юли 2019 г.⁸⁷ Очевидно в унисон с това, Министерството на отбраната също обяви за раздържавяване на последните няколко бивши военни имота в тази привлекателна за инвеститорите ивица земя. Като резултат през лятото се сформира доста активно протестно движение на природозащитници и любители на „нелуксозно“ летуване.

4. Дебат за участието на „зелените“ в политиката

Това беше част от провеждането на семинара и заключителен дебат, тъй като темата е неизчерпаема и с особена важност. Освен това тя беше тясно свързана и с провежданата кампания за избори за Европейски парламент. А в последно време придоби и особена актуалност. Неслучайно по резултатите от изборите се наблюдава особено засилване на спечелилите „зелени“ в европейската политика, например в Германия. Паралелно с това все повече се засилват синхронизираните екопротести по цял свят. Една такава илюстрация бе проведенят наскоро глобален екопротест на организацията „Бунт срещу унищожението“ (Extinction Rebellion – XR) в над 60 града от 33 държави. Такива екопротести са се провеждали и преди, макар и не в подобен размер и обхват по света. Новият добавен елемент е засилващото се протестно движение на ученици, оглавено преди около година от „сърдитата“ шведска ученичка Грета Тунберг, която получи трибуна дори на Общото събрание на ООН в Ню Йорк и направи словесни престрелки с ред световни политически лидери.

Изложеното по-горе няма за цел да критикува или обезсмисли важноста от това, особено младите, да бъдат загрижени за екологичното състояние на планетата. Но по-правилният подход би бил да се анализира какви сили стоят зад небивалото досега радикализиране на екологичните протести, и дали в някои случаи не са намесени корпоративни интереси или политически сили зад тях. Без съмнение, важното е че проблемите на околната среда получиха силен отзвук сред все по-широки слоеве на населението, в тях активно се включиха и младите и отсега нататък те ще имат трайно място в световния дневен ред. Но за това е необходима една по-прецизна научна експертиза и по-стриктното придържане към утвърдените законодателни

⁸⁷ Закон за устройството на Черноморското крайбрежие, изм. и доп. ДВ. бр.60 от 30 юли 2019 г., <https://www.cadastrе.bg/zakoni/zakon-za-ustroistvoto-na-chernomorskoto-kraibrezhie>

практики (каквото например е европейското законодателство), необходима е последователност в действията и по-широк граждански контрол за предпазване от намеса на корпоративни интереси и прекаленото политизиране на дебата.

5. Анализ на резултатите от проведената анкета

Анализът на отговорите на 30-те анкетираните студенти показва, че е налице сравнително добро познаване на институциите на ЕС и начина на функционирането им. В същото време в университетските учебни планове липсват специализирани дисциплини в насока изучаването на европейските политики. Има и слабо познаване на европейската законодателна рамка в конкретното професионално направление на анкетираните, както и информация за възможни програми на ЕС, които да подпомогнат професионалната им реализация. В тази насока преобладаващо младите не са ползвали възможностите на програмата „Еразъм+“, не владеят чужди езици, а дори и бъркат програмата на МОН за студентски стажове като единствена такава, насочена за стимулиране на професионалната подготовка за дипломираните специалисти с университетско образование. Като резултат продължава да преобладава мнението, че само извън България младите може да се реализират успешно в професионално отношение, макар да се забелязва и обратната тенденция на желаещите студенти да работят и да преуспеят в професията си в България. Тази констатация е повече очевидна за по-високите нива на обучение, т. е. магистрите и докторантите са сравнително по-добре запознати с европейските политики и имат по-голямо желание да останат и да работят в родната си страна.

Библиография

1. European Commission (2017) Farming in Natura 2000, In Harmony with nature, <https://www.eumupro.eu/wp-content/uploads/2019/04/Farming-in-Natura-2000.pdf>
2. Европейска комисия (2013) Фактологична справка. Икономическите ползи от НАТУРА 2000, <https://www.eumupro.eu/wp-content/uploads/2019/04/Икономически-ползи-от-НАТУРА-2000.pdf>
3. Европейска комисия (2009) Природа. Натура 2000, <https://www.eumupro.eu/wp-content/uploads/2019/04/Натура-2000-факти.pdf>
4. Европейска комисия (2018) Ръководство. Изисквания към хидроенергетиката във връзка със законодателството на ЕС за природата. Резюме, <https://www.eumupro.eu/wp->

content/uploads/2019/04/Хидроенергетиката-и-природата.pdf

5. Европейска комисия (2010) Околна среда – „Натура 2000“ в черноморския регион, [https://www.eumupro.eu/wp-](https://www.eumupro.eu/wp-content/uploads/2019/04/Натура-2000-в-Черноморски-регион.pdf)

content/uploads/2019/04/Натура-2000-в-Черноморски-регион.pdf

ПРОФЕСИЯ „ИНЖЕНЕР“ – ПРАВНА РАМКА И ВЪЗМОЖНОСТИ, ПРЕДОСТАВЯНИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Сия Велева

Димчо Димов

Технически университет – София

1. Увод

През последните десетилетия Европа значително се деиндустриализира. Към страните от Третия свят бяха изнесени производствени активи под претекст намаляване замърсяването на околната среда и стремеж към по-ниски разходи. Това доведе до проблеми със заетостта, иновациите и финансите на континента, макар че индустриалният сектор все още осигурява 80% от европейския износ. Като цяло Европа и европейските страни загубиха позиции във всички класации за конкурентоспособност.

Днес Европейският съюз с редица решения и мерки се опитва да обърне тази тенденция чрез стимулиране на индустриалния сектор. Той си постави за цел през 2020 г. този сектор да осигурява 20% от brutния вътрешен продукт на ЕС (при само 16% за 2012 г.). В основата на тези мерки са инвестициите, осигуряването на квалифицирана работна ръка и иновациите.

Изискването за развитие на индустриалния сектор повишава значението на инженерната професия. Инженерите са не само двигатели на инвестиционните процеси и производството, но и на иновационната активност. Известно е, че иновациите са в основата на прогреса и осигуряват конкурентоспособност на фирмите и държавите. При това, за разлика от всички останали мерки, те не се подчиняват на закона за намаляващата възвръщаемост на инвестициите и може да се развиват непрекъснато.

Не е случайно, че проучване на Обществото на инженерите разкри, че инженерството е третата най-почитана професия след лекарите и фармацевтите. Инженер е една от най-желаните професии у нас.

В същото време, според работодателите, включително и в България, позициите, които те намират за най-трудни за попълване, са

инженери, мениджъри и ръководни кадри, както и занаятчии. Това сочи изследване на ManpowerGroup, което анкетира 40 000 работодатели от 39 държави, за да определи до каква степен недостигът на таланти влияе на световния пазар на труда. От това изследване става ясно, че инженерите са най-търсените позиции и на пазара на труда у нас. На второ място за работа се търсят мениджъри (директори), следвани от занаятчийските професии. Именно тези три позиции са най-трудните за попълване от 42% от работодателите в България⁸⁸.

Сериозно внимание в изследването е отделено на причините за трудностите на работодателите при запълване на работни позиции. Основен фактор е липсата на подходящи кандидати/няма кандидати (недостиг на таланти), който заема 55%. Второ затруднение в тази насока с 44% е липса на опит, следвано от липса на „твърди“ или технически умения (32%). Нежеланието да се преместят в друг град на кадрите (1%) е една от последните причини за трудностите пред работодателите.

В световен мащаб работодателите, които имат най-големи трудности да намерят подходящите хора, за да попълнят позициите си, са в Япония (80%), Индия (67%), Бразилия (57%), Австралия (54%), Тайван (54%), Румъния (53%), САЩ (52%), Аржентина (51%), Турция (48%), Швейцария (46%), Нова Зеландия (44%), Сингапур (44%), България (42%), Хонгконг (42%) и Мексико (42%), става още ясно от проучването.

2. Правна рамка на инженерната професия

Една от причините да липсват достатъчно инженери на пазара на труда е недостатъчната привлекателност на инженерното образование. Да следваш за инженер е трудно, изисква много работа, но то дава добри шансове за професионално развитие. Повечето инженерни програми включват задълбочени курсове по математика и физика, но и концентриране върху инженерна специалност. Те включват и курсове по общо инженерство, дизайн, компютърни умения, практическо обучение, както и курсове, непряко свързани с инженерството. Висшето техническо образование се подчинява и на редица стандарти.

⁸⁸ ManpowerGroup (2019) Обзорно изследване на ManpowerGroup за заетостта, България, Q4 2019, https://www.manpowergroup.com/wcm/connect/60c521bc-167d-4692-a0c0-460af6886ce5/BG_MEOSbroch_3Q18.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWOKSPACE-60c521bc-167d-4692-a0c0-460af6886ce5-mUxqv5X

Стандартите за висше техническо образование се разработват и контролират от европейски професионални организации. Такива са:

- Европейска федерация на националните инженерни асоциации – FEANI (European Federation of National Engineering Associations),
- European Accredited Engineer (EURING),
- International Engineering Alliance, преди Engineers Mobility Forum (EMF)⁸⁹.

В Документ A1 на EUR-ACE от 17.11.2005. (Document A1-en FINAL Approved by Project Board, 17 November 2005 – Framework Standards for the Accreditation of Engineering Program) се задават целите, и точно крайните резултати от обучението, на европейските инженери⁹⁰. Съгласно тези стандарти за получаване на инженерно звание трябва да са изпълнени шест основни критерия (изходни нива) за всеки от двата цикъла, отговарящи на двете образователни степени – първи цикъл (бакалавър) и втори цикъл (магистър). Въпреки, че всичките шест критерия се прилагат и за двата цикъла, има важни разлики в изискванията за двете образователни степени – бакалавър и магистър.

Критериите (изходните нива), които описват знанията и уменията, изисквани от завършилите първия и втория цикъл на инженерни програми, са:

- знание и разбиране;
- инженерен анализ;
- инженерно проектиране;
- изследване;
- инженерна практика;
- професионално-личностни умения.

В много държави задачите на инженерите като проектиране на мостове, електроцентрали, индустриално оборудване, проектиране на машини, трябва да бъдат одобрени от професионален инженер, който има разрешение да практикува и се обозначава с абривиатурите PE или P.Eng. Те са често срещани в Северна Америка и Европа.

⁸⁹ Вж. International Engineering Alliance, <https://www.ieagreemements.org/agreements/ipea/>

⁹⁰ Implementation of the Framework for Qualifications of a Civil Engineer Based on Learning Outcomes and Competences, http://www.euceet.eu/workgroups_historic/e/FinalReportWGE.pdf

В България Камарата на инженерите в инвестиционното проектиране (КИИП) е национална организация на инженерите от всички специалности, осъществяващи инвестиционно и устройствено проектиране. Само членове на КИИП имат право да изготвят, подписват и подпечатват проекти. В зависимост от стажа като инженер-проектант те придобиват ограничена или пълна проектантска правоспособност.

Организационната структура на КИИП се състои от регионални колегии и професионални секции (секции по специалности). Членовете на КИИП сами определят в коя секция да участват съобразно квалификацията си и областта, в която работят.

Професионалните секции са:

- Конструкции на сгради и съоръжения;
- Транспортно строителство и транспортни съоръжения;
- Водно строителство;
- Геодезия, приложна геодезия;
- Минно дело, геология и екология;
- Електротехника, автоматика, съобщителна техника;
- Отоплителна, вентилационна, климатична и хладилна техника, топло и газоснабдяване;
- Технологии.

Според анализа на Невена Пенчева и Калин Бочуков от Институт за пазарна икономика⁹¹ регулирането на инженерната професия в отделните страни на ЕС се различава значително. Така например Австрия е една от страните с най-стриктни регулации за практикуването на инженерната професия сред държавите членки на Европейския съюз. Основна причина за това е широкият мащаб от функции, които са изключително запазени за инженерите (идентичен е случаят с архитектите; вж. в текста). Членуването в Камарата на инженерите е задължително. Освен това инженерите трябва да членуват в регионалните камари според географския регион, в който практикуват. Техническото образование е задължително, а освен това се изискват 3 години професионален опит по специалността. След това се държи квалификационен изпит и след успешното му полагане инженерът е сертифициран да практикува. Що се отнася до ценообразуването, то е уредено на законова база. Интересно е да се отбележи, че този закон

⁹¹ Пенчева, Н., Бочуков, К. Регулиране на инженерите в ЕС, Преглед на стопанската политика, изд. на Института за пазарна политика, София, 30.06.2007 г. <https://ime.bg/bg/articles/regulirane-na-invenerite-w-es/>

вече няма обвързваща сила. Въпреки това директивата за определянето на тези цени се използва за създаването на препоръчителни цени. Забрана за реклама не съществува. По отношение на условията, образуващи структурата на предприятията, възможните структури са дружество с ограничена отговорност и ограничено съдружие. Мажоритарният акционер трябва задължително да бъде инженер и да държи над 50% от акциите. От друга страна е позволено акционери да бъдат и хора, които не са инженери или с техническо образование. Не съществуват ограничения за отваряне на местни офиси, нито относно професията на мениджъра на офиса. Професията на инженера в Австрия се регулира строго и относно навлизането на пазара. Достигната е по-висока степен на либерализация, що се отнася до практикуването, особено освобождаването на цените и рекламата. Въпреки всичко Австрия продължава да полага усилия за по-нататъшна либерализация.

Техническите професии в Европейския съюз като цяло проявяват биполарна природа. Ако Австрия е в групата на страните със стриктни регулации, то Финландия е добър пример за страна без никакви регулации на техническите професии.

Във Финландия не съществуват никакви изисквания към инженерите да членуват в каквито и да са професионални организации. Съществува Асоциация на инженерите, но членството в нея е абсолютно доброволно. Също така не съществуват никакви изисквания за минимален стаж или каквито и да било професионални изпити. Всеки един човек, завършил техническо образование, може веднага да започне практикуване на професията си. Регулациите за инженери във Финландия може да бъдат изчерпани в едно изречение: няма регулации за ценообразуване, нито за реклама, нито за бизнес структура. Тази страна е перфектният пример как качеството на предлаганите услуги може да зависи от пазарните механизми без намесата на всеобхватни регулации. Съществуват мнения, че липсата на регулации ще доведе до крах на пазара за определена стока или услуга, но както става ясно от примера на Финландия, да се твърди подобно нещо е несъстоятелно. Освен че няма регулации, Финландия не се стреми и в бъдеще да въвежда такива (следва да се посочи, че някои страни с либерална политика към свободните професии направили някои стъпки към регулация).

Професията на инженера във Франция обединява редица функции. Инженерите са отговорни за дизайна, изпълнението, експлоата-

цията, поддръжката и продажбата на определен обект, а в повечето случаи дори се грижат за поддръжка след самата продажба. Не съществуват изисквания за задължително членство в професионална организация. Съществува Камара на инженер-консултантите, но членството в нея е доброволно. Интересно е да се отбележи, че съществуват множество начини за придобиване на звание „инженер“. Един от вариантите е 5-годишно висше образование в технически университет, което е възможно след 2-годишен подготвителен курс. Такова образование може да се получи в така наречените Grandes Ecoles, които са най-реномираните университети във Франция. Достъпът до тях обаче е ограничен поради много високи такси (въпреки че са държавни институции), съответно не всеки може да учи там. Друга съществуваща възможност е двугодишен курс, повече ориентиран към практиката, след който се излиза с професия „техник-специалист“. Основната разлика между двете позиции е, че академичната работа е изключително запазена за хората с 5-годишно образование.

Франция има друга интересна практика, отнасяща се до ценообразуването. За предоставянето на услуги на обществения сектор има строго фиксирани цени, които се изчисляват според закон от 1974 година. Що се отнася до услугите в частния сектор, за тях няма никакви изисквания относно ценообразуването. Заплащането изцяло се договаря между инженера и клиента.

Няма достатъчно информация относно рекламата и нейната регулация във Франция. Бизнес структурата също не е регулирана. Въпреки това две основни структури доминират пазара на инженери във Франция – така наречените БЕТ (Bureaux d'Etudes Techniques), които изпълняват всички дейности от основната скица на проекта до най-сложните технически операции, и свободно-практикуващи консултанти. БЕТ, в повечето случаи, са клонове на големи строителни, финансови или индустриални корпорации.

Като цяло Франция може да се характеризира със средно ниво на регулация за навлизането на пазара за инженери и сравнително ниско ниво на ограничения за практикуване. Подобренията, които може да се въведат, са пълна либерализация на цените не само в частния сектор, но и за държавните услуги, и по-голяма прозрачност относно рекламата. Все пак, ако трябва да направим сравнение между това да бъдеш адвокат и да бъдеш инженер във Франция, второто със сигурност е за предпочитане от гледна точка на регулиране и ограничения.

Ситуацията на инженерите в Испания е един доста объркан пъзел. Докато при архитектите съществуват само две подкатегории – технически архитекти и просто архитекти, то подкатегиите при инженерите са многобройни. На първо място, трябва да се разграничат техническите инженери и старшите инженери. Старшите инженери може да бъдат с профил телекомуникации, индустрия, корабостроене и т. н. Техническите инженери също може да бъдат разделени на няколко подкатегории. Съществуват и съответните професионални асоциации, организирани според подкатегиите и регионите на практикуване, които ги регулират и където членството е задължително. Функциите, които изпълняват инженерите, са изключително запазени за тяхната професия и съответните подкатегории. Основната разлика между старши и техническите инженери е, че първата група може да работи във всяка от гореизброените сфери, докато втората група може да бъде специалист само в една под-категория. Започването на работа като инженер е сравнително лесно. Изисква се университетска степен с продължителност съответно от 5 и 3 години за старши и техническите инженери. Няма изисквания за задължителен стаж. Цените на инженерни услуги в Испания са доста либерализирани. Няма официални данни за фиксирано ценообразуване. Някои от камарите определят препоръчителни цени, но не е ясно доколко те се спазват. Що се отнася до рекламата, тя е напълно позволена във всичките ѝ форми и степени. Също така не съществуват регулации за бизнес структура, отваряне на нови клонове или географски изисквания. Най-важните стъпки, които Испания направи за либерализацията на техническите професии, са приетите през 1997 г. и 2000 г. изменения в закона, които забраняват фиксираните цени и премахват ограниченията за предлагане на услуги според географско разположение. На Испания те първа предстои да проведе реформи за премахването на изключителните права на инженерите. Ако веднъж човек успее да се ориентира сред множеството подкатегории, самото упражняване на професията може да се окаже доста либерализирано.

В България съществува Камара на инженерите, където членството е задължително (чл. 9 от Закона за Камарите на инженерите и архитектите в инвестиционното проектиране). Освен изискването за университетска степен със специалност „инженер“, съществуват и изисквания за работен стаж, за да може един инженер да придобие пълна проектантска способност. Хора с магистърска степен, но без стаж, и хора с бакалавърска степен и поне 4 години стаж имат ограни-

чена правоспособност. За добиване на пълна правоспособност са нужни поне още две години стаж като служители в проектантско бюро на проектант с пълна правоспособност (чл. 7 от Закона).

Що се отнася до ценообразуването на инженерните услуги, интересно е да се спрем на чл. 29 от Закона, който гласи: „Архитектите и инженерите – регистрирани в съответната камара, получават възнаграждение, определено в писмен договор с възложителя на проектантска услуга, въз основа на свободно договаряне“. Законът дотук изглежда изцяло съобразен с принципите на пазарната икономика и свободното договаряне. Но следващото изречение донякъде опровергава това: „Договореното възнаграждение по ал. 1 не може да бъде по-ниско от себестойността на извършената проектантска услуга“. Само по себе си това изречение няма особен смисъл. Едва ли има производител, който би договарял цените си така, че да иска да продава на загуба (което е изводът от така написания закон). Не само това, но и според чл. 32 от същия закон лицето, което предоставя услуги под себестойността им, ще бъде наказано.

Смисълът от този закон веднага става ясен, ако погледнем становището на Управителния съвет на Камарата от февруари 2007 г., от което става ясно, че цените за проектантски услуги са строго фиксирани: „В момента проектантските цени се формират като процентно съотношение от базисна строителна стойност, която е от порядъка на 450 лв./м² застроена площ за жилищна сграда и около 530 лв./м² застроена площ за обществена сграда. Проектантският хонорар е между 3 и 5 на сто от тази базисна цена“. Доводът на Камарата е, че минималните цени осигуряват по-високо качество, но това не можа да бъде валиден аргумент, като се има предвид фактът, че с изключение на Италия, Германия и Люксембург няма друга страна в Европейския съюз, която да регулира цените на проектантските услуги.

Не е ясно как стои въпросът с рекламата на проектантски услуги в България. Няма законова норма за нейната забрана или ограничение, но това не е гаранция, че някое решение на Управителния съвет на Камарата не я е забранил без законово основание.

Поне що се отнася до структурата на бизнес предприятията, инженерите не са подложени на регулации и може да встъпват в сдружения (чл. 8). Освен по изследваните критерии за регулация, може да се направят забележки по някои други изисквания, приети от Камарата на инженерите. Те са задължени да регистрират всичките си договори пред Камарата, а обяснението за това е, че това е мярка за борба

със сивата икономика. Интересно е да се разбере как Камарата е открила закономерността между регистрацията на договори и сивата икономика, или това е просто още една мярка за регулиране и неефикасно управление на ресурсите.

Още едно изискване, което Камарата на инженерите въведе, беше стажът на инженер, който упражнява технически контрол над обект, да се увеличи от 9 на 12 години. Само по себе си това изискване изглежда абсурдно, тъй като в някои страни – членки на ЕС няма дори изискван стаж, за да се практикува професията. В други се правят постоянни реформи за либерализация. В България, единствена по рода си в това отношение, освен че съществува изискване за трудов стаж, то това изискване допълнително се затяга с увеличаване на броя години. Не е ясно как Камарата преценява колко на брой години са нужни за добиването на нужната квалификация. Трудно може и самата тя да оправдае решението си. Ако обяснението е отново „повишаване на качеството на предлаганите услуги“, то това вече беше коментирано в текста за минималните цени.

3. Възможности, предоставяни от Европейския съюз в сферата на професията

Предвид завишеното търсене на инженери от компаниите в Европа и света, пред тях са налице големи възможности за професионална мобилност, свързана с работа в други държави членки на ЕС.

Пред обучаващите се инженери има добри възможности за образователна мобилност, провеждане на стажове и практики в други държави членки и в европейските институции и организации. Полезно в това отношение е програмата на ЕС за подкрепа на образованието, обучението, младежта и спорта „Еразъм+“. Целта на програмата е да допринесе към стратегията „Европа 2020 – за растеж, работни места, социално равенство и приобщаване“, както и към целите на „Образование и обучение 2020“, стратегическата рамка на ЕС в областта на образованието и обучението. Друга цел на програмата „Еразъм+“ е насърчаване на устойчивото развитие в областта на висшето образование и принос към постигане на целите на стратегията на ЕС за младежта. Бюджетът на програмата „Еразъм+“ е 14,7 млрд. евро и предоставя възможности на повече от 4 млн. европейци да учат, да се обучават и да получат опит в чужбина.

Конкретните въпроси, по които програмата „Еразъм+“ работи, са:

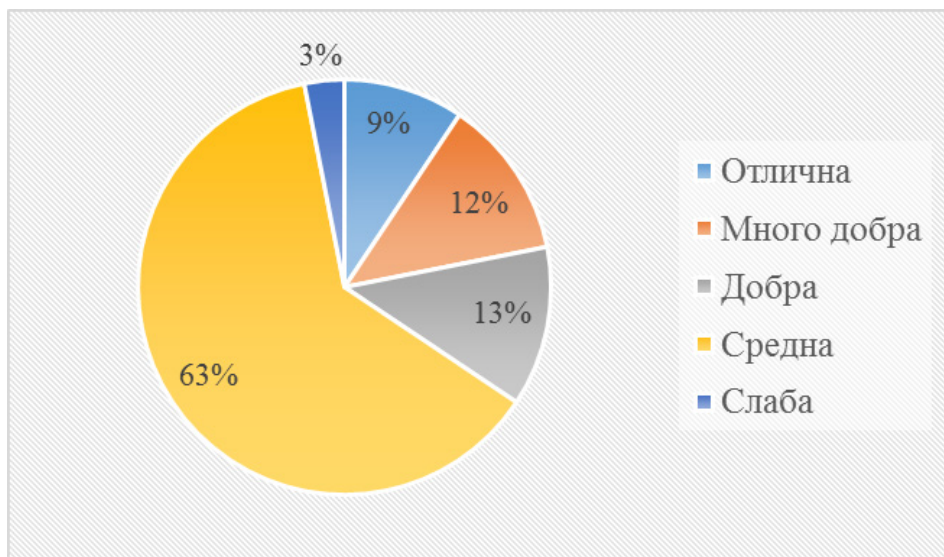
- намаляване на безработицата, особено сред младите хора;
- насърчаване на образованието за възрастни, особено изграждането на нови умения и умения, които се търсят от пазара на труда;
- насърчаване на младите хора да участват в европейската демокрация;
- подкрепа за иновации, сътрудничество и реформи;
- намаляване на преждевременното напускане на училище;
- насърчаване на сътрудничеството и мобилността със страните партньори на ЕС.

За постигане на целите си програмата „Еразъм+“ предоставя на студентите, включително и по техническите специалности, възможности за обучение в чужбина, за осъществяване на практики в чуждестранни компании. По този начин студентите повишават знанията не само по специалността си, но и езиковите си знания, добиват интер-културни умения, научават се на самостоятелност и др.

4. Резултати от проучването, проведено сред студенти от Технически университет – София

Проучването има за цел да установи степента на въздействие на европейските политики върху университетското образование в България и възможността за последваща професионална реализация на младите хора. Участието в анкетата е анонимно, като се отбелязва само професионалното направление, в което се обучават респондентите. Анкетната карта е попълнена от 32 студенти от Технически университет – София, обучаващи се в различни специалности от професионално направление „Общо инженерство“. Анкетираните са отговорили на 17 стандартизирани отворени и затворени въпроса. Най-напред те трябваше да отговорят на въпрос относно техните познания за ЕС (вж. фиг. 16).

Повече от половината запитани (63%) оценяват знанията си за институциите и за начина на функциониране на ЕС като средни, като в същото време едва 9% посочват, че притежават отлични такива. Заедно с това по-голяма част от студентите (85%) посочват, че не са изучавали дисциплина, която да разглежда дейността на Европейския съюз, свързана с тяхното професионално направление, програмите и правните норми на ЕС. Само 15% от тях са отговорили, че са изучавали подобна дисциплина (Европейски проекти и програми), но според тях тя е била твърде обща и не им е дала конкретни познания по въп-

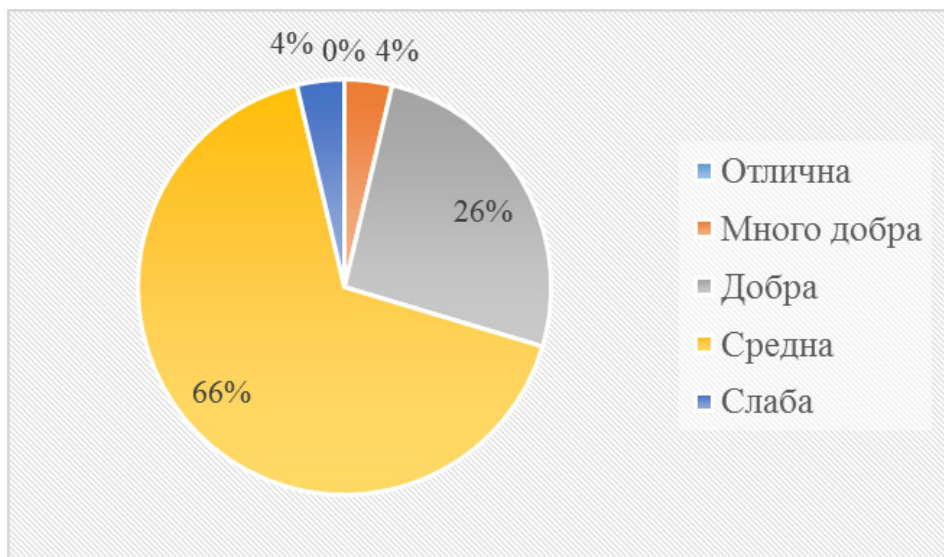

Фиг. 16. Оценка на знанията за институциите и за начина на функциониране на ЕС сред анкетираните в Техническия университет – София

роси, които биха им били полезни в тяхната бъдеща професионална реализация. Посоченото дотук свидетелства за необходимостта от включването на поне една такава дисциплина в обучението на студентите с цел повишаване на техните знания и умения.

Подобна картина се очертава и при оценяването на знанията за правните норми на ЕС и програмите на ЕС в сферата на тяхната бъдеща професионална реализация, фиг. 17, като тук тенденцията дори е още по-обезпокоителна, защото нито един от запитаните не е оценил знанията си по тази проблематика като отлични. В същото време 4% посочват, че знанията им са слаби. Болшинството от запитаните са оценили знанията си като средни.

По нататък в анкетата по проекта се разглеждат знанията, които студентите биха искали да получат в университета, където следват, относно ЕС, като предпоставката е тези знания да им бъдат полезни за тяхната професионалната реализация. Резултатите са представени на фиг. 18. От нея е видно, че студентите посочват на първо място възможности за стажове и обучение в рамките на ЕС (приблизително 37% от запитаните), а на второ място класират знания, свързани с предоставяне на възможности за професионална реализация в рамките на ЕС (приблизително 32%). Около 18% се интересуват от европейските

Фиг. 17. Резултати от оценката на знанията на студентите за правните норми на ЕС и за програмите на ЕС в сферата на тяхната бъдеща професионална реализация

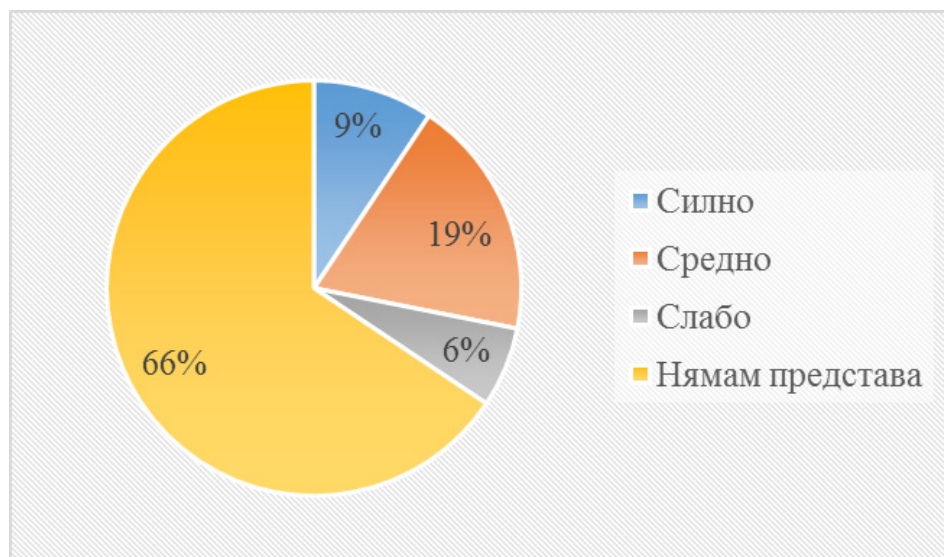

Фиг. 18. Знания, които студентите биха искали да получат в ТУ – София относно ЕС

програми и проекти, 6% биха искали да получат повече знания по отношение на икономически и правни въпроси. Двама са посочили графата други знания, като в тази група те включват информация за

свободни работни позиции в Европейския парламент.

Твърде разочароваша е картината, която се получава при отговора на въпроса относно въздействието, което правните норми на ЕС оказват върху упражняването на бъдещата професия „инженер“. От резултатите, представени на фиг. 19, ясно се вижда, че респондентите изпитват сериозно затруднение по отношение на оценката на въздействието, което правните норми на ЕС оказват върху тяхната бъдеща професия. Приблизително 66% са посочили, че нямат представа, само 9% характеризират това въздействие като силно, 19% като средно и 6% смятат, че влиянието е слабо. Това донякъде е обяснимо, като се вземе предвид, че оценката за знанията на респондентите по отношение на знанията за правните норми на ЕС и програмите на ЕС в сферата на тяхната бъдеща професионална реализация в областта на общото инженерство не е особено висока.

Фиг. 19. Оценка на въздействие, което правните норми на ЕС оказват върху упражняването на бъдещата професия „инженер“

По отношение на регулирането на тяхната бъдеща професия, в областта на общото инженерство на равнището на Европейския съюз 49% от запитаните смятат, че сегашното регулиране на равнището на ЕС е достатъчно и то трябва само да се усъвършенства, 30% посочват, че според тях сегашното регулиране на равнището на ЕС е прекалено и то трябва да се намали, като се даде преднина на националното ре-

гулиране, и 20% са на мнение, че е необходимо да се приемат повече директиви и регламенти на ЕС, за да може да се уеднаквят изискванията към бъдещата им професия на територията на целия Съюз. 1% не са дали отговор на този въпрос.

Оптимистична изглежда картината при очакванията за професионална реализация в рамките на ЕС извън България и за професионалната реализация в България.

Резултатите от преведеното проучване показват, че студентите оценяват като добри (приблизително 72%) очакванията си за професионална реализация в ЕС и България в областта на общото инженерство. Преобладават тези от тях, които смятат, че имат по-добри възможности за реализация в ЕС, отколкото в България. Те посочват като причини за това по-високото заплащане, по-добрите условия на труд и социални придобивки и повечето възможности за кариерно израстване.

При въпросите от анкетата, свързани с програмата за мобилност „Еразъм+“, резултатите показват, че само 6% от запитаните студенти са участвали в мобилност по тази програма. Пет процента от анкетираните са пътували с цел обучение за един семестър в университет в ЕС и 1% са пътували с цел провеждането на стаж в компания от ЕС. Най-желаните дестинация за обучение по програмата от студентите са: Германия, Англия, Испания, Италия и др. Ниските проценти се дължат на няколко основни неща. Първо, голяма част от студентите са от 2-ри и 3-ти курс бакалавърско обучение и затова не са се възползвали все още от програмата до момента. От друга страна, съществуват притеснения в студентите дали ще се справят финансово и дали ще успеят да вземат всички предвидени изпити. Голям процент от тях смятат, че отпусканите средства за подпомагане на обучението им в университет в друга страна от ЕС не са достатъчни за покриване на основните им нужди.

Проучването показва също така, че студентите нямат достатъчно познания за други програми, освен „Еразъм+“, които им предоставят възможности за повишаване на квалификацията в областта на общото инженерство. За това свидетелства фактът, че нито един от 32-мата запитани не е посочил програма, която би подпомогнала неговото кариерно развитие.

Анализът на резултатите показва, че липсва информираност сред студентите за съществуващите европейски програми и проекти. Въпреки този проблем 79% от анкетираните посочват, че те имат сил-

но влияние за подобряване на качеството на обучение в университетите, както и за подпомагане на кариерното развитие. Студентите се информират за новостите в законодателството на ЕС и европейските програми основно от специализираната интернет страница на ЕС. На второ място е посочен отговорът, че няма подходяща интернет страница, а на трето – от страница на българско министерство.

5. Основни изводи

Резултатите от проведеното проучване показват, че студентите, които се обучават в професионално направление „Общо инженерство“, имат сериозни пропуски в своите познания за Европейския съюз и възможностите, които им предоставят различните програми и проекти. Това налага необходимостта от включването на повече такива дисциплини в обучението им с цел повишаване на техните знания и умения и подпомагане на професионалната им реализация в рамките на Европейския съюз.

Библиография

1. EUR-ACE, Document A1-en FINAL Approved by Project Board, 17 November 2005 – Framework Standards for the Accreditation of Engineering Program, http://www.feani.org/EUR_ACE/PrivateSection/Documents/A1_EUR-ACE_Framework%20Standards_2005-11-17corrected.pdf
2. International Engineering Alliance, The International Engineers Agreement (IPEA), <https://www.ieagrements.org/agreements/ipea/>
3. ManpowerGroup (2019) Обзорно изследване на Manpower Group за заетостта, България, Q4 2019, https://www.manpowergroup.com/wcm/connect/60c521bc-167d-4692-a0c0-460af6886ce5/BG_MEOSbroch_3Q18.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-60c521bc-167d-4692-a0c0-460af6886ce5-mUxqv5X
4. CACHEID=ROOTWORKSPACE-60c521bc-167d-4692-a0c0-460af6886ce5-mUxqv5X
5. Закон за Камарите на инженерите и архитектите в инвестиционното проектиране, <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135464083>
6. Пенчева, Н., Бочуков, К. Регулиране на инженерите в ЕС, Преглед на стопанската политика, изд. на Института за пазарна политика, София, 30.06.2007 г. (ISSN 1313 – 0544), <https://ime.bg/bg/articles/regulirane-na-invenerite-w-es/>

НОВИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВЪНШНОТЪРГОВСКИТЕ КАДРИ

Димитър Хаджиниколов

Университет за национално и световно стопанство

1. Единното регулиране на външната търговия като предпоставка за по-добра мобилност и професионална реализация

Единната система за регулиране на външната търговия на ЕС е едно от основните постижения на интеграцията. Тя включва четири елемента:

- обща митническа тарифа,
- единен експортно-импортен режим,
- общи търговски защитни мерки,
- единна митническа политика върху единна митническа територия на съюза.

Общата митническа тарифа се основава на принципа на изключителната компетентност на съюза по въпросите на митническата политика на държавите членки и е посочена в член 3 от Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС)⁹². На базата на тази изключителна компетентност Съветът на ЕС приема още през 1968 г. първата Обща митническа тарифа. Всяка година тя се осъвременява. Базира се на т. нар. Комбинирана номенклатура, която представлява приложение към Регламент (ЕИО) №2658/87 на Съвета на ЕС⁹³. В Комбинираната номенклатура са описани всички възможни търгувани стоки и тя се използва както за митнически цели, така и за регулиране на търговията с аграрни продукти и за нуждите на статистиката, зато-

⁹² Консолидиран текст на Договора за функционирането на Европейския съюз, Официален вестник на ЕС, С 85/13, Брюксел, 30.3.2010.

⁹³ Виж Регламент (ЕИО) № 2658/87 от 23 юли 1987 година относно тарифната и статистическа номенклатура и Общата митническа тарифа (ОВ L 256, 7.9.1987 г., с. 1).

ва се нарича „комбинирана“⁹⁴. Когато по всяка една от стоковите позиции се добавят колонки със съответните общи и преференциални мита, се получава Общата митническа тарифа. Използването на една и съща стокова номенклатура и прилагането на едни и същи ставки при вноса на стоките в която и да е държава членка на ЕС е изключително важна предпоставка за единното управление на външнотърговските трансакции, независимо дали те се реализират в Швеция, България или в която и да е друга държава членка на ЕС.

Митата обаче далеч не са най-важният инструмент за управление на външната търговия в съвременните условия. Това е така, защото благодарение на няколкото успешни кръга от многостранни търговски преговори под егидата на Световната търговска организация (преди Секретариат на ГАТТ), средното ефективно мито, което се прилага при вноса на неаграрни стоки в ЕС, е само около 4%⁹⁵. Подобно е положението и при вноса на неаграрни стоки в останалите развити икономики⁹⁶. В света като цяло митата играят все по-малка роля при регулирането на външната търговия, като на преден план излизат други бариери, свързани с експортно-импортния режим. Тези нови бариери се наричат още „нетарифни бариери“ и обхващат няколко вида ограничителни мерки – физически мерки (митнически проверки, квоти, лицензи, забрани за внос и износ), технически мерки (задължителни стандарти и сертификати за доказване на съответствие), фискални мерки (акцизи, данък добавена стойност и други митнически сборове извън митата) и др. Основно нетарифните бариери са свързани с вноса и износа на следните групи стоки:

⁹⁴ Комбинираната номенклатура на български език може да се намери както на сайта на Агенция „Митници“, под формата на Обща митническа тарифа (<https://customs.bg/wps/portal/agency/home/info-business/customs-activities/Nomenclatures-and-tariffs/Kombinirana%20Nomenclatura%20EU>), така и на сайта на Националния статистически институт (<http://nsi.bg/bg/content/17101/комбинирана-номенклатура-за-2019-г>).

⁹⁵ През 2018 г. средното мито при неаграрните стоки е било 3,9%. Вж. WTO (2019) World Tariff Profiles 2019, p. 20, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles19_e.pdf

⁹⁶ В САЩ средното претеглено мито при неаграрните стоки е даже по-ниско, то е равно на 3,2% (Ibid p. 24).

- оръжие и стоки с двойна употреба – мирна и военна⁹⁷,
- произведения на изкуството и други артефакти, представляващи част от културното наследство⁹⁸,
- стоки, застрашаващи екологичното равновесие и биоразнообразието⁹⁹,
- храни и други стоки, представляващи потенциална опасност за здравето на хората, животните и растенията¹⁰⁰.
- „чувствителни“ стоки, към които на първо място се причисляват аграрните стоки, но в зависимост от икономическата конюнктура в тази група може да попаднат и изделия от стомана, химически изделия (изкуствени торове, пластмаси), текстил и облекло, автомобили и други стоки. Те се наричат „чувствителни“, защото заетостта в съответните отрасли силно зависи от външната търговия и при криза може да се стигне до висока безработица. Правителствата обикновено ограничават вноса на „чувствителните“ стоки чрез протекционистки мерки, за да насърчат вътрешното производство.

В течение на десетилетията на интеграция Европейският съюз успя да постигне пълно съгласуване на експортно-импортния режим. Това направи възможно централизираното управление и осъществяване на външнотърговски сделки от която и да е държава членка на ЕС върху цялата територия на съюза. Създадени бяха възможности за ефективно функциониране на филиалите на европейските външнотърговски и логистични фирми и съответно бе облекчена вътрешнообщностната мобилност на персонала, неговото професионално развитие, без да има значение националния (етническият) произход.

Не по-малка роля за кариерната мобилност и консолидацията

⁹⁷ Вж. Регламент (ЕО) № 428/2009 на Съвета от 5 май 2009 година за въвеждане режим на Общността за контрол на износа, трансфера, брокерската дейност и транзита на изделия и технологии с двойна употреба, Официален вестник на ЕС, L 1, 29.5.2009 г.

⁹⁸ Вж. Регламент (ЕО) № 116/2009 на Съвета от 18 декември 2008 година относно износа на паметници на културата, Официален вестник на ЕС, L 39, 10.2.2009 г.

⁹⁹ Вж. например: Регламент (ЕО) № 338/97 на Съвета от 9 декември 1996 година относно защитата на видовете от дивата флора и фауна чрез регулиране на търговията с тях, Официален вестник на ЕС, L 61, 3.3.1997 г.

¹⁰⁰ За единното третиране на риска при външната търговия с храни важна роля играе съгласуваната оценка на риска, който се извършва в Европейския орган за безопасност на храните – вж. <http://www.efsa.europa.eu/>

на управлението в сферата на външната търговия играе и единната система за търговска защита, включваща четири вида защитни търговски мерки на ЕС, приложими изцяло на съюзно равнище:

- защитна мярка от общ характер;
- антидъмпингова защитна мярка;
- антисубсидийна защитна мярка;
- мярка срещу порочна търговска практика на трета страна¹⁰¹.

Важно е да се отбележи, че при всички тези защитни мерки е необходимо тясно сътрудничество между субектите от различни държави членки на ЕС, станали жертва на нелоялна конкуренция от страна на чужди държави или фирми. Това безспорно насърчава обмена на информация, на полезни практики и на кадри между европейските бизнес партньори с цел по-ефикасна обща защита в рамките на глобалната икономика. Важна роля при координацията на междуфирменото сътрудничество играят бизнес организациите на съюзно равнище, както и европейските институции и преди всичко Европейската комисия.

Бизнес организациите на съюзно равнище са многобройни. Като пример може да се посочи BusinessEurope – организация, обединяваща 40 национални федерации на индустрията и търговията от 35 държави – 28-те държави членки на ЕС плюс Турция, Швейцария, Норвегия, Исландия, Сърбия, Черна Гора и Сан Марино. Всяка от тези 40 национални федерации включва, от своя страна, десетки, а понякога и стотици браншови организации и по-този начин превръща BusinessEurope в огромна паневропейска мрежа за обмен на информация и за координиране на усилията за коректна търговия. От страна на България в BusinessEurope участва Българската стопанска камара. Тя представлява над 120 български браншови организации от всички отрасли на икономиката. По този начин, чрез мрежата на БСК и BusinessEurope, може със сравнително малки усилия да се създаде съответната междуфирмена коалиция за представяне на съответния бранш пред Европейската комисия. Това дава и възможности за мобилност на персонал, особено ако той е добре подготвен в областта на европейската икономика и политика^{102,103}.

¹⁰¹ Подробно за прилагането на тези мерки виж на сайта на Генерална дирекция „Търговия“ на Европейската комисия: <http://ec.europa.eu/trade/policy/accessing-markets/trade-defence/>

¹⁰² За ролята на BusinessEurope виж: <https://www.business europe.eu/mission-and-priorities>

На базата на изградената система от единни мита, единни мерки на експортно-импортния режим и мерки за търговска защита, през средата на 90-те години на миналия век в ЕС стана възможно създаването на единната митническа територия, нещо, което не е постигнато в нито един друг митнически съюз по света. Сега митническите власти във всичките държави членки на ЕС ползват единен митнически кодекс и съответно единни правилници и допълнителни разпоредби към него¹⁰⁴. Българските митничари са напълно подготвени да се справят с митническите формалности при износа и вноса на стоки на която и да е митница по външната граница на ЕС, както и съответно техните колеги от другите държави членки на митниците по външните граници на ЕС у нас.

2. Европейски инструменти за насърчаване на професионалното израстване на младите външотърговски кадри

Както в другите сфери, така и в сферата на външната търговия, основна роля за насърчаване на професионалната квалификация на младите хора в ЕС играе програмата „Еразъм+“. Непосредствени участници в тази програма в момента са 27-те държави членки на ЕС и шест държави извън ЕС: Исландия, Лихтенщайн, Норвегия, Македония, Сърбия и Турция. Страни – партньори на програмата са: Албания, Алжир, Армения, Азербайджан, Беларус, Босна и Херцеговина, Грузия, Египет, Израел, Йордания, Косово, Ливан, Либия, Мароко, Молдова, Палестинската автономия, Руската федерация, Сирия, Тунис, Украйна и Черна гора¹⁰⁵.

Възможностите за мобилност на студенти и докторанти чрез „Еразъм+“ са впечатляващи. Тя е наследник на редица други програми, най-вече на предишната програма „Еразъм+“¹⁰⁶, но така също на Програмата за учене през целия живот („Еразъм+“, Леонардо да Винчи, Коменски,

¹⁰³ За браншовите организации към Българска стопанска камара вж. <https://www.bia-bg.com/branch/>

¹⁰⁴ За прилаганото у нас митническо законодателство на ЕС вж. <https://customs.bg/wps/portal/agency/regulations/customs-legislation>

¹⁰⁵ <https://www.erasmusplus.org.uk/participating-countries#ProgrammeCountries>

¹⁰⁶ Името на програмата, разбира се, е свързано с прочутия ренесансов учен и философ Еразъм Ротердамски, но същевременно е и абревиатура от следните думи на английски език: EuRopean Community Action Scheme for the Mobility of University Students, която съществува от 1987 г.

Грюндвиг), програмата Младежта в действие, както и на други пет програми за международно сътрудничество (Еразмус Мундус, Темпус, ALFA, Edulink и програмата за сътрудничество със страните от ОИСР).

За периода 2014–2021 г. по Програмата „Еразъм+“ се предвижда да се усвоят от бюджета на ЕС около 14,7 млрд. евро., което е с 40% повече от усвоените средства през предишната финансова рамка 2007–2013 г. Две трети от тези средства ще се използват за индивидуална мобилност и стажове, една трета – за партньорства между образователни заведения и институции.

Очаква се през периода 2014–2021 г. от програмата „Еразъм+“ общо да се възползват 4 млн. европейци, предимно млади хора. Два милиона сред тях са студентите, които ще използват различни форми на мобилност. Около 450 хил. млади хора ще изкарат стаж извън страната, където се провежда обучението им. Планирано е 800 хиляди университетски преподаватели и учители да получат възможност да преподават или да се квалифицират в други държави – членки на ЕС. Половин милион младежи ще имат възможност да участват в мрежата за доброволчески дейности извън своята страна и в младежки програми за обмен (извън посочените по-горе форми на мобилност). Освен това около 25 хил. учащи се ще бъдат финансово подпомогнати за участие в съвместни магистърски програми, реализирани в два или повече университета от различни държави членки. Очаква се около 125 хил. образователни заведения и свързани с образованието институции, да получат финансова подкрепа за над 25 хил. стратегически партньорства и около 3500 други образователни заведения да бъдат финансово подкрепени за създаване на около 300 алианса на знанието и секторни алианса на уменията. Целта на тези алианси е основно младежите, в това число и от икономическите специалности, да се пригледат по-добре към изискванията на пазара на труда, да се създадат полезни контакти с работодатели и млади предприемачи, успешно стартирали свой собствен бизнес.¹⁰⁷

В Университета за национално и световно стопанство (УНСС), където беше проведен семинарът по професионално направление

¹⁰⁷ Европейска комисия, Зелена светлина за „Еразъм+“ – над 4 милиона души ще получат безвъзмездна помощ от ЕС за придобиване на нови умения и подобряване на шансовете за намиране на работа, Съобщение за медиите, Страсбург/Брюксел, 19 ноември 2013 г., https://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1110_bg.htm

„Външна търговия“, програма „Еразъм+“ е отдавна позната и много добре оценявана както от студентите, така и от преподавателите. Университетът участва в програмата „Еразъм+“ за мобилност на студенти, преподаватели и служители още преди присъединяването на страната ни към ЕС. Първата академична година, когато студенти и преподаватели от УНСС се включват в академичния живот на университети в други държави членки, е 1999–2000 г. Включването на УНСС в програмата „Еразъм+“ става след като Европейската комисия одобрява т. нар. Университетска харта „Еразъм+“. През 2014 г. дейностите по тази харта са разширени, като е включена и възможността студенти от УНСС да провеждат практика (стаж) във фирми и организации в други държави членки, както и в държави извън ЕС, които са включени в програмата „Еразъм+“.¹⁰⁸

В основата на студентската мобилност в УНСС, в това число и при студентите от специалностите, свързани с външнотърговската професия, лежат двустранните т. н. „Еразъм+“-споразумения, които УНСС има подписани с университети от другите държави членки на ЕС, както и с университети в други държави, участващи в различните форми на мобилност. В тези договори се посочват броя на местата за мобилност, научните области за сътрудничество при обучението и преподаването, възможната продължителност на обучението или преподаването, както и възможностите за оказване на съдействие при намирането на места за стаж.

Както се вижда от таблица 16, УНСС има подписани договори за сътрудничество с 63 университета от 29 държави. Най-много споразумения са в сила с университети от Украйна, Русия, САЩ, Германия и Великобритания. Всяка академична година в УНСС се провежда конкурс за подбор на студенти и докторанти за участие в различните форми на мобилност. Годишно от специалностите, свързани с професионалната ориентация „Външна търговия“, в мобилността по програмата „Еразъм+“ участват 20–30 студента и докторанта.

¹⁰⁸ УНСС. Университетски център за мобилност на студенти и преподаватели. Програма „Еразъм+“, <https://www.unwe.bg/mobility/bg/pages/99/програма-еразъм-.html>

Таблица 16.

Брой по държави на университетите, с които УНСС има подписани договори за сътрудничество

Украйна	6	Нидерландия	1
Русия	6	Хърватия	1
САЩ	5	Франция	1
Германия	5	Северна Македония	1
Великобритания	5	Молдова	1
Южна Корея	3	Мексико	1
Гърция	3	Латвия	1
Азербайджан	3	Казахстан	1
Япония	2	Италия	1
Сърбия	2	Израел	1
Полша	2	Виетнам	1
Китай	2	Беларус	1
Египет	2	Албания	1
Испания	2	Австрия	1
Швейцария	1		

Източник: сайта на УНСС <https://www.unwe.bg>

Впечатленията както на студентите, така и на преподавателите от студентската мобилност са много добри. Студентите не само получават важни допълнителни професионални знания, но и се приучават да живеят в мултикултурна среда, да поемат по-големи натоварвания. Лично моите впечатления при едно посещение по линия на програмата „Еразъм+“ в Университета на Саарланд (Германия) бяха, че нашите студенти сравнително добре се ориентират в обстановката в другите държави и университети, но имат известни проблеми при спазването на изискванията на учебния процес, които там са значително по-строги от тези у нас.

Освен мобилността по програмата „Еразъм+“, която е достъпна за всички видове професионална специализация, съществува и широка палитра от възможности за допълнителна квалификация конкретно в областта на митническата и на външнотърговската политика и практика. Най-важните инструменти, поддържани от Европейската комисия, са следните:

- Дистанционни курсове и електронни книги за митниците и митническата дейност (eLearning courses and eBooks)
- Допълнителна подготовка за покриване на Рамката на компетенциите за митниците на ЕС (The EU Customs Competency Framework)

Основните теми, които са представени чрез дистанционни курсове и електронни издания на Европейската комисия, са посочени в таблицата по-долу:

Таблица 17.

Основни курсове, предлагани от Европейската комисия чрез „eLearning courses and eBooks“

Заглавие	Интернет източник
Митнически процедури и митнически декларации	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/01_taxud_ucc_customs_procedures_and_customs_declarations_quick_info_en.pdf
Внос и временно съхраняване на стоки в митнически складове	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/02_taxud_ucc_entry_of_goods_and_temporary_storage_quick_info_en.pdf
Митническо освобождаване на стоките за вътрешно движение	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/03_taxud_ucc_release_for_free_circulation_quick_info_en.pdf
Обвързваща митническа информация	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/04_taxud_ucc_binding_tariff_information_quick_info_en.pdf
Произход на стоките	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/05_taxud_ucc_origin_of_goods_quick_info_en.pdf
Определяне на митническата облагаема стойност	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/06_taxud_ucc_customs_valuation_quick_info_en.pdf
Митнически статут на стоките	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/07_taxud_ucc_customs_status_of_goods_quick_info_en.pdf
Митни сборове	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/08_taxud_ucc_customs_debt_quick_info_en.pdf
Митнически гаранции	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/09_taxud_ucc_guarantee_quick_info_en.pdf
Специални митнически режими	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/10_taxud_ucc_special_procedures_other_than_transit_quick_info_en.pdf
Митнически режим „Транзит“	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/11_taxud_ucc_customs_transit_quick_info_en.pdf
Митнически режим „Експорт“	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/12_taxud_ucc_export_quick_info_en.pdf
Митнически постановления	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/13_taxud_ucc_customs_decisions_quick_info_en.pdf
Одобрен икономически оператор	https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/14_taxud_ucc_authorized_economic_operator_quick_info_en.pdf

Източник: Съставено от автор по данни от European Commission, Taxation and Customs Union, EU Training, https://ec.europa.eu/taxation_customs/eu-training_en

Дистанционното обучение по митническите въпроси е обособено в три нива: най-ниското е въвеждащо, второто ниво е базово, то дава обща представа за митническите операции и ефекти, последното ниво е за напреднали. Именно това ниво е най-подходящо за студентите от УНСС, които желаят да придобият високи професионални умения в областта на митническия съюз. Специално внимание в интернет курсовете се отделя на въпроси, които са от определящо значение за ЕС. Това са митническите процедури по опазването на интелектуалната собственост, системите за наблюдение и контрол на движението на стоките, прилагането на опростените митнически процедури, начисляването и плащането на митните сборове, особено по отношение на акцизните стоки.

Европейският съюз подкрепя развитието и на други форми на участие на младите хора в митническата теория и практика. Това става чрез Международната мрежа на митническите университети (International Network of Customs Universities). Мрежата работи в тясна връзка с разположената в Брюксел Световна митническа организация. Една от нейните инициативи е провеждането на международни студентски конференции по митническите въпроси. В конференцията през 2017 г., която се проведе от 3 до 6 юли в азербайджанския курорт Шахдаг, участваха и студенти от УНСС. Под научното ръководство на техен преподавател те подготвиха доклад на тема „Модернизация на инструментите за търговска защита на ЕС“. На конференцията бяха представени доклади на участници от над 30 държави.

3. Нови квалификационни предизвикателства

Студентите и въобще младите хора, които възнамеряват да се реализират професионално в областта на външната търговия, а погледнато по-мощно, въобще в областта на икономиката, са изправени пред някои нови сериозни предизвикателства.

На първо място, това е **все по-комплексното третиране на външнотърговската тематика**. Отдавна е забравено времето, когато, за да не сбъркаш при определена външнотърговска операция, бе достатъчно да се информираш за митото, ДДС, акцизите и допълнителните митнически изисквания като лицензи или квоти. Днес кръгът от въпроси, свързани с търговията, е неимоверно нараснал. Пренебрежителното отношение към такива важни аспекти на външнотърговската сделка като техническите бариери, екологичните изисквания, възможното двойно използване на стоките – мирно и военно, или т. н. честна търговия, може да доведе до провал на сделката. Ето защо бъдещите външнотърговски кадри, трябва

да са добре запознати с много широк кръг от свързани с търговията аспекти на науката и практиката, регулирани чрез изискванията на ЕС, СТО и други международни организации. Преди всичко икономическите оператори трябва да се съобразяват с:

- Завишените технически изисквания. Това са задължителните национални и международни стандарти, други задължителни изисквания за безопасност, сертификатите за съответствие, за управление на качеството, за емисиите на парникови газове и т. н.
- Все по-строгите изисквания, свързани с храните. Традиционно става въпрос за безопасността на храните, който се доказва със санитарните и фитосанитарните сертификати, но тук трябва да се добавят и редица нови сертификати, като сертификатите за биопродукти, европейските сертификати за качество на храните, сертификатите за „честна търговия“ и др.
- Международните споразумения в областта на екологията. Най-важните от тях са посочени в таблица 18.
- Изискванията на редица международни организации и на ЕС за недопускане на двойната употреба на стоките от страни, които са с наложено оръжейно или друго ембарго. Тук са необходими задълбочени познания за съвременните методи за водене на военни действия, неща, които далеч надхвърлят рамките на икономическото образование.
- Изискванията за опазване на интелектуалната собственост – една огромна тема, която заслужава отделно изследване.
- Изискванията за опазване на културното наследство и т. н.

Друго сериозно предизвикателство пред младите външнотърговски кадри е свързано с **демократизирането на митническото регулиране, което все повече се превръща в митническо саморегулиране**. През последните години външнотърговската дейност все повече престава да е монопол на специализираните митнически агенти и на експортно-импортните фирми. Процесът на демократизиране въвлича в митническата дейност представители на най-различни фирми-производители от всевъзможни икономически браншове. Това поставя пред кадрите нови квалификационни изисквания. Те трябва значително да разширят митническата си култура, за да се реализират успешно в бъдещата си икономическа дейност. Централно място в настъпващите промени заема обучението, в това число и електронното обучение, за усвояване на системата на т. нар. одобрени икономически оператори – ОЕИ (Authorised Economic Operators – AEO).

Таблица 18.

По-важни международни екологични споразумения,
свързани с експортно-импортния режим на ЕС

Международно споразумение	Основни договорености	Година на влизане в сила
Конвенция за международната търговия със застрашени видове на дивата фауна и флора (CITES)	Забранява търговията с изчезващи видове и регулира търговията със застрашени видове.	1975
Протокол от Монреал относно веществата, които изтъняват озоновия слой	Постепенна забрана на производството и търговията с продукти, съдържащи вещества, разрушаващи озоновия слой на атмосферата	1987
Базелска конвенция за контрол върху трансграничното движение на опасни отпадъци и тяхното депониране	Предотвратяване на превръщането на развиващите се страни в световно бунцище за опасни отпадъци.	1992
Конвенция за биологичното разнообразие	Запазване на био-разнообразието. Устойчиво използване на биологичните ресурси. Справедлива подялба на ползите от генетичните ресурси.	1993
Ротердамска конвенция относно процедурата за предварително уведомяване и получаване на съгласие в международната търговия с някои опасни химикали и пестициди	Уведомяване на страните – импортьори на опасни химикали и пестициди. Целта е тези страни, най-вече развиващите се страни, да имат възможност да изразят отношението си към съответния опасен внос.	1998
Стокхолмска конвенция за устойчивите органични замърсители	Защита от устойчиви органични замърсители като ДДТ, диоксин и др. Управление на съхраняването и постепенно ограничаване на разпространението до пълното им елиминиране.	2001
Протокол от Картагена за биологичната сигурност	Договорна основа за използването на модерни биотехнологии. Изисква се доказване на безвредност при вноса на живи генно-модифицирани организми (ГМО) и се допуска особено търговско третиране на такива стоки.	2003

Източник: Съставено от автора

Одобреният икономически оператор е физическо лице, обикновено материално отговорно лице, представител на фирма. Той има право с подписа си да удостоверява настъпването на определени събития, които водят до прилагането на опростени митнически процедури и опростени процедури за сигурност. Съществуват три варианта на ОИО – първият дава възможност за участие в опростени митнически процедури. Съкратено се изписва често с абревиатурата на английския превод – АЕОС (Authorised Economic Operator – Customs). Другият вид ОИО е за опростените процедури, свързани със сигурността. Той често се изписва с АЕОС (Authorised Economic Operator – Security). Възможно е един и същи икономически оператор да придобие и двете квалификации. Тогава той се обозначава като АЕОФ (Authorised Economic Operator – Full).

Системата на ЕС за акредитиране и използване на ОИО е в сила от 2008 г. и се базира на стандартите, разработени от Световната митническа организация. Те са включени в Митническия кодекс на Европейската общност чрез Регламент (ЕО) 648/2005 и са показани в най-общ вид в таблицата по-долу.

Таблица 19.

Критерии за предоставяне на статут на одобрен икономически оператор (ОИО) в ЕС

Критерий	АЕОС*	АЕОС**
Спазване на митническото законодателство и правилата за данъчно облагане. Липса на престъпления, свързани с икономическата дейност.	X	X
Спазване на изискванията за счетоводство и водене на друга необходима отчетност	X	X
Финансова платежеспособност и устойчивост	X	X
Доказана възможност да се спазват в практиката определени стандарти на компетентност и/или професионална квалификация	X	
Въведени подходящи мерки за сигурност и безопасност (защита срещу преднамерени и непреднамерени опасности)		X

* Одобрен икономически оператор – митница

** Одобрен икономически оператор – сигурност

Източник: Съставено от автора по данни от https://ec.europa.eu/taxation_customs/general-information-customs/customs-security/authorised-economic-operator-aeo/authorised-economic-operator-aeo_en

Системата на одобрени икономически оператори на ЕС дава възможност на едно и също лице да използва предимствата на своя специален статус върху цялата митническа територия на съюза. Това благоприятства мобилността на лицата и дружествата. Освен това чрез договорите за взаимно признаване ОИО статусът може да се използва и извън ЕС. Вече има сключени такива споразумения на ЕС за взаимно признаване на квалификацията на ОИО с Норвегия, Швейцария, Япония, Андора и Китай и се очаква в скоро време да се подпишат споразумения с Канада, страните от Меркосур и Южна Корея.

Третото съществено предизвикателство пред младите хора, ориентирани към международна икономическа дейност, е свързано с **дигитализацията на управлението на външнотърговските сделки и митническата дейност**. Целта на Европейската комисия е постепенно всички документи на хартия да се заменят с документи с електронна форма. Първите стъпки са поставени още през 1997 г., когато е въведена Новата компютъризирана система за отчитане на транзит (New Computerised Transit System). През 2008 г. е утвърдена концепцията „Електронни митнически системи“ (e-Customs), която въвежда рамковите правила и сроковете за създаването на безкнижна среда за митническите дейности.

На базата на решението на Европейския парламент и на Съвета на ЕС е разработен от Европейската комисия многогодишен стратегически план (Multy-annual Strategic Plan – MASP), в който по години са посочени задълженията на европейските институции и на държавите членки по дигитализацията на митническото обслужване и регулирането на други въпроси, свързани с търговията. Одобрени са поправки в Митническия кодекс на ЕС, които го правят съвместим с електронния документооборот. Основен проект за изпълнението на решението е реализацията на инициативата за обслужване на целия комплекс от трансгранични митнически, транзитни и други формалности на едно гише (Single Window). Това е инструмент, който позволява на страните, участващи в търговията, да подават стандартизирана информация и документи с единна точка за влизане на документите в информационната система и по този начин да изпълнят всички регулаторни изисквания, свързани с вноса, износа и транзита през митническата територия на ЕС.

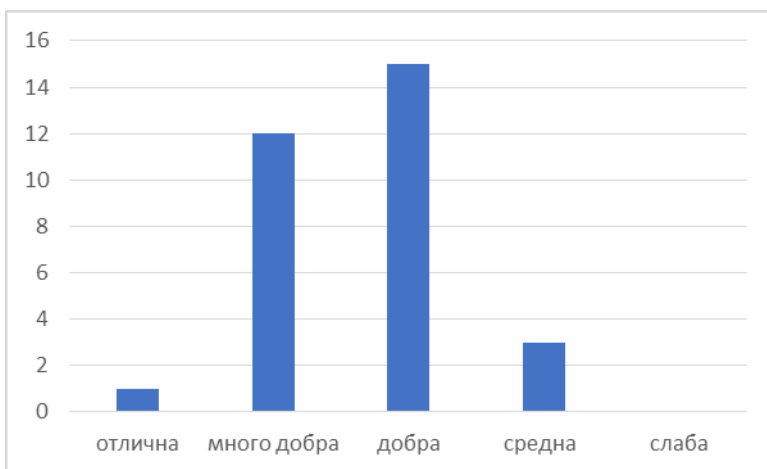
Положителният икономически ефект от прилагането на тази инициатива е огромен, но за да заработи системата е необходимо у нас да има подготвени съответните кадри, които да я прилагат както

на национално и регионално ниво, така и на равнището на отделните фирми. За това трябва комплексни умения и квалификация, включващи освен умения в областта на икономиката и външната търговия, така също и умения и квалификация в информационните технологии. Това е значително предизвикателство, още повече че напоследък се наблюдава тенденция в редица икономически специалности да се извършва постепенно отдалечаване на обучението по икономика от математиката и информатиката. Това е свързано и с недостатъчната подготовка по математика и информатика, с която студентите идват в университетите.

Какво показва анкетата относно степента на готовност на студентите за новите предизвикателства?

В анкетата, която се проведе в УНСС в рамките на проекта „Европа в моята професия“, взеха участие 31 студента от специалностите „Международни икономически отношения“ и „Европеистика“ – бакалавърска степен на обучение, трети курс. Всичките са български граждани. От тях 2 са посочили, че не владеят достатъчно добре (за професионални нужди) нито един чужд език, 20 са посочили, че владеят един чужд език (17 – английски, двама – френски и един – испански), 6 човека владеят достатъчно добре два чужди езика (5 – английски и испански и 1 – английски и руски), 2 човека владеят 3 чужди езика (един – английски, немски и испански, един – английски, немски и руски). Един анкетиран не е отговорил на въпроса за езиковата квалификация. Двама студента са посочили, че са ползвали програмата за мобилност „Еразъм+“. Извън програмата „Еразъм+“ анкетираните са участвали в следните форми на мобилност: стаж – 5 човека, продължаване на обучението – 1 човек, доброволчество – 1 човек и чуждоезиков курс – 1 човек.

Анкетата включва 17 въпроса. Първите 5 са посветени на степента на познаване на ЕС и на пътищата за увеличаване на знанията на студентите в тази област. Първият въпрос цели да покаже какви са общите познания на анкетираните относно европейските институции и процедури. Резултатът личи от фигурата по-долу.

Фиг. 20. Степен на познаване на институциите и процедурите на ЕС сред анкетираните студенти от УНСС

Източник: Съставена от автора

Средната оценка от отговорите на първия въпрос е 4,35.

По-подробна информация за това, доколко анкетираните са запознати конкретно с дейността на ЕС в тяхната професионална област, дава получената информация на въпрос №4. Тя е обобщена в таблицата по-долу:

Таблица 20.

Оценка на анкетираните относно степента на информираност за някои аспекти от дейността на ЕС в професионална им сфера

Сфера на знание/оценка	слаба	средна	добра	мн. добра	отлична
Законодателство на ЕС във Вашата професионална област	0	7	16	6	2
Програми за финансиране във връзка с Вашата бъдеща професия	2	5	18	5	1

Източник: Съставена от автора

Средната оценка на анкетираните относно степента на информираността им за законодателството на ЕС в тяхната професионална област е 4,10 а относно знанията им за програмите на ЕС, свързани с

подпомагане на професионалното им развитие – 3,81.

Посочените резултати при въпросите №1 и №4, които гравитират около оценката „добър“ кореспондират с отговорите на въпросите №2 и №3, които изискват от анкетираните да посочат преподавани ли са им предмети, свързани с ЕС, и по-специално с тяхната професионална ориентация. Малко повече от половината от анкетираните са посочили един или два предмета, но има и такива, които считат, че не са им преподавани подобни предмети.

Интерес представляват отговорите на въпрос №5, който иска от анкетираните да посочат какви нови знания биха искали да получат в университета относно ЕС, така че тези знания да са им полезни за професионалната им реализация. От 31 анкетирани отговор на този въпрос са дали 20 студента. Техните предложения са групирани в таблицата по-долу.

Таблица 21.

Желания на анкетираните за допълнителна информация

Тема	Брой студенти, посочили темата
Програми и проекти на ЕС за насърчаване на професионалното развитие	6
Условия за професионална реализация в институции, организации и фирми, свързани с ЕС	5
Институции и процедури на ЕС	4
Право на ЕС, по-специално в съответната професионална сфера	3
Политики на ЕС	2
Възможности за стажове, подпомагани от ЕС	1

Източник: Съставено от автора

Следващите два въпроса в анкетата целят да установят отношението на анкетираните към регулационната дейност на ЕС. Петима от анкетираните са отговорили, че регулиращото въздействие на ЕС в професионалната им област е силно (16%), 21, че въздействието е средно по сила (68%), един студент, че е слабо (3%), а 4 човека са посочили, че нямат представа (13%). Този резултат е близък да реалната ситуация, тъй като регулиращото въздействие на ЕС в областта на външната търговия действително може да се оцени някъде между „силно“ и „средно“.

По-нататък анкетираните са поканени да изразят своето становище относно необходимостта да се усили регулиращото въздействие на ЕС. Двадесет и четири от анкетираните (77%) считат, че е необходимо да се усили регулирането на ЕС, за да се постигне уеднаквяване на изискванията към бъдещата им професия на територията на целия съюз, и останалите 7 души (23%) са на мнение, че сегашното регулиране е достатъчно и то трябва само да се усъвършенства.

Интерес представляват отговорите на въпросите 9 и 10 – относно очакванията на анкетираните за професионална им реализация в ЕС, както извън България, т. е. в други държави членки, така и в България. Средната оценка на възможностите за реализация в другите държави членки на ЕС е 4,45, докато средната оценка на възможностите за професионална реализация у нас е 3,94.

По-нататък е разгледано състоянието на информираност на студентите относно програми за подпомагане на професионалното им развитие. Само 7 студента (23% от анкетираните) знаят за други такива програми освен тези, включени в „Еразъм+“. Относно оценката на въздействието, което програмите на ЕС имат за подобряване на университетското обучение и кариерното развитие на анкетираните, отговорите са: 1 – много силно, 21 – силно и 9 – слабо. За новостите в законодателството и програмите на ЕС, свързани с кариерата им, анкетираните узнават: от специализиран сайт на ЕС – 16 човека, от сайт на българско министерство – 8 души. Двама са посочили и двата източника, 4 човека са посочили, че няма подходящ сайт, от който да се информират, а 1 анкетиран студент не е дал отговор.

4. Изводи

- Единната митническа и външнотърговска политика на ЕС създава добри предпоставки за по-голяма мобилност на бъдещите и настоящите митнически и външнотърговските кадри, помагат за професионалното израстване на младите хора като европейски специалисти, годни да изпълняват успешно професионални задачи в различни части на съюза.

- Както и при другите професионални направления, така и при обучението на кадрите, свързани с външнотърговската дейност, най-голяма роля играе програмата на Европейския съюз „Еразъм+“, преди всичко чрез възможностите за мобилност и студентските стажове.

- Появяват се нови сериозни квалификационни предизвикателства пред външнотърговските кадри в ЕС, свързани с разширява-

нето на тематичния обхват на понятието „външнотърговска дейност“, демократизирането на митническото регулиране и др. Сериозно предизвикателство е и дигитализацията на управлението на външнотърговските сделки и на митническата дейност.

- За да се адаптират студентите към тези предизвикателства, не са достатъчни положителните ефекти от прилагането на програмата „Еразъм+“. Те трябва да използват и други инструменти, например дистанционните курсове и електронните книги, предлагани от Европейската комисия.

- Анкетата, проведена сред студентите в УНСС, показва следното:
 - Чуждоезиковата квалификация не отговаря на съвременните изисквания в избраната професионална област за реализация.
 - Сравнително добро е познаването на институциите и на процедурите на ЕС, но има какво да се желае по отношение на информираността в областта на европейското регулиране на специфичната професионална сфера.
 - Съществува положителна нагласа на младите хора за усиляване на интеграцията в ЕС и постигане на повече единство в регулирането на съответната професия.
 - Сред студентите има по-голям оптимизъм относно тяхната професионална реализация в ЕС като цяло, отколкото у нас.
 - Слаба е информираността относно европейските инструменти за подпомагане на професионалното развитие извън програмата „Еразъм+“.

Библиография

1. Европейска комисия, Зелена светлина за „Еразъм+“ – над 4 милиона души ще получат безвъзмездна помощ от ЕС за придобиване на нови умения и подобряване на шансовете за намиране на работа, Съобщение за медиите, Страсбург/Брюксел, 19 ноември 2013 г., https://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1110_bg.htm

2. Регламент (ЕИО) №2658/87 от 23 юли 1987 година относно тарифната и статистическа номенклатура и Общата митническа тарифа (ОВ L 256, 7.9.1987 г., с. 1).

3. Регламент (ЕО) № 428/2009 на Съвета от 5 май 2009 година за въвеждане режим на Общността за контрол на износа, трансфера, брокерската дейност и транзита на изделия и технологии с двойна употреба, Официален вестник на ЕС, L 1, 29.5.2009 г.

4. Решение №70/2008/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 15 януари 2008 г. относно безкнижна среда в митниците и търговията, Официален вестник на ЕС, Брюксел, L 23, 26.1.2008

5. Хаджиниколов, Д. (2011) Общата търговска политика на Европейския съюз след Лисабонския договор, „Тракия-М“, С.

6. Хаджиниколов, Д. (2008) ЕС като глобална търговска сила, изд. „Албатрос“, С.

7. Хаджиниколов, Д. (2000) ЕС: Външнотърговски аспекти на интеграцията, УИ „Стопанство“, С.

8. European Commission, Directorate General for Trade, EU Trade News, Press Release, Brussels, 31 May 2018, <https://www.eumypro.eu/wp-content/uploads/2018/06/EU-Trade-News-1.pdf>

9. European Commission, Taxation and Customs Union, EU Training, https://ec.europa.eu/taxation_customs/eu-training_en

ПОДКРЕПА НА МЛАДИТЕ ФЕРМЕРИ В БЪЛГАРИЯ ОТ ОБЩАТА СЕЛСКОСТОПАНСКА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Теодор Радев

Петър Борисов

Аграрен университет – Пловдив

1. Въведение

Един от основните проблеми в българското земеделие е неблагоприятната възрастова структура на земеделските стопани. Относителният дял на хората в работоспособна възраст в селските райони (64,8%) е значително по-нисък в сравнение с градските райони (70,5%), а този на хората над 65-годишна възраст (21,4%) е по-висок, отколкото в градските (16,6%). Нивото на безработица на младите жители (15–29 години) в селските райони е над 30%, независимо, че 52% в тази възрастова група е икономически неактивно. Основният проблем в селските райони е високото ниво на дългосрочната безработица, която е почти 3 пъти по-висока от тази в градските райони. Въпреки високите нива на безработица за предприемачите в тези райони е изключително трудно намирането на квалифицирани работници. Основна причина за това е намаляване на качеството на работната сила в селските райони поради влошаване на образователната и възрастовата структура на населението.

Образователната структура на населението в селските райони е по-неблагоприятна както в сравнение с градските райони, така и със страната като цяло. Общият дял на населението със средно или висше образование (48,4%) е по-нисък от този за страната и значително отстъпва от средния дял за градските райони (72,4%). Най-нисък дял на посочените две групи е налице при селските общини в Североизточния район (39,9%), а най-висок – в Югозападния район (59,9%). В селските райони на Югоизточния регион делът на непосещаващите училище (2,9%) е най-високият за страната, а в Югозападния район – най-ниският (0,9%).

Местната икономика зависи в голяма степен от селското стопанство – около 50% от заетостта и доходите в селските райони имат за източник селскостопанската дейност.

Увеличаването на броя и дела на младите земеделски стопани е

необходимо както за осигуряване на устойчиво развитие, така и за улесняване на структурните промени в земеделието. Общата селскостопанска политика на ЕС има за цел да подобри възрастовата структура на земеделците в посоката на намаляване на средната възраст на лицата – земеделски производители. Поради това на младите земеделски стопани се предоставя финансова помощ, която да ги подкрепи в плановете им за укрепване и разширяване на своята дейност.

2. Политика на подкрепа на младите земеделски производители

Младият земеделски стопанин се счита за такъв, когато установява за пръв път земеделско стопанство в качеството си на ръководител на това стопанство.

Под понятието „създаване на ръководител на земеделско стопанство“ се има предвид лице, което е на не повече от 40 години към момента на подаване на заявлението, което притежава съответните професионални умения и компетентности и покрива условията за допустимост и определение за създаване на стопанство.

Определение за създаване на стопанство: създаването на стопанството е период, в който се отчитат следните събития: началото на създаването, период на кандидатстване за подпомагане по подмярката и край на създаването на стопанството. Събитията се определят, както следва по-долу.

За начало на създаване на стопанство се има предвид едно от следните събития, което е настъпило първо:

- регистрация за първи път като земеделски стопанин по Закона за подпомагане на земеделските производители;
- започване на отглеждане на животни в собствен/нает животновъден обект;
- стопанисване на земя с цел производството на земеделска и животинска продукция.

Кандидатите може да заявят подпомагане не по-късно от 18 месеца, считано от датата, на която е стартирало създаването на стопанството.

За край на създаване на стопанството се счита коректното изпълнение на бизнес плана и подаването на втора заявка за плащане.

Младите фермери получават безвъзмездна помощ, която се отпуска под формата на единична премия:

Първо плащане – изплащат се до 12 500 евро след одобрение на заявлението за подпомагане;

Второ плащане – изплаща се до 12 500 евро само при коректно изпълнение на бизнес плана.

Помощта ще се предоставя в съответствие с бизнес плана, представен от младия земеделски производител, и разходите, които този бизнес план предвижда за всички необходими дейности, специфични за стопанството, в това число:

- Изграждане, придобиване, включително отпускането на лизинг, или подобренията на недвижимо имущество;
- Закупуването или вземането на лизинг на нови машини и оборудване до пазарната цена на актива;
- Закупуване на земя;
- Създаване и/или презасаждане, и/или възстановяване на трайни насаждения.
- Оперативни разходи;
- Разходи за персонал;
- Общи разходи.

Бенефициенти са земеделски стопани – физически лица, еднолични търговци, ЕООД, които отговарят на следните критерии за допустимост:

- да са регистрирани като земеделски стопани по Закона за подпомагане на земеделските производители;
- икономическият размер на стопанството да е в границите между 8 000 и 16 000 СПО (СПО – стандартен производствен обем означава стойността на продукцията, която отговаря на средната стойност за даден район за всеки един земеделски продукт). Всяка земя, която се взема предвид при определяне на първоначалните минимални СПО, да е с представен документ за собственост и/или договор за аренда/наем с минимален срок от 5 години;
- да са на възраст от 18 до 40 години към датата на подаване на молбата за подпомагане;
- да имат съответните професионални умения и познания, които да бъдат доказани: завършено средно образование в областта на селското стопанство или ветеринарната медицина, или средно икономическо образование със земеделска насоченост; и/или завършено висше образование в областта на селското стопанство или ветеринарната медицина, или висше икономическо образование със земеделска насоченост; и/или удостоверение за завършен курс от минимум 150 часа или свидетелство за професионална квалификация в областта на

- селското стопанство;
- тяхното стопанство да отговаря на определението за създаване на стопанство;
- са предложили бизнес план за развитие на дейностите в стопанството.

Подпомагането се предоставя за максимален срок от 5 години само при представен бизнес план. Плащането на последната вноска се извършва само при коректно изпълнение на бизнес плана.

В процеса на оценка проектите се класират и се дава приоритет на:

- Проекти, които се изпълняват от бенефициенти, които имат завършено средно и/или висше образование в областта на селското стопанство, ветеринарната медицина или икономическо образование със земеделска насоченост;
- Проекти, които се изпълняват в сектор „Животновъдство“;
- Проекти, които се изпълняват в сектор „Плодове и зеленчуци“;
- Проекти на млади фермери, чиито стопанства са в процес на преход към биологично производство или са преминали към биологично производство на земеделски продукти и храни по смисъла на Регламент на Съвета (ЕО) №834/2007 от 28 юни 2007 година относно биологичното производство и етикетването на биологични продукти и за отмяна на Регламент (ЕИО) 2092/91¹⁰⁹;
- Проекти на млади фермери, които създават заетост и нови работни места.

Подпомагането на стартиращи млади земеделски стопани е една от добрите възможности за навлизане на млади хора в селското стопанство, като това се потвърждава и от първия прием по мярката за подкрепа на младите фермери от ПРСР 2014–2020 г., проведен през 2015 г., когато е отчетен над 2 пъти по-висок интерес от определения за приема бюджет.

Мярката „Създаване на стопанства на млади фермери“ е една от мерките от ПРСР, по които е налице изпълнение на поставените цели за периода преди 2013 г. През целия период на прилагане на мярката се наблюдава тенденция на засилен интерес от този тип подпомагане за млади земеделски производители, стартиращи своята селскостопанска дейност.

¹⁰⁹ Вж. Официален вестник на ЕС, 20.7.2007 г., L 189/1, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007R0834&from=BG>

панска дейност. Засиленият интерес по мярката налага през 2012 г. да бъде осигурен допълнителен финансов ресурс чрез пренасочване на средства от бюджета на други мерки от ПРСР.

Високият интерес по мярката за периода на нейното прилагане е показателен на база подадените заявления за подпомагане. По мярката за 2008–2015 г. са подадени 9 590 заявления за подпомагане с обща стойност на публичните разходи 304 млн. евро. Общият брой на одобрените договори е 5 829 договора, а общият размер на одобрената финансова помощ е 146 млн. евро. Въпреки високия процент на неодобрените заявления като цяло по мярката се наблюдава изпълнение на заложените в ПРСР 2007–2013 индикатори.

От гледна точка на заявленията за подпомагане, по които е изплатена и заявка за второ плащане (3 534 – 65% от сключените договори) и общия размер на изплатената финансова помощ от 87 млн. евро, може да се направи прогноза, че до края на прилагане на мярката (включително плащания след 2015 г.) същата ще постигне заложените цели на база завършени проекти.

Таблица 22.

Проекти с плащане по мярката „Млад фермер“

Вид селскостопанска дейност	Брой одобрени за плащане заявления	%	Публични разходи (млн. евро)	
			ЕЗФРСР	Общо
полски култури	762	13	13,19	16,49
градинарство	1956	34	31,57	39,46
вина	89	2	1,49	1,87
трайни насаждения	1448	25	24,49	30,61
мляко	239	4	3,4	4,25
пасящ добитък (без производство на мляко)	151	3	2,05	2,56
свине	20	0	0,339	0,424
домашни птици	75	1	0,984	1,23
смесени	424	7	7,14	8,93
други	662	11	7,64	9,55
Общо	5808	100	92,29	115,37

Източник: Съставено от автора по данни на Министерството на земеделието

Преобладаващата част от одобрените проекти по мярката, по които има извършено плащане на финансова помощ, са на млади фермери, чиято основна дейност е градинарство – 34%, следвани от стопанства, отглеждащи трайни насаждения – 25% и такива, отглеждащи полски култури – 13%.

За целия период на прилагане на мярката прави впечатление ниският относителен дял на животновъдните стопанства в одобрените проекти и липсата на интерес за започване на животновъдна дейност от страна на младите земеделски стопани. Животновъдните стопанства представляват едва 8% от одобрените проектни предложения. Ниският относителен дял на животновъдните стопанства в одобрените проекти по мярката 112 до голяма степен се определя от ниските изкупни цени на произвежданата продукция, по-високи законови изисквания при отглеждане на отделните групи животни и необходимост от по-големи инвестиционни разходи в стопанствата.

Тази тенденция за малък относителен дял на животновъдните стопанства се променя по подмярка 6.1 от Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) 2014–2020, като в първия прием през 2015 г. е отчетен относителен дял на този тип стопанства в размер на около 40% от всички подадени заявления.

Данните за заявленията за подпомагане със сключени договори и заявления, по които е извършено плащане, показват, че делът на младите фермери жени е 42%, а на мъжете – 58%. Тези данни като цяло следват структурата на всички земеделски стопанства в страната, където отново преобладаващ е делът на мъжете земеделски стопани. Въпреки данните на база сключените договори и платени заявки за плащане се наблюдава тенденция за значителен интерес при жените между 18-40 г., което, от своя страна, ще повиши броя на заетите собственици и управители на земеделски стопанства от женски пол в селското стопанство.

3. Специфика на професионалната област

Младите земеделски стопани изпитват множество трудности при осъществяване на своята дейност. По-важните от тях са:

- Слабо влияние върху изкупната цена

Като основна слаба страна на земеделските стопанства се отчита тяхното слабо влияние върху изкупната цена на земеделската продукция. Малкият размер на производството в тези стопанства не позволява формирането на големи партиди качествена продукция, поради ко-

ето се губи конкурентното предимство при обслужване на пазара. Като цяло маркетинговата функция не се изпълнява от стопанина и той изцяло делегира проблема с пласмента на продукцията на търговеца. Директните продажби на крайния потребител имат малък дял и не оказват значимо влияние върху доходите. Силно изразеният индивидуализъм в продажбите е критичен фактор, възпиращ съвместния маркетинг, който е една от възможностите земеделските производители да имат по-голяма сила при договарянето на изкупните цени.

- Високи производствени разходи

Независимо от малките размери на стопанството земеделските производители не успяват ефективно да планират и контролират своите разходи и да бъдат конкурентни в ценово отношение на пазара. Доставките на суровини се осъществяват на високи цени, тъй като количествата са малки, а и липсата на своевременно информация за ценовите тенденции не им позволява да оптимизират разходите си. Основни структуроопределящи разходи са: разходите за напояване, за посевен и посадъчен материал както и разходите за растително защитни препарати и торове. Високите разходи за напояване ограничават броя на поливките през сезонна, което рефлектира върху продуктивността на земеделските култури. По-ниските средни добиви определят и по-висока себестойност на продукцията, което прави земеделския производител не конкурентен на пазара. Високите цени на РЗ препаратите и торовете определят нарастване на перото на оперативните разходи. Същевременно качеството на използваните препарати се оценява като ниско, което принуждава земеделските производители по-често да третират земеделските посеви за постигане на по-добри производствени резултати. Земеделските производители изтъкват, че контролът не е ефективен върху дейността на доставчиците на ресурси. Поради малките размери на производството те трудно договарят изгодни цени на ресурсите, които влагат в производството.

- Липса на желание за коопериране

Като цяло земеделските производители нямат желание за коопериране – 86% от анкетираните посочват, че не членуват в кооператив и нямат желание да го правят. Основна причина за това те изтъкват, че нямат доверие в тази организационна форма за правене на бизнес. Предпочитат да вземат индивидуални управленски решения, като отговарят за тях със собственото си имущество.

- Липса на опит при кандидатстване по структурните фондове и неумение за работа с административни документи

Като цяло сред земеделските производители липсва опит в управлението на административните документи, съпътстващи тяхната дейност. Основни причини за това са: нежелание да усложняват управлението на стопанството; ниска информираност относно изискуемите административни документи; липса на време за администриране на документите; наличието на множество консултантски фирми, предоставящи тази услуга. Основен проблем в тази област се явяват: подготовката на проектните предложения за кандидатстване по мерките на ПРСР и последващото управление на проектната документация.

- Ниска степен на механизация на производството

Малкият размер на стопанството е факторът, който в най-голяма степен възпира инвестициите в закупуването на земеделска техника и прикачен инвентар. Въпреки разполагаемите средства по отделните мерки ниската доходност от земеделска дейност и нежеланието на банковия сектор да кредитира земеделските производители възпрепятства инвестициите в тази област. Доходът е недостатъчен, за да обезпечи съфинансиране на такъв вид инвестиция в стопанството. Използването на изцяло собствени средства при осигуряването на оперативния капитал не дава възможност да се правят големи инвестиционни разходи. Земеделските производители посочват, че биха повишили механизацията на производството, ако може да прогнозират пазарните цени на земеделската продукция.

- Недостатъчна обезпеченост с квалифицирана работна ръка

Земеделските производители определят като основен проблем намирането на квалифицирана сезонна работна ръка. Използва се основно собствен труд, което ограничава привличането на квалифициран персонал. Ниската доходност на дейността също има ограничителен характер. Малките земеделски стопанства не може да удовлетворят необходимостта си от специалисти по управлението на финансите и риска.

- Ниска кредитоспособност и недостатъчен оборотен капитал

Сезонността на производството определя неравномерни постъпления на парични приходи в земеделските стопанства. Това определя и тяхната слаба финансова стабилност през годината. Ниските нива на доходи и ниската стойност на дълготрайните активи, които може да служат за обезпечение, са основните причини земеделските

производители трудно да получат кредит, който да обезпечи тяхната дейност. Друга причина е ниската кредитоспособност и забавянето на държавните плащания, които още по-трудно правят финансовото управление на стопанството. Земеделските стопани в тези условия обезпечават производството, като използват изцяло собствени средства. Основен източник на оборотен капитал в земеделските стопанства е натрупаният доход от предходни години. Невъзможността да се привлече външен капитал в стопанството ограничава развитието му.

Недостатъчни умения за управление на риска

Земеделските производители не определят управлението на риска като първостепенна грижа при управлението на стопанството. Това е основната причина те да не развиват умения и да трупат опит в тази област. Въпреки че малките земеделски стопанства функционират при по-високи нива на риск, техните стопани нямат желание да прилагат управление на риска. Причина за това са недоверието към застрахователните организации; високите разходи за застраховане, които не може лесно да се покрият от оперативния капитал на стопанството, както и ниската информираност относно механизмите за управление на риска и липсата на традиции на прилагането им.

- Слаба информираност за пазарните тенденции

Слабата информираност за пазарната конюнктура е основна причина за намаляване способността на земеделските производители да отговорят бързо и адекватно на пазарните тенденции, което, от своя страна, влияе върху изкупните цени на земеделската продукция. Причини за тази слаба информираност са: недостатъчно време, отделено за пазарно проучване, поради вложените усилия и време в оперативното управление на стопанството; липса на инвестиции в събирането на пазарна информация; пласиране продукцията основно на местния пазар, който не отразява тенденциите на пазара на земеделски продукти в страната.

- Слаба инвестиционна активност

Инвестиционната активност на малките земеделски стопанства е слаба поради ограничения достъп до кредит; установената рутина в управлението на стопанството, даваща сигурност в планиране на малкия обем производство; недостатъчният доход, който при тези условия се явява основен източник на финансиране на инвестиционните решения; допълнително усложняване на управлението на стопанството както и неосигуреният пазар за допълнителната продукция, която се получава в резултат от направената инвестиция.

- Нестабилни пазарни цени

Пазарът на земеделски продукти се определя с висока динамичност на цените за относително кратък период от време. Това определя по-трудното управление на приходите от продажби на земеделска продукция. Основна причина за ниските доходи и нежеланието за увеличаване на размера на производството за малките земеделски стопанства са нестабилните пазарни цени.

- Нелоялна конкуренция

Като нелоялна конкуренция в отрасъла се определят следните практики: нерегламентиран внос на земеделска продукция с влошено качество и ниски пазарни цени; получаване на субсидии от „фиктивни“ земеделски стопанства; продажби на земеделска продукция на нерегламентирани пазари; не се отчитат счетоводно разходите както от страна на земеделските производители, така и от страна на техните доставчици на ресурси и клиенти (търговци на земеделска продукция). Всички тези практики правят реално работещите на пазара земеделски стопанства не конкурентни.

- Нарастване на цените на ресурсите

Цените на основните производствени ресурси се увеличават драстично през изминалите години. Структуроопределящи разходи за малките земеделски стопанства са разходите за напояване както и разходите за препарати и торове. Понижаването на тези разходи е ограничено поради малкия размер на производството, недаващ възможност на земеделските производители да договорят по-изгодни цени на тези ресурси. Честите засушавания, както и влошената напоителна инфраструктура, определят и по-висока цена на водните ресурси, използвани в земеделието. Тези фактори поставят малките стопанства в условия на оцеляване и силна зависимост от природните бедствия.

- Глобално изменение на климата

Страната ни попада в зоната на засушаване и рискове, свързани с природни бедствия. Тенденцията на повишаване на глобалната температура ще доведе до промяна в специализацията на земеделските стопанства; до увеличаване на производствените разходи; до увеличаване на загубите на земеделска продукция и брака; до трудова миграция в свързани отрасли.

- Силна пазарна мощ на супермаркетите и дистрибуторите

По-голямата част от риска по производството на земеделски продукти се поема от земеделските производители, които за сметка

на това получават най-малкия марж по веригата суровина краен продукт. Дистрибуторите на земеделска продукция се определят с силна пазарна мощ поради липсата на реална конкуренция в това звено по веригата на доставките. Неспособността на земеделските производители да окрупнят партидните продукция, която да пласират на пазара чрез коопериране, ги поставя в неизгодни условия при воденето на търговски преговори.

- Недостатъчно развити елементи на системата за търговия със земеделски стоки (липсват фючърсни договори, аукциони и др.).

Недостъчно активно работеща е системата от земеделски тържища в страната. Не са разработени другите елементи на системата за търговия със земеделски стоки – фючърсни договори, аукциони и др., което затруднява продажбите на земеделска продукция, както и конкурирането на земеделските производители и търговци при сключването на сделки. Съществуват изградени земеделски тържища, които не функционират като такива и не облагодетелстват търговията със земеделска продукция.

- Неразвит пазар на кредит за нуждите на земеделието

Банковият сектор има ниска активност на пазара на кредити, нужни на земеделието. От друга страна, малкото банки, които предлагат кредитен ресурс на земеделските производители, искат високи банкови обезпечения на заемите и налагат високи лихви. Това ограничава инвестиционната активност на земеделските стопанства и прави трудно набирането на оперативен капитал нужен за обезпечаване на оперативните разходи.

4. Насоки за подпомагане на младите земеделски производители

За подобряване на резултатите от осъществяваната стопанска дейност, както и за получаване на по-добър ефект от финансовото подпомагане на младите фермери са необходими допълнителни усилия, насочени в следните направления:

- Потребности за повишаване на конкурентоспособността

В настоящите условия на ОСП младите земеделски стопани у нас определят следните пречки за повишаване на конкурентоспособността – ограничен достъп до някои производствени ресурси и високи производствени разходи; недостатъчен оборотен капитал; ниска механизация на производството; ограничен достъп до пазара; конку-

рентния внос на земеделски продукти, както и често променящата се нормативна уредба; липсата на достатъчно опит в управлението на проектите, финансирани по отделните мерки.

Основен лимитиращ фактор при увеличаване на размера на стопанството е наличната земеделска земя. Земеделските производители изтъкват, че цените на земеделската земя са се увеличили значително и дори с помощта на отделните мерки, които ги подпомагат, те не може да си позволят да закупят такава. Арендуването на земеделска земя също е затруднено поради дългите срокове на арендни договори, които се изискват за получаване на финансова помощ по отделните мерки. Според земеделските производители процедурата по наемане на общинска земя е тромава. Големите зърнопроизводители конкурират малките земеделски стопанства в т. ч. и младите фермери относно стопанисването на поземлените ресурси в сектора. Поради недоброто състояние на напоителните системи в отрасъла, достъпът до водни ресурси, нужни за земеделското производство е ограничен. Високите такси за напояване (от 20 до 50 лв./дка) увеличават производствените разходи и понижават конкурентоспособността на земеделски стопанства. Един от вариантите е използването на сондажи и чрез гравитачно напояване да се обезпечи производството. Тази алтернатива изисква допълнителни инвестиционни разходи (за сондаж), както и познаване на нормативната уредба, регламентираща този вид дейност. От друга страна, гравитачното напояване води до по-висока заплевеленост и увеличаване на разходите за растителнозащитни препарати. Младите стопани нямат възможност да инвестират в създаване на капково напояване или закупуване на напоителна техника поради липсата на достатъчно средства.

Съществуват и ограничения при достъпа до качествени растителнозащитни препарати и торове. Повечето земеделски производители нямат доверие към качеството на предлаганите от търговците препарати и торове. Ниската ефикасност на тези препарати води до по-честата им употреба, а това рефлектира върху производствените разходи. Търговците често хитруват и отказват да издават фактури на земеделските производители, които после не може да декларират тези разходи. Ниските нива на доход, както и постигане на финансова стабилност с изключително собствени средства обективно ограничават разполагаемите финанси на малките земеделски стопанства, необходими за инвестиции и структурно развитие. Банковият сектор има високи изисквания относно обезпечаването на земеделските

кредити и по този начин ограничава достъпа на земеделските производители до кредитен ресурс. Това е и основната причина младите фермери да не правят инвестиции в закупуването на специализирана техника и прикачен инвентар. Друг критичен фактор за успешното развитие на младите земеделски производители е достъпът до пазара на земеделска продукция. Земеделските производители споделят, че този пазар изключително се доминира от прекупвачи, които определят ниски нива на изкупните цени, за да може да извличат по-висока печалба от дейността. Друг фактор, който определя по-ниски изкупни цени, е конкурентният внос на земеделска продукция.

Идентифицираните по-горе нужди на младите земеделски стопани налагат да се предприемат следните важни решения:

- ефективен държавен контрол върху дейността на доставчиците на ресурси и търговците на земеделска продукция;
- работещи държавни гаранции за отпускане на кредит за нуждите на малките земеделски стопанства, както и създаването на условия за създаване на взаимоспомагателни кредитни, гаранционни и застрахователни фондове;
- по отделните мерки да има повече авансови плащания и да се увеличи размера на тези плащания;
- по-облекчен режим за младите земеделски производители, искащи да арендуват общинска земя;
- по-ясно представяне на правилата за кандидатстване по отделните мерки, необходимите документи и изисквания да се уточняват предварително;
- държавна подкрепа при наемането на допълнителнорботна ръка в стопанствата;
- мярката за подкрепа на младите фермери има социални функции и води до много полезни вторични ефекти. Изхождайки от резултатите по приложението на мярката е необходимо да се разшири бюджета ѝ в бъдеще, да се увеличи размерът на подпомагане и успоредно с това да се облекчи режима по кандидатстване по мярката;
- насърчаване на изграждането на местни земеделски тържища, на които правото да продават земеделска продукция имат само регистрираните земеделски производители;
- насърчаване на местните преработвателни предприятия да работят с местни суровини;
- да се увеличи капацитетът на Националната служба за съвети

в земеделието с оглед да се отговори на очакванията на младите стопанства за предоставяне на повече консултантска помощ.

- Потребности от иновации

Основните нужди на младите земеделски производители в областта на иновациите са:

- нуждата от актуална пазарна информация; осигуряване на повече достъп до нови технологии и знание. Земеделските производители проявяват основен интерес към биологичното производство. Преминаването от конвенционално към биологично производство от страна на малките стопанства се ограничава от високите разходи за сертифициране, високите цени на растителнозащитните препарати и торове, които са позволени да се използват в този вид производство, както и ниската информираност относно тенденциите на пазара. Друг лимитиращ фактор е липсата на опит и знание в изграждането на биологично производство. Преодоляването на тези пречки изисква следните стъпки:
- субсидиране на разходите за сертифициране на биологичното производство в малките стопанства;
- изграждане на система за актуална пазарна информация. На практика има такава система и това е Системата за агропазарна информация (САПИ), но тя реално не функционира и не е популярна сред земеделските производители като информационен източник;
- насърчаване на технологичния трансфер от научните организации към малките земеделски стопанства чрез структурите на Националната служба за съвети в земеделието, които може да бъдат свързващото звено между науката и производството;
- насърчаването на създаването на местни структури между университети и земеделски стопанства за създаването и изпитването на нови продукти и технологии;
- популяризиране на биологичното производство, като успешна форма на земеделски бизнес.

- Потребности при управление на риска

Основни източници на риск за младите фермери са природните бедствия, нестабилните пазарни цени, финансовият риск, както и

кражбите на земеделска продукция. Като цяло земеделските производители не дават приоритет на управлението на риска в управлението на цялостната дейност на стопанството, но отчитат важността му. Използването на застрахователните организации при споделянето на посочените рискове от земеделската дейност не е популярна мярка. Причини за това са ниското доверие от страна на земеделските производители към дейността на тези организации, високите застрахователни разходи, както и слабият интерес на застрахователните организации да налагат предлаганите от тях застрахователни продукти в сектор земеделие. При управлението на риска е необходимо да се предприемат следните подпомагащи действия:

- по-високи нива на субсидиране на застрахователните премии;
- по-висока активност от страна на застрахователните организации при споделяне на риска в земеделската дейност;
- да се създадат взаимоспомагателни гаранционни и застрахователни фондове с активното участие на държавата;
- насърчаване на кооперирането сред земеделските производители при пласмента на продукция;
- създаване на съвместни структури сред местното население за охрана на стопанствата;
- Потребности за прилагане на маркетинг стратегия

Младите земеделски стопани на практика не изпълняват маркетингови функции. Тази функция е сведена до търсене на ефективни начини за пласмент на продукцията в най-кратки срокове. Причина за това са непознаването на маркетинговия подход като ефективен подход при управлението на стопанството, както и невъзможност да се правят маркетингови разходи. Основни пречки при изпълняване на маркетинговите функции са: усложняването на управлението на стопанството; малкият обем производство, който не предполага маркетингови функции, а повече търговски умения при пласирането на продукцията; липсата на реално функциониращи земеделски тържища в близост; наличието на сив сектор; невъзможност да се стандартизира произвежданата продукция.

Основни мерки, които е необходимо да се предприемат, за да се насърчи маркетинга на младите земеделски производители, са:

- насърчаването на изграждане на маркетингови кооперативи;
- създаването на местни земеделски тържища;
- създаване на стандартни договори за продажба на земеделска продукция със задължителни елементи като срокове на

- доставка, количества продукция и изкупни цени;
- въвеждане на стандарти за качество на земеделската продукция;
- въвеждане на къси хранителни вериги и вертикална интеграция с преработвателните предприятия.

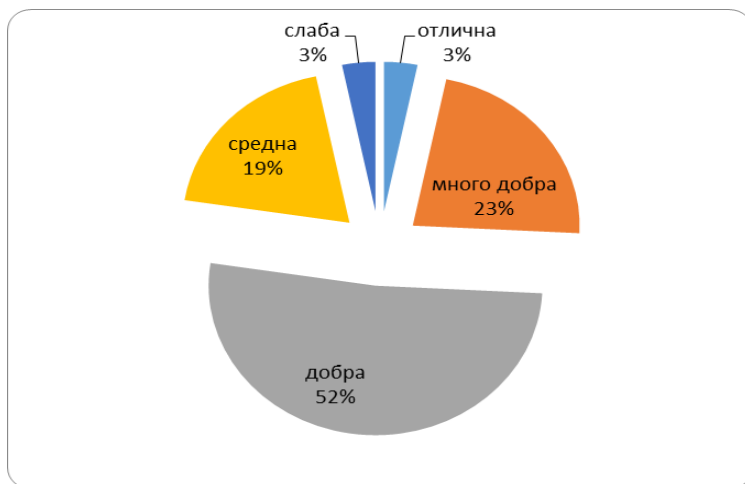
5. Резултати от анкетата, проведена сред студенти

Анкетата е проведена сред 31 студенти от агрономически специалности на Аграрен университет – Пловдив. Всички анкетираните студенти се обучават в бакалавърска степен на обучение. Анкетираните са отговорили на 17 стандартизирани отворени и затворени въпроса.

Болшинството от анкетираните дават добра оценка на собствените си знания за институциите и начина на функциониране на Европейския съюз (вж. фиг. 21). Следват отговорилите с „много добра“ и тези със „средна оценка“, съответно 23% и 19%. Еднакъв брой от анкетираните определят своите познания като отлични и слаби, а оценка на своите знания за ЕС си поставят 7 души. Прави впечатление, че студентите се разпределят сравнително равномерно по използваната скала за оценяване, като се отчитат високи резултати на познаване на дейността на ЕС. Подобни са резултатите от оценяването на знанията за правните норми на ЕС и програмите на ЕС в сферата на земеделието. Средната оценка възлиза на 4,3 при 6 степенна скала на оценяване. Добрите резултати се обясняват с факта, че всички от студентите са изучавали дисциплини, които да разглеждат дейността на Европейския съюз, свързана с тяхното професионално направление, програмите и правните норми на ЕС. Изучаваните дисциплини са „Икономика на ЕС“, „Европейски регионални програми“ и „Европейска аграрна политика“.

Преобладаващият отговор на въпроса какви знания биха искали да получат в университета относно ЕС, които да бъдат полезни за професионалната им реализация, болшинството от студентите посочват, на първо място, провеждане на практическа работа и посещения на институции, ангажирани в провеждана секторна политика.

Повече от половината от анкетираните оценят въздействието, което правните норми на ЕС оказват върху земеделието, със средна степен (вж. фиг. 22). Въздействието е оценено като „силно“ от 20% от анкетираните. Голяма част от тях (19%) отговарят, че нямат представа, а само много малка част от тях (3%) определят въздействието като „слабо“.

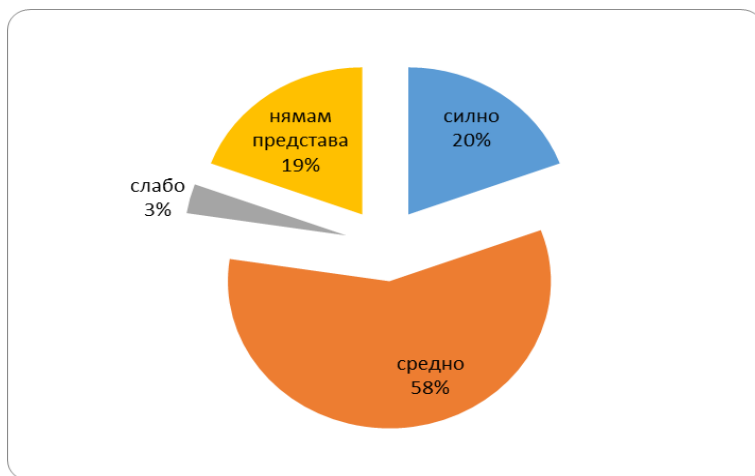

Фиг. 21. Познание на институциите и начина на функциониране на ЕС – отговори на анкетираните в Аграрен университет – Пловдив

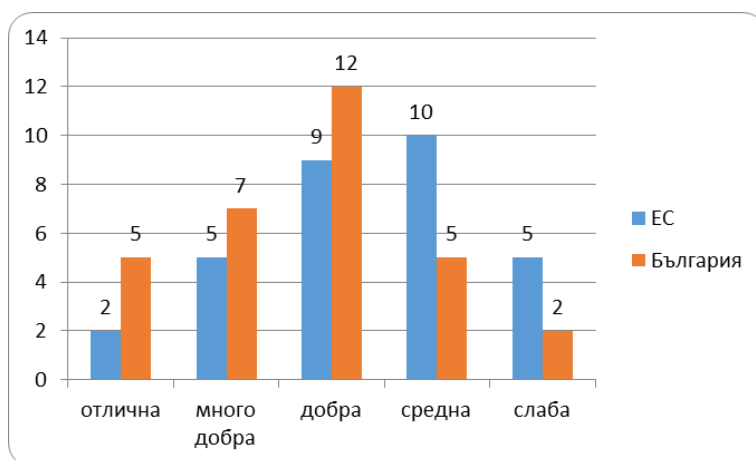
Отговорите определят значимо въздействие на политиката на ЕС върху развитието на земеделието като цяло. Това се обяснява с важността на сектора и силното му субсидиране. Що се отнася до регулирането на земеделския сектор, близо две трети от анкетираните (65%) са отговорили, че е необходимо да се приемат повече директиви и регламенти на Европейския съюз, за да се уеднаквят изискванията на цялата територия на ЕС. На второ място, с 19 на сто от отговорите се приема, че сегашното регулиране на равнището на Европейския съюз е достатъчно и то трябва само да се усъвършенства. Едва 16% определят необходимост да се даде приоритет на националното регулиране пред това, провеждано от ЕС.

На въпросите относно очакванията за професионална реализация в ЕС и в България студентите оценяват по-добри шансове за професионална реализация в рамките на България. Резултатите са релевантни, имайки предвид спецификата на професионалната област – земеделието е териториално обособена дейност и най-често има характер на традиционна дейност. Очакванията за професионалната реализация на европейско равнище е по-скоро свързана с работа в институции и организации, ангажирани в провежданата секторна политика и подкрепа на хранителния сектор.

Никой от анкетираните не е участвал в програмата „Еразъм+“, но студентите имат познания за други европейските програми и възможностите, които им се предоставят в професионалната област. Близо ¼ от анкетираните са участвали в подобни програми, които са по-

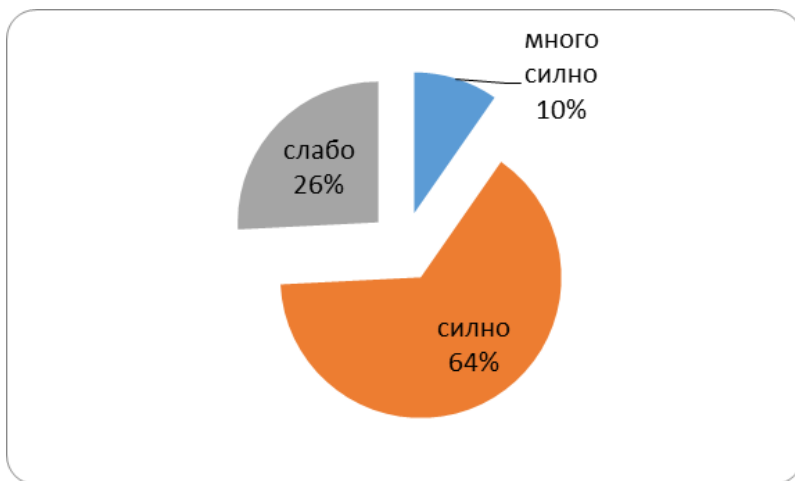

Фиг. 22. Въздействие на правните норми на ЕС в областта на селското стопанство

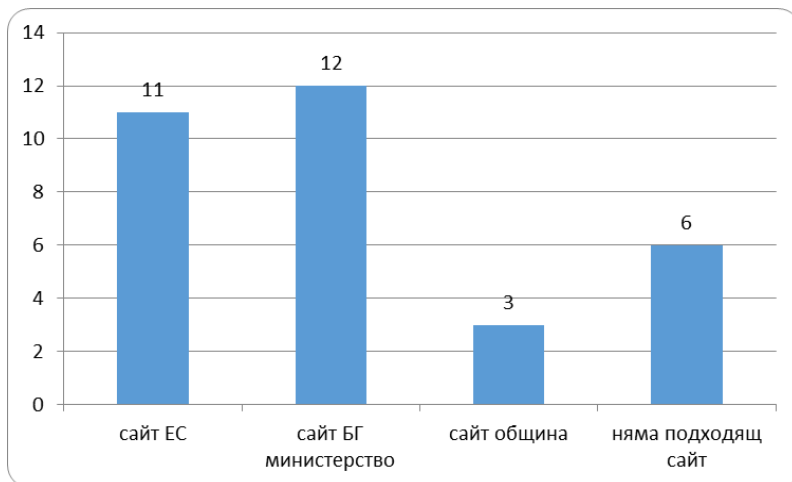
Фиг. 23. Очаквания за професионална реализация в България и в ЕС – отговори на анкетираните в Аграрен университет – Пловдив

подходящи за тях, тъй като имат краткосрочен характер. Условието на програмата „Еразъм+“ за 5-месечно обучение в друга държава е неприемливо, тъй като по-голямата част от студентите са фермери и не може да се откъснат от своята дейности за подобен период от време. В Аграрен университет – Пловдив действа Кариерен център, който предоставя информация за европейските програми и подкрепя на кариерното развитие. Студентите определят неговата дейност като изключително важна и успешна.

Фиг. 24. Въздействие на програмите на ЕС за подобряване на университетското обучение в земеделието

Студентите черпят информация за новостите в законодателството на ЕС и европейските програми основно от специализираните интернет страници на ЕС и на българските министерства (вж. фиг. 25). Много слабо се използват интернет страниците на местните административно-териториални структури – общините. Част от анкетираните (6 студента) определят, че няма подходяща интернет страница.

Фиг. 25. Използване на различни източници за информиране относно нормативни актове и програми на ЕС в професионалното направление „селско стопанство“

6. Основни изводи от изследването

Студентите, обучаващи се в земеделската област, имат добри познания за Европейския съюз и възможностите, които им предоставя провежданата секторна политика. Това е така поради факта, че се изучават дисциплини, които им дават знания за функционирането на ЕС, европейските програми, законодателството, свързано с тяхната бъдеща професия. Болшинството от анкетираните подкрепят регулирането на земеделския сектор, но изискват да се търси уеднаквяване на изискванията на европейско равнище.

Анкетираните лица определят следните необходими действия по отношение на улесняване на стартирането и развитието на земеделски бизнес от млади хора:

- достъп до безплатни консултантски услуги;
- организиране на съвместни маркетингови дейности за производители от конкретен регион;
- възможности за трансфер на знания от други европейски страни.

Младите фермери се интересуват от функционирането на ЕС, европейските програми и разработването на проекти, създаващи възможности за професионалната им реализация. Придобиването на знания и информираност в тези области е важен приоритет за стимулиране на стопанската активност сред младите хора, занимаващи се със земеделие.

Библиография

1. Регламент (ЕО) №834/2007 на Съвета от 28 юни 2007 година относно биологичното производство и етикетиранието на биологични продукти и за отмяна на Регламент (ЕИО) №2092/91, Официален вестник на ЕС, 20.7.2007 г., L 189/1, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007R0834&from=BG>

2. Регламент (ЕС) №1306/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година относно финансирането, управлението и мониторинга на общата селскостопанска политика и за отмяна на регламенти (ЕИО) №352/78, (ЕО) №165/94, (ЕО) №2799/98, (ЕО) №814/2000, (ЕО) №1290/2005 и (ЕО) №485/2008 на Съвета, Официален вестник на ЕС, 20.12.2013 г., L 347/549, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1306&from=BG>

3. Регламент (ЕО) №1782/2003 на Съвета от 29 септември 2003 година относно установяване на общи правила за схеми за директно

подпомагане в рамките на Общата селскостопанска политика и за установяване на някои схеми за подпомагане на земеделски производители и за изменение на Регламент (ЕИО) №2019/93, (ЕО) №1452/2001, (ЕО) 1453/2001, (ЕО) №1454/2001, (ЕО) 1868/94, (ЕО) №1251/1999, (ЕО) №1254/1999, (ЕО) №1673/2000, (ЕИО) №2358/71 и (ЕО) №2529/2001, Официален вестник на ЕС, 21.10.2003 г., L 270/1,

4. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R1782&from=EN>

ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД РЕАЛИЗАЦИЯТА НА СТУДЕНТИТЕ В ОБЛАСТТА НА ФИНАНСИТЕ В КОНТЕКСТА НА ОЧАКВАНОТО НИ ПРИСЪЕДИНЯВАНЕ КЪМ ЕВРОЗОНАТА

Ганчо Ганчев

*Югозападен университет „Неофит Рилски“
и Висше училище по мениджмънт – Варна*

1. Регулиране на финансовия сектор в Европейския съюз

Финансовият сектор е обект на институционално регулиране още от първите години след създаването на Европейския съюз. Ако се ограничим само с решенията, приети след 2000-та година, и с основните сектори на банково-финансовите пазари, необходимо следва да изброим следните направления и документи.

Първо, финансов надзор и управление на риска

Тук трябва да споменем следните основни материали – Директива за финансовите конгломерати (2002/87/ЕО), Банкови пруденциални изисквания, регулирани чрез две Директиви – 2013/36/ЕС и Регламент (ЕС) №575/2013, Директива за възстановяване и решаване – 2014/59/ЕС, схеми за гарантиране на депозитите – Директива 2014/49/ЕС, Агенции за кредитни рейтинги – Регламент (ЕС) №1060/2009.

Второ, банков съюз

Банковият съюз е особено важен за страните от еврозоната и за такива като България, които се стремят да се присъединят към нея. Тук основните регулации са както следва: механизъм за решаване на банкови кризи (Single resolution mechanism), Регламент №806/2011 и единен надзорен механизъм – Регламент (ЕС) №1024/2013.

Трето, финансови услуги за потребителите

Целта на тези регламентации е да постави потребителите на финансови услуги в Европейския съюз в равноправно положение и да способстват за формирането на единен вътрешен пазар на дребно на

финансови услуги.

Основните документи са следните – Директива 2014/17/ЕС за ипотечните кредит, Директива 2014/92/ЕС за разплащателните сметки и Регламент (ЕС) №1286/2014 за ключовите информационни документи за пакетни застрахователни инвестиционни продукти на дребно.

Четвърто, платежни услуги

Регламентациите в тази област имат изключително значение с оглед гарантиране на безпроблемното извършване на разплащания в рамките на ЕС при ниски разходи, както и за регулиране на новите форми на парите.

Колективните документи са следните.

Първа Директива в областта на платежните услуги – 2007/64/ЕС и втора Директива (ЕС) 2015/2366.

Единна евро платежна зона – Регламент (ЕС) 260/2012.

Регламент за трансграничните плащания – (ЕС) №924/2009.

Директива за електронните пари – 2009/110/ЕС

Пето, пазари на ценни книжа

Директивите и регулациите на финансовите пазари имат изключително значение за стандартизиране на търговските практики и формирането на единен финансов пазар на ЕС.

В случая най-важни са първата – 2004/39/ЕС и втората – 2014/65/ЕС директиви за пазарите на финансови инструменти, както и Регламентът (ЕС) №600/201 – също за пазарите на финансови инструменти. Много важно значение има и Регламент №236/2012 за късите продажби на финансови инструменти, чиято цел е да ограничи спекулативните операции на финансовите пазари в условията на криза. Други важни документи са Директива 2003/71/ЕС и Регламент (ЕС) 2017/1129, фиксиращи правилата при подготовката и публикуването на финансовите проспекти на компаниите, листвани на финансовите пазари. Не по-малко важни са и други два документа, а именно Регламент (ЕС) 596/2014 и Директива 2014/57/ЕС, насочени против злоупотребата с доминиращо пазарно положение. Не бива да се подценява и значението на една от последните регулации на ЕС – Регламент (ЕС) 2016/2011, систематизиращ правилата в областта на бенчмарк котировките.

Шесто, инвестиционни фондове

Инвестиционните фондове са едни от основните играчи на съвременните финансови пазари, чието поведение често е силно рисково. Ето защо регламентацията на тяхната дейност е от особено значение.

В тази област основните документи са следните.

- Директива 2009/65/ЕС, регулираща дейностите, свързани с колективни инвестиции в прехвърляеми ценни книжа;
- Директива 2011/61/ЕС, свързана с дейността на мениджърите на алтернативни инвестиции;
- Регламент (ЕС) №345/2013, имащ особено значение за развитието на европейските капиталови пазари, свързан с регулирането на дейността на фондовете, инвестиращи в рисков капитал;
- Регламент (ЕС) №346/2013 – в областта на инвестиционните фондове за социално предприемачество.

Следват два изключително важни регламента – (ЕС) 2015/760 и (ЕС) 2017/1131, които фиксират правилата, които трябва да следват дългосрочните инвестиционни фондове и фондовете на паричния пазар съответно.

Седмо, финансови услуги, обслужващи борсовата и извънборсова търговия

Тази група регулации е свързана с деривативните пазари и услугите, обслужващи основните финансови пазари.

Най-важните документи са следните:

- Регламент (ЕС) №648/2012, засягащ функционирането на деривативните финансови пазари.
- Регламент 2015/2365, регулиращ финансирането на операциите с ценни книжа.
- Регламент (ЕС) №909/20141, формулиращ правилата за изграждане и функциониране на централните депозитари на ценни книжа, без които е невъзможна нормалната работа на борсовите и извънборсовите финансови пазари, работещи с безналични ценни книжа.
- Директива 98/26/ЕС, посветена на сетълмента, свързан с търговията с ценни книжа.
- Директива 2002/47/ЕС, уточняваща правилата в областта на финансовите обезпечения.

Осмо, застраховане и пенсионни фондове

Сферата на застраховането и пенсионните фондове е особено важна за развитието на единния финансов пазар на ЕС, както и за социалната стабилност на Съюза.

- Директива 2009/138/ЕС, занимаваща се с управлението на риска и надзора върху застрахователните компании, известна като втора директива за платежоспособността;
- Директива 2016/97/ЕС – за разпределение на усигурителните дейности;
- Директива 2003/41/ЕС – за институциите, специализирани в областта на пенсионното осигуряване на заетите в икономиката;
- Директива 2009/103/ЕС, занимаваща се с автомобилното застраховане.

Девето, корпоративни отчети и одит

Тази област е важна не само от гледна точка на развитието на финансовия сектор като такъв, но и през призмата на стандартизиране на счетоводните и одиторските практики в страните – членки на ЕС.

Най-важната директива в тази област е 2013/34/ЕС, фокусирана върху систематизирането на счетоводните правила в ЕС. Не по-малко важен е Регламент (ЕС) №1606/2002, въвеждащ международните счетоводни стандарти в рамките на Европейския съюз. Необходимо е да се отбележи и Директива 2004/109/ЕС, формулираща изискванията за прозрачност на компаниите, листвани на капиталовите пазари. На финала се отбелязва Директива 2006/43/ЕС относно принципите на одитната дейност в общността.

Десето, други документи, регулиращи банково-финансовия сектор

Освен регламентите и директивите на равнище ЕС, съществуват множество други официални регулации, засягащи банково-финансовата дейност. Това са правилата и наредбите на Европейската централна банка, Европейската инвестиционна банка, Европейския инвестиционен фонд, Европейския стабилизационен механизъм, Европейското управление за системен риск, Европейския банков орган, Европейската институция за ценни книжа и пазари и Европейската институция за застраховане и пенсионно осигуряване на заетите и др.

2. Транспониране на европейското банково-финансово законодателство в България

В областта на банковото дело европейското законодателство е транспонирано чрез основните закони и подзаконовите актове на БНБ.

Към основните банкови закони отнасяме Закона за Българската народна банка, Закона за кредитните институции, Закона за платежните услуги и платежните системи и Закона за възстановяване и реструктуриране на кредитни институции и инвестиционни посредници. Към подзаконовите актове отнасяме предимно наредбите на БНБ, които са 39 на брой, както и някои наредби, които са съвместни между БНБ и Министерството на правосъдието и Министерството на финансите.

Към нормативната уредба в областта на финансовите пазари отнасяме два Кодекса – Кодекса за социалното осигуряване и Кодекса за застраховането, както и следните закони, които почти дословно следват европейските директиви. Това са Закон за пазарите на финансови инструменти, Закон за прилагане на мерките срещу пазарните злоупотреби с финансови инструменти, Закон за дейността на колективните инвестиционни схеми и на други предприятия за колективно инвестиране, Закон за публичното предлагане на ценни книжа, Закон за дружествата със специална инвестиционна цел и Закон за допълнителния надзор над финансовите конгломерати. Освен това са налице редица Наредби на Комисията за финансов надзор (КФН), регулиращи финансовите пазари.

В допълнение, в областта на застраховането и социалното осигуряване действат два специализирани закона – Закон за здравното осигуряване и Закон за експортното застраховане. Както и по отношение на финансовите пазари, в областта на застраховането и социалното осигуряване действат редица поднормативни актове на КФН.

3. Критичен преглед на теоретичните концепции и еволюцията на еврозоната

Краткият преглед на европейското законодателство, транспонирането на това законодателство в рамките на българската законодателна и подзаконова система, както и оценката на очакванията на българските студенти за реализация в рамките на европейския пазар на финансови специалисти, необходимо следва да бъде допълнен с оценка на перспективите за присъединяване на България към еврозоната, която е ядрото на европейската финансова система.

Глобалната финансова криза разкри макроикономическата уязвимост на Европейския съюз. Без радикална промяна на начина, по който Европа концептуализира, прилага и координира макроикономическите политики на отделните страни, Европа ще продължи да изостава от САЩ и азиатските държави.

Най-голямото постижение на ЕС в областта на макроикономическата координация и регулация е въвеждането на еврото. Очакванията бяха, че елиминирането на валутно-курсните колебания и прилагането на единна монетарна политика ще ускорят икономическия растеж и ще облекчат интеграцията между страните – членки на еврозоната. За съжаление, особено след глобалната финансово-икономическа криза 2008–2009 г., тенденциите се оказаха до голяма степен обратните на това, което се очакваше. Еврозоната премина през драматична криза на държавните дългове, икономическият растеж се забави, безработицата нарасна значително и склонността към задълбочаване на интеграционните процеси, като изключим въвеждането на антикризисни стабилизационни механизми, видимо намаля. Тъй като еврозоната представлява ядрото на ЕС, общата динамика на ЕС се забави, а позициите на ЕС в глобалната икономика отслабнаха. Великобритания дори се отказа да бъде част от европейския интеграционен проект.

Основната причина за тази негативна еволюция е неподходящата теоретично-концептуална основа на монетарната политика на ЕЦБ, формулирана чрез Договора за функционирането на Европейския съюз и Устава на ЕЦБ. Първоначално монетарната политика на ЕЦБ беше доминирана от догматични неолиберални и монетаристки идеи. В съответствие с принципа на класическата дихотомия и постулата за неутралността на парите (вж. Lucas, 1995), монетарните и реалните процеси са независими и следва да бъдат разглеждани поотделно. Следователно централната банка трябва да бъде напълно независима и фокусирана единствено върху ценовата стабилност. Същевременно ЕЦБ е единствената водеща централна банка в света, която продължава да използва паричните агрегати като инструмент на монетарната политика (вж. например Falagiarda and Sousa, 2017) и вероятно ще продължи тази практика и в бъдеще в съответствие с предписанията на монетаризма.

Друга теоретична основа на паричната политика на ЕЦБ е т. нар. фискална теория на ценовото равнище. В съответствие с тази концепция съществува силна връзка между държавния дълг и ценовото рав-

нище. Що се отнася до монетарната политика, тя се разглежда като стратегическа игра на доминиране между централната банка и правителството. Като цяло емпиричните изследвания не подкрепят тази гледна точка (вж. за подробности Daly and Smida, 2014).

Базирана върху подобни недостатъчно потвърдени възгледи, монетарната политика на ЕЦБ беше ограничена до целта за поддържане на инфлацията на ниско равнище без експлицитен ангажимент по отношение на реалния сектор и заетостта. Счита се, че Комисията на ЕС и националните правителства ще се грижат за поддържане на равновесието в реалния сектор. С оглед гарантиране на независимостта на европейската централна банка не беше формулиран явен механизъм на координация между монетарните и фискалните политики в рамките на еврозоната. Това е в рязък контраст със законодателството, регламентиращо дейността на Федералната резервна система и на централната банка на Англия. В САЩ и Обединеното кралство централните банки имат за задача не само да поддържат стабилността на покупателната сила на националната валута, но са отговорни и за поддържането на пълна заетост в икономиката (вж. по въпроса за произхода и причините за въвеждането на мандата за поддържане на пълна заетост на Федералната резервна система в Baker, Rawlins and Stein, 2017).

Ако ЕС не разшири целите на политиката на ЕЦБ чрез включване на ангажименти към реалната икономика, Европа ще продължи да изостава от своите главни конкуренти. В този ред на мисли можем да се съгласим, че усилията на институциите на ЕС в посока на стабилизиране на бизнесцикъла трябва да бъдат относително засилени за сметка на действията по налагане на структурни реформи (De Grauwe and Ji, 2016). Новите инициативи на Европейската комисия, свързани с дискутирания проблем, са формулирани от Dombrovskis and Moskovici (2017). В тяхната публикувана сравнително неотдавна Reflection Paper също се подчертава необходимостта от фискална политика, ориентирана в по-голяма степен към насърчаване на икономическия растеж и по-голяма синхронизация на икономическите цикли, но не се предлага изменение в целите на икономическата политика на ЕЦБ.

Друг проблем е вградената конфронтация между банката и страните, сблъскващи се с проблеми при финансирането на своите държавни дългове. Вместо да подпомогне финансирането на държавните дългове чрез механизми, подобни на количественото облекчение, използвано от Федералната резервна система, ЕЦБ първоначално

чално беше въввлечена в игра на надмощие (chicken game) (вж. по въпроса за игрите на надмощие в еврозоната Schimmelfenning, 2015) с проблемните страни, с крайна цел налагане на твърди бюджетни ограничения. Резултатът беше нарастване на лихвите по държавните дългове на страните с финансови затруднения и по-нататъшно влошаване на финансовите позиции на задлъжнелите страни. Политиката на финансови рестрикции, наложена от ЕЦБ и ЕК беше един от факторите, довели до дълбока рецесия и висока безработица в повечето от държавите членки на еврозоната. Това е естествен резултат от прилагането на монетарна политика, предполагаща, че ценовата стабилност има предимство при всички решения (Monetary Dialogue, December 2009).

По-късно ЕЦБ промени ориентацията на монетарната политика, прилагайки различни варианти на количествени ограничения, но остава неясно какъв тип поведение банката ще възприеме в бъдеще, тъй като мандатът на ЕЦБ остава непроменен. Засега новата политика на ЕЦБ дава положителни резултати. В резултат имиджът на еврозоната се подобри, но остава по-нисък от предкризисното равнище (Wiegand, 2017).

Казаното не означава, че финансовата дисциплина, в контекста на стабилността на еврозоната, е без значение. Важни са две основни положения, а именно, че монетарната политика не е неутрална, от една страна, и че координацията между монетарната и фискалната политики е необходима, от друга. Тези положения по принцип са в противоречие с независимостта на ЕЦБ в сегашния ѝ вид. Устойчивото макроикономическо развитие предполага привеждането на координирани фискални политики, подкрепяни от ЕЦБ на равнопоставена за всички страни основа.

Механизмите EFSM (Европейски финансов стабилизационен механизъм), EFSF (Европейски финансово стабилизационно улеснение) и по-късно (2012) Европейският стабилизационен механизъм (ESM) включват подобни на програмите на МВФ кредитни улеснения за финансово подпомагане на страните, изпитващи икономически затруднения, а също така предпазна финансова помощ, възможности за рекапитализиране на банковия сектор, подпомагане на засегнатите страни чрез инструменти на първичните и вторичните пазари. Това означава, че независимо от предоставянето на нови пълномощия на ЕЦБ, Европейският съюз по същество просто въвежда механизъм за управление на кризисни ситуации. Европейският стабилизационен

механизъм, макар и необходим при кризи, сам по себе си не гарантира стабилното функциониране на пазара на публичните задължения на държавите членки на еврозоната.

Реалният проблем на еврозоната не е в това как да бъде управлявана, а как да се избегне самата възможност за тежка дългова или финансова криза. Опитът на Полша с Гъвката кредитна линия на МВФ (вж. IMF, 2016) потвърждава този извод. Ако целта е да се гарантира доверието към ЕЦБ и еврото, възможността за повторна суверенна дългова криза трябва да бъде изключена по определение. На практика успешното функциониране на Европейския стабилизационен механизъм изисква засилване на водещата роля на ЕЦБ при управлението на държавните дългове на страните членки. Една устойчива макроикономическа стратегия на Европейския съюз трябва да се базира върху трансформирането на ЕМС в предпазен финансов инструмент, насочен срещу неочаквани финансови рискове.

Сравнително отскоро ЕС въведе механизъм за координиране на макроикономическите политики, известен като Европейски семестър. Целта е да се избегнат прекомерните бюджетни дефицити и да се обърне процеса на нарастване на държавните дългове. Отчитайки връзката между фискалните дефицити и състоянието на текущите сметки, Европейският семестър включва допълнителни изисквания, засягащи поддържането на външното равновесие в страните – членки на ЕС. Трябва да отбележим обаче, че хипотезата за двойния дефицит, т. е. твърдението, че бюджетните дефицити и тези по текущата сметка са свързани с причинно-следствена връзка, не е непременно вярно, като дори тезата за двойния дефицит да е в сила, то причинността е като правило от фискалния към външния сектор, а не обратното. Освен това въвеждането на ограничения по отношение дефицита по текущата сметка противоречи на поне два фундаментални принципа на европейската интеграция.

Първо, европейската икономическа интеграция би следвало да способства за по-интензивно сближаване между страните членки, както предвижда Римския договор и другите фундаментални договорености в рамките на ЕС. Капиталовите потоци от по-развитите страни към по-слабо развитите са един от най-важните канали за решаване на този проблем. Такъв приток на капитали е невъзможен без дефицити по текущата сметка. Налагането на ограничения в това отношение пречи на реализирането на естествената тенденция към изравняване на съотношението капитал/работна сила, респективно по-голямо равенство в доходите в рамките на ЕС.

На второ място, имплицитният контрол върху движението на капитали, който ограничаването на неравновесията по текущата сметка предполага, е в пряко противоречие с принципа на свободно движение на капитали. Външните неравновесия следва да се отчитат единствено при взаимоотношенията с трети страни.

Разширяването на обхвата на макроикономическите ограничения, както и прекомерното фокусиране върху Маастрихтските конвергентни критерии, е в противоречие с обективните потребности на Европейската икономика след глобалната финансово-икономическа криза. Следкризисното развитие на ЕС и на еврозоната в частност показва необходимостта от допълнителна стимулираща роля на централните икономики, като например Германия. По-силното вътрешно търсене в ядрото на еврозоната би представлявало най-доброто лекарство за затруднените икономики на южноевропейските държави.

Друг проблем представлява нарастващото раздалчаване на данъчните системи в Европа. От гледна точка на данъците, Европа е разделена на стара и нова част. В бившите европейски социалистически страни преобладават равномерното (плоско) данъчно облагане на доходите, относително ниските социално-осигурителни вноски и ограниченото корпоративно подоходно облагане. „Стара“ Европа се характеризира с прогресивни подоходни данъчни системи, щедро социално осигуряване и относително високи корпоративни данъци. Това разделение увеличава социалното разслояване, деформира конкуренцията и поставя под въпрос справедливостта на преразпределението по линията на структурните фондове, тъй като създава възможност за трансфер от гражданите с високи доходи в богатите страни към слоевете със също високи доходи в по-бедните.

Текущият планов хоризонт 2014–2020 г. добавя нови проблеми. За пръв път колективният бюджет намалява в абсолютен размер под влиянието на Великобритания и някои други страни. Това движение е в неправилна посока, предвид нарастващите различия в доходите между страните – членки, и появата на нови колективни предизвикателства като мигрантската криза и необходимостта от увеличаване на военните разходи. Недостатъчното финансиране на целите на колективните политики намалява способността на ЕС да реагира адекватно на възникващите вътрешни и външни предизвикателства. Необходимо са усилия за увеличаване на колективните финансови ресурси. Подобен процес ще позволи на еврозоната да се доближи до изискванията за оптимална валутна зона.

Ако обобщим, прекомерното продължаване на икономическата криза в ЕС в периода след 2008-ма година може да бъде обяснено с неадекватната концептуална база на макроикономическата политика, провеждана от ЕЦБ и ЕК, както и с фокусирането върху управлението на кризисните явления, а не върху тяхното прогнозиране и избягване. Европейският съюз се нуждае от по-силна координация между монетарната и фискалните политики, разширяване на еврозоната, по-малко фискални рестрикции и по-висока интеграция в областта на данъчното облагане.

Друг възникващ проблем е конфликтът между макропруденциалната и монетарната политика на ЕЦБ. Европейската централна банка е едновременно ограничена в смисъл на липса на експлицитен ангажимент към реалния сектор (отсъствие на мандат за постигане на пълна заетост) и със свръх разширени компетенции в смисъл на едновременното провеждане на монетарна политика и прилагане на макропруденциален контрол, което създава възможност за конфликт между целите на двете задачи – например монетарната политика може да бъде насочена към ограничаване на кредита, докато пруденциалната политика може да изисква подпомагане на банковия сектор.

От практическа гледна точка стратегическият въпрос е как европейските механизми за управление на кризи може да бъдат подобрени и засилени. В момента ЕС разполага с няколко относително обособени организационни структури, предназначени за управление и превенция на финансови кризи. Най-важните от тях са Европейската централна банка и Европейският стабилизационен механизъм, доколкото става въпрос за макроикономическа стабилизация. Освен това ЕС разполага с такива допълнителни механизми като Единния надзорен механизъм (Single Supervisory Mechanism) и Единния механизъм за решаване на кризи (Single Resolution Mechanism), отговорни заедно за банковия сектор, както и с Европейското управление за системен риск (European Systemic Risk Board), специализиран за финансовата система като цяло.

Обща черта на всички тези институции е, както вече беше отбелязано, тяхната ориентация към *ex post* решаване на проблемите. Единственото изключение в тази връзка е донякъде Европейският стабилизационен механизъм, където е въведен вариант на система за ранно предупреждение. Тази система обаче има ограничени цели. Тя е ориентирана единствено към така наречените програмни държави, т. е. страните, обект на програми за стабилизация с оглед гарантиране изплащането на заемите, отпуснати от ЕСМ.

Това, което е необходимо обаче, е един много по-комплексен подход. Еврозоната би била много по-стабилна и предвидима, ако бъде въведена всеобхватна система за ранно предупреждение, включваща както страните от еврозоната, така и държавите – членки на ЕС не използващи колективната валута. Тази система за ранно предупреждение би могла да бъде част от ЕСМ, но би трябвало да работи в тясна координация с ЕЦБ, ЕК, ЕНМ, ЕМРК и ЕУСР (вж. по-подробно по въпросите, свързани с измерването и идентификацията на системния риск в Sibert, 2009). В същото време системата за ранно предупреждение на еврозоната би трябвало да работи в тясно сътрудничество с МВФ, който разполага с глобална информация за рисковете пред финансовата система.

Ако бъдат установени заплахи за финансовата стабилност за дадена страна – членка на ЕС, ЕСМ трябва да започне консултации с Европейската централна банка, Европейската комисия и компетентните органи на съответната държава с оглед подготвянето на пакет от мерки (включително предпазна финансова помощ от типа на Гъвкавата кредитна линия на МВФ), да противодейства на рисковете и да гарантира икономическа и финансова стабилност. Това предполага също разширяване на мандата на ЕЦБ с оглед включване на задължение за провеждане на политика на пълна заетост. Предлаганите съгласувани политики би трябвало да бъдат прилагани независимо от това дали източникът на проблемите е фискалният, банковият или финансовият сектор. Подобна комбинация от централизиране на финансов ресурс, превантивни действия и координиране на политиките би следвало да изключи вероятността на значителна финансова криза в еврозоната в бъдеще.

4. Политически контекст и обществени очаквания в България

Независимо от противоречивия характер на процесите, протичащи в еврозоната, българските политици и икономисти демонстрираха неочаквано силен интерес към перспективите за въвеждането на общата валута в България. Този интерес се прояви практически веднага след появата на еврото и дори още преди България да бъде приета за член на ЕС. Това може да се обясни с намерението да се избегнат тежките макроикономически ограничения, наложени от механизма на валутния борд, въведен през 1997 г. В частност, още през ноември 2002 г., бившият български премиер Иван Костов, в прог-

рамна статия, публикувана като дискуссионен материал на БНБ, предложи едностранна евроизация на българската икономика (Костов и Костова, 2002 г.). Идеята беше категорично отхвърлена от ЕЦБ и Европейската комисия, но по-късно, след встъпването на България в ЕС (2007 г.) и поетия официален ангажимент за присъединяване към еврозоната в перспектива, дискусиата за оптималните времеви и макроикономически параметри за въвеждане на общата валута естествено се възобнови.

Министърът на финансите и вицепремиер на България Симеон Дянков (2009–2013 г.) пръв официално постави въпроса за присъединяване на България към еврозоната пред Европейската комисия. Но проблемите с българския фискален дефицит след глобалната финансова криза и несигурността, свързана с европейската дългова криза, заедно с реструктурирането на еврозоната, направиха невъзможно България да кандидатства за влизане в ERM-II.

По-късно, през януари 2015 г., новият министър на финансите, Владислав Горанов, промени подхода, стигайки до заключението, че България е в състояние да се присъедини към ERM-II в обозримо бъдеще, независимо от неотдавнашната криза с Корпоративна търговска банка. След неочакваните парламентарни избори през 2017 г., спечелени от ГЕРБ начело с Бойко Борисов, новата коалиция препотвърди намерението за влизането на България в еврозоната.

В рамките на българското председателство на Съвета на Европейския съюз, реализирано през първата половина на 2018 г., министър-председателят обяви, че страната ни ще се стреми към реализиране на две основни цели – кандидатстване за ERM-II и членство в Шенгенското споразумение. В резултат на това, през юли 2018 г., България изпрати официално писмо до Еврогрупата, в което заявява своето искане за присъединяване към валутно-курсовия механизъм две.

Независимо от това правителствата на държавите от еврозоната отложиха присъединяването на България към ERM II до юли 2019 г. поради съмнения относно стабилността на българската банкова система. На България бяха поставени някои допълнителни условия, които не са включени в Договора от Маастрихт, а именно: задължение за присъединяване към банковия съюз едновременно с ERM II (това означава на практика, че българската банкова система следва да премине предварителни стрес тестове); подсилване на надзора върху небанковия финансов сектор; цялостно изпълнение на правилата на ЕС за борба с прането на пари, както и изработване на подробен план

за прилагане на мерките в рамките на Механизма за сътрудничество и проверка (МСП). По-късно българското правителство одобри специален план за действие, за да отговори на новите изисквания (вж. Action Plan).

Като цяло всички основни български политически партии подкрепят стратегията за присъединяване към еврозоната, но с различни виждания за скоростта на процеса и необходимите съпътстващи политики. Най-често срещаното възражение е, че страната трябва първо да намали разликата в степента на икономическо развитие по отношение на страните от еврозоната, особено по отношение на показателя за БВП на глава от населението, след което да пристъпи към въвеждане на еврото. За съжаление, тази теза е логически несъстоятелна. Първо, опитите за устойчиво ускоряване на растежа след 1997 г. се оказаха неуспешни поради ограниченията, налагани от валутния борд. При това няма гаранции, че при запазване на сегашния макроикономически механизъм някакво съществено ускорение на икономическия растеж е възможно. Влизането в ERM II и последващото присъединяване към еврозоната са инструменти за ускоряване на растежа, а не награда за успешно изпълнени предварителни условия. Именно такава беше стратегията на Латвия, Литва и Естония.

Второ, ако приемем, че намаляването на дистанцията с еврозоната е предварително условие, то тогава стратегията трябва да бъде друга – излизане от валутния борд, възприемане на политика на инфлационно таргетиране в условията на плаващ валутен курс, ускоряване на икономическия растеж и след продължителен период от време присъединяване към еврозоната. Влизането в ERM II с цел продължителен престой там е възможно най-лошият сценарий, тъй като ще блокира възможностите за реформи и ще възпроизведе климата на забавен растеж. България се нуждае или от бързо присъединяване към еврозоната или от алтернативен сценарий на излизане от валутния борд.

Следва да се отбележи също, че българското обществено мнение постепенно става все по-малко ентузиазизирано по отношение на еврото – през 2004 г. повече от 70% от българите подкрепяха въвеждането на колективната валута, докато през 2018 г. този дял се понижи до около 40%. Основната причина за тази негативна еволюция е загрижеността, че присъединяването към еврозоната може да предизвика ескалация на цените и спад на реалните доходи. В същото време положителното отношение към еврото се основава на очаква-

нията, че членството в еврозоната ще позволи влизането в икономически механизъм, осигуряващ финансова помощ във време на криза (Valev, 2012).

Като цяло България отговаря на критериите за конвергенция от Маастрихт, задължителни за присъединяването към еврозоната. Според Конвергентния доклад на ЕЦБ от 2018 г. България в момента изпълнява критериите за инфлация, лихвените проценти, фискалния дефицит, държавния дълг и валутния курс, но тя все още е изправена пред някои макроикономически дисбаланси и „не отговаря на всички изисквания за независимост на централната банка, както и на забраната за монетарно финансиране на правителството и правната интеграция в Евросистемата“ (ECB, 2018 г.).

5. Възможни ефекти от въвеждането на еврото: теоретична основа

Всеки опит за оценка на въздействието на важни модификации на макроикономическия механизъм, гарантиращ постигането на вътрешно и външно равновесие, изисква известна теоретична основа. В нашия случай това са теориите на оптималните валутни зони (TOB). Според Мундел (Mundell, 1961) и Сцитовски (Scitovsky, 1958) основният критерий за основаването на оптималната валутна зона е свободното движение на капитала и работната сила. Мобилността на основните фактори на производството гарантира приспособяването на икономиката към асиметричните шокове при липсата на балансиращи колебания на валутния курс. Освен това теоретичните модели показват, че страните със сходни производствени системи и развитата вътрешноотраслова взаимна търговия са по-склонни да създадат паричен съюз (Kenen, 1969).

Като се имат предвид тези предпоставки, то очевидно в процеса на задълбочаване на икономическата интеграция между страните, участващи в съответната интеграционна общност, ползите от възприемането на единна валута постепенно надхвърлят разходите за загубата на автономност на макроикономическата политика. По-късно Франкел и Rose (Frankel and Rose, 1998) развиха тезата, че тъй като едно по-силно проникване на взаимната търговия предполага висока степен на корелация между бизнес циклите на съответните страни, последователността от предварителните условия може да бъде променена, т. е. на страните с ниска степен на интеграция може да бъде разрешено присъединяването към оптималната валутна зона, тъй ка-

то самото участие във зоната на валутно-финансова стабилност ще увеличи синхронизацията на бизнес циклите.

Друг подход към оптималните валутни зони е така наречената теория за споделяне на риска (*risk-sharing theory*). Според тази концепция (вж. Artis и Hoffmann, 2006) междурегионалните взаимни финансови инвестиции позволяват по-добро споделяне на икономическите рискове между страните независимо от синхронизацията на бизнес цикъла. Страните може да се възползват от високата степен на финансова обвързаност, дори ако интеграцията влошава регионално хетерогенността на производствените структури в контекста на една международна търговска специализация от рикардиански тип. Подходът за споделяне на риска означава, че при сравняването на разходите и ползите от присъединяването към еврозоната трябва да се има предвид взаимното проникване на капиталовите пазари и вътрешно-регионалните парични потоци.

В случая с България има допълнителна трудност при оценката на разходите и ползите от участието в еврозоната. Тя е свързана с факта, че валутният борд изключва провеждането автономна парична и до известна степен и на фискална политика. При това положение, присъединяването към еврозоната не е свързано със загуба на автономност на манетарната и фискалната политика, но може да се говори за придобиване на автономност предвид прилагането на общата монетарна политика на ЕЦБ. Теоретично, в краткосрочен план България би могла да не се присъедини към еврозоната, но първо да възстанови автономната парична политика чрез излизане от валутния борд и преминаване към плаващ валутен курс, като едва след малко или повече продължителен период на динамизиране на икономиката се присъедини към еврозоната.

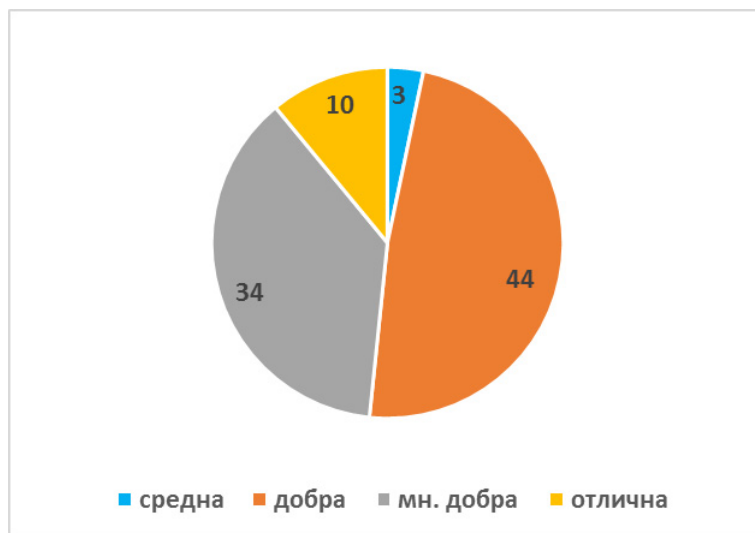
Такава стратегия обаче предполага различна последователност и различно поддръждане във времето на мерките на икономическата политика и което е по-важно – друга политическа нагласа – досега нито една българска политическа партия не е изразила желание да поеме отговорността и рисковете, свързани с излизането от режима на валутен борд и прехода към плаващ валутен курс и автономна парична политика. Затова по необходимост анализът е ограничен до варианта на пряк преход от режим на валутен борд към присъединяване към еврозоната.

6. Резултати от анкетното проучване по направление „финанси“

Задачата на анкетното проучване бе да разкрие степента, в която студентите от направление „финанси“ са запознати с институциите и начина на функциониране на ЕС, както и с възможностите за обучение и търсене в рамките на програмите на ЕС и на национално равнище. В анкетното проучване участваха 29 студенти-бакалаври от специалност „финанси“.

Първият въпрос от анкетната карта бе – „Каква оценка бихте дали на вашите знания за институциите и за начина на функциониране на ЕС?“

Най-висок е делът на отговорилите с „добра“ – 44%, следват тези, дали отговор – „много добра“ – 34%, „отлична“ – 10%, „средна“ – 3% и „слаба“ – 0 процента. Това говори за относително добра обща осведоменост на студентите за институциите и политиката на ЕС.

Фиг. 26. Отговори на въпрос №1 от анкетата при направление „финанси“ (в%)

Вторият въпрос се свежда до това дали студентите са изучавали някакъв предмет, който да разглежда дейността на Европейския съюз в съответното професионално направление. Отговорите са 100% да, като някои групи са изучавали повече от една дисциплина, свързана с европейската тематика. Тъй като всички студенти, участващи в анке-

тата, са специалност финанси, направление икономика, то очевидно в дадената област учебните програми предоставят необходимата базова информация за ЕС на студентите.

Отговорите на въпрос 3 – „Изучавали ли сте някакъв предмет в университета, който да разглежда правните норми на ЕС и програмите на ЕС в сферата на вашата бъдеща професия?“, са много сходни с отговорите на втория въпрос – практически всички студенти са имали дисциплини, засягащи правната рамка на ЕС.

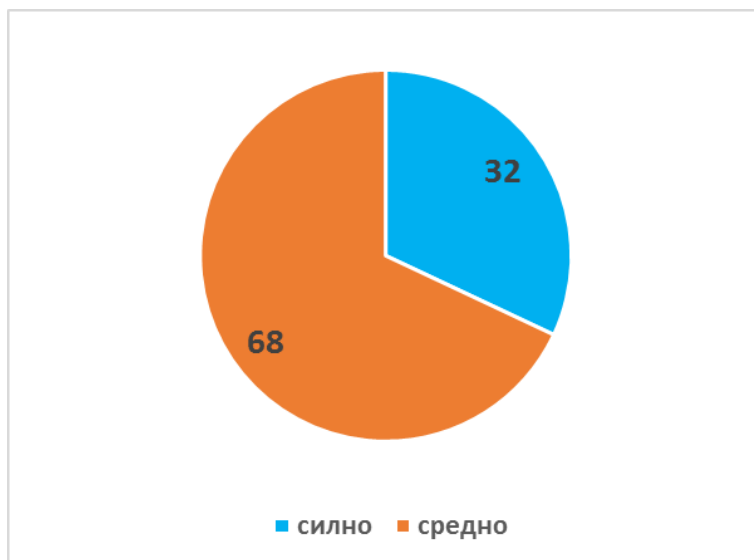
Структурата на въпрос 4 е по-сложна, той предполага количествена оценка на знанията на студентите за правните норми на ЕС, действащи в България, от една страна, и за действащите програми за финансиране във връзка със съответната професия, от друга.

От гледна точка за оценката на знанията относно действащото законодателство на ЕС в България, оценките са твърде интересни. Делът на студентите, които имат слаби познания за действащото законодателство на ЕС, е нулев. Около 3% имат средна представа. 37 на сто са добре запознати, 55% имат много добра представа за европейското законодателство и 6% имат отлични знания по въпроса.

Сходна е картината и от гледна точка на знанията за действащите програми за финансиране във връзка с бъдещата професия на студентите – няма студенти, които да не са информирани, 6% имат средна представа, 27 на сто имат добра информация, 58% имат много добри познания по въпроса и 6% са отлично информирани.

Въпрос номер пет иска от анкетираните да посочат какви знания биха искали да получат в университета относно ЕС, които да бъдат полезни за професионалната им реализация. Това е отворен въпрос, на който повечето студенти не отговарят. Предложенията засягат необходимостта от повече практическа информация, повече практически познания за конкретните директиви и регламенти, повече знания на правата и задълженията на отделните държави, както и желанието за конкретна информация за наличните възможности за стажове в страните – членки на ЕС.

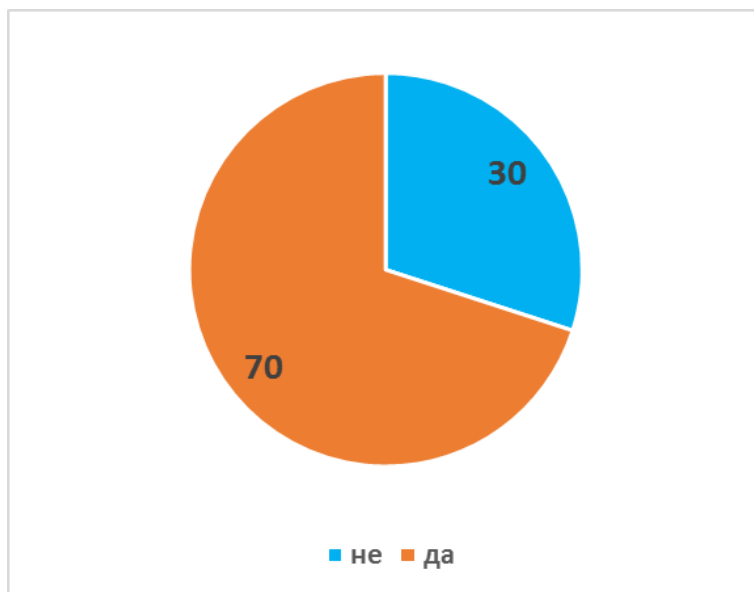
Въпрос №6 е формулиран така: „Как оценявате въздействието, което правните норми на ЕС оказват върху упражняването на вашата бъдеща професия?“.

Фиг. 27. Отговори на въпрос №6 от анкетата при направление „финанси“ (в%)

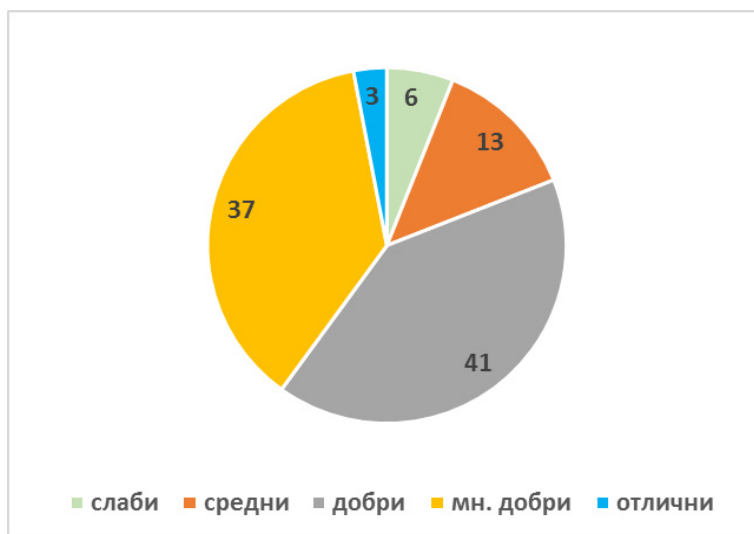
Както се вижда от фигурата по-горе, няма отговор, съдържащ оценка „слабо“ и „не знам“. Мненията се разделят между „силно“ – 32% и „средно“ – 68%. Тези отговори показват известна недооценка на значението на европейското законодателство в областта на финансите, където въздействието на европейските правни норми е особено силно.

В този ред на мисли отговорите на въпрос №7 – „Считате ли, че е необходимо да се усили регулирането на вашата бъдеща професия на равнището на Европейския съюз?“ са закономерни. По-голямата част от студентите (70%) счита, че е необходимо да се приемат повече директиви и регламенти на ЕС, които да бъдат валидни на територията на всички страни членки. Трийсет процента преценяват, че сегашното регулиране на равнище ЕС е достатъчно, като никой не преценява, че европейското регулиране е прекомерно. Тези отговори отразяват положителното отношение на студентите към европейското право в областта на финансите и кредита.

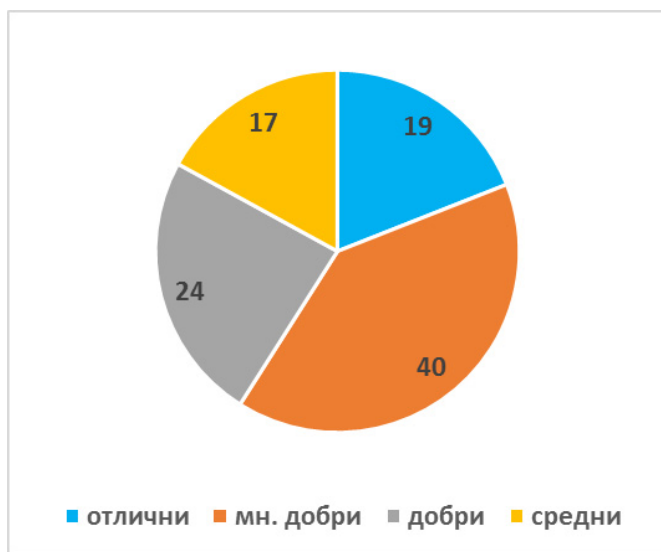
Фиг. 28. Отговори на въпрос №7 от анкетата при направление „финанси“ (в%)

Въпрос номер №8 засяга очакванията за професионална реализация на студентите в рамките на ЕС, но извън България.

Фиг. 29. Отговори на въпрос №8 от анкетата при направление „финанси“ (в%)

Около 3% са пълните оптимисти с отлични очаквания. За 41% очакванията са добри. Много добри са перспективите за 37 на сто, средните очаквания са 13%, като едва 6% са песимисти със слаби очаквания. Както се вижда, добрите и много добрите очаквания на студентите за трудова реализация в ЕС извън България преобладават. Очакванията за професионална реализация в България са обект на изследването чрез въпрос №9.

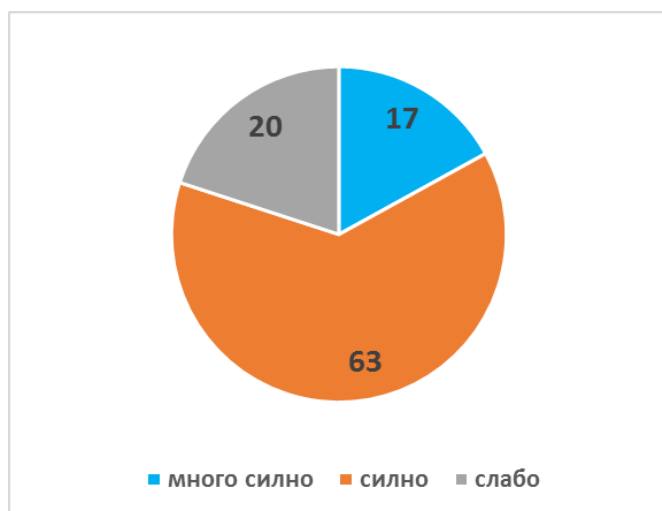
Фиг. 30. Отговори на въпрос №9 от анкетата при направление „финанси“ (6%)

Отличните очаквания за професионална реализация у нас са малко по-високи в сравнение с тези за ЕС – 19 срещу само 3%. Очакванията за много добра реализация също са по-високи – 40 против 37%. Очакванията за добра и средна реализация са съответно 24 и 17 на сто, като слаби очаквания няма. Последното е друго съществено различие в сравнение с очакванията за професионална реализация в ЕС (извън България).

Десети въпрос засяга използването на програма „Еразъм+“ за академична мобилност. За съжаление едва 6% от попълнителите анкетата са се възползвали от възможностите на програмата, докато 93% не са реализирали такова участие. Единадесети въпрос се отнася до информираността на студентите относно наличието на други програми на ЕС, целящи да подобрят университетското обучение и шансовете за кариерно развитие на студентите в съответната професио-

нална област. Само 31% от студентите отговарят положително относно тяхната информираност за други програми на ЕС, докато 68% нямат информация за подобни възможности. Повечето студенти, отговорили положително на единадесети въпрос, се затрудняват да дадат пример за други програми за студентска мобилност, споменават се единствено възможности за стажове по специалността.

Тринадесети въпрос оценява въздействието, което имат програмите на ЕС за подобряване на университетското обучение и за подобряване на кариерното развитие.

Фиг. 31. Отговори на въпрос №13 от анкетата при направление „финанси“ (в%)

Според анкетираните студенти това въздействие е много силно при 17% от отговорилите, силно за 63% и слабо за 20 на сто. Тези резултати говорят за една сравнително висока ефективност на програмите на ЕС в областта на висшето образование.

Четиринадесети въпрос е насочен към изясняване на източниците на информация за законодателството и програмите на ЕС в съответната професионална област. За 75% от студентите това са специализираните сайтове на ЕС. От български сайтове се информират 24% от анкетираните. Делът на общинските сайтове е едва 3%, а за 6% няма подходящи сайтове. Петнадесети въпрос засяга езиковата подготовка на студентите с оглед тяхната професионална реализация. 79% на сто от анкетираните разчитат на отличното владение на български език, 75% считат, че владеят добре английски, 6% разчитат на

немски език и 3% на испански. Няма владеещи френски език. Резултатите надхвърлят 100%, тъй като някои студенти владеят повече от един език. Резултатите за английски език изглеждат малко завишени в сравнение с реалните познания. Шестнадесети въпрос е формулиран така: „В каква мобилност в друга страна член на ЕС извън „Еразъм+“ сте участвали по време на вашето университетско обучение?“. Отговорите са: в стажове са участвали 15% от анкетираните студенти, в продължаващо обучение 3%, в специализации също 3%, а в доброволчески и други инициативи не е участвал никой. На въпрос 17 всички отговорили са посочили като ниво на обучение – бакалавърска програма.

Като цяло отговорите на въпросите на анкетата показват висока степен на информираност в областта на европейското финансово законодателство и съществуващите възможности за подобряване на образованието по линията на програма „Еразъм+“. Налице са положителни очаквания за професионално реализация в областта на финансите както в България, така и на трудовите пазари в останалите страни – членки на ЕС.

Библиография

1. Action Plan Containing Measures Aiming to Realise Intentions of the Republic of Bulgaria to Join the Exchange Rate Mechanism II (ERM II) and the Banking Union, https://www.google.ca/search?as_q=ACTION+PLAN+CONTAINING+MEASURES+AIMING+TO+REALISE+THE+INTENTION+OF+THE+REPUBLIC+OF+BULGARIA+TO+JOIN+THE+EXCHANGE+RATE+MECHANISM+II+%28ERM+II%29+AND+THE+BANKING+UNION&as_epq=&as_oq=&as_eq=&as_nlo=&as_nhi=&lr=&cr=&as_qdr=all&as_sitesearch=&as_occt=any&safe=images&as_filetype=&as_rights=

2. Artis M. J. and Hoffmann M. (2006). The Home Bias and Capital Income Flows between Countries and Regions, CEPR Discussion Paper №. 5691.

3. Baker D., Rawlins S. and Stein D. (2017). The Full Employment Mandate of the Federal Reserve: Its Origins and Importance. CEPR, Fed Up and CPD.

4. Daly H. and Smida M. (2014). Fiscal Theory of Price Level. International Journal of Economics, Commerce and Management. Vol. II, Issue 11, No V 2014, pp 1-22.

5. De Grauwe P. and Ji Y. (2016). Flexibility versus Stability A difficult trade-off in the Eurozone. CEPS 2016.

6. Dombrovskis V. and Moskovici P. (2017). REFLECTION PAPER ON THE DEEPENING OF THE ECONOMIC AND MONETARY UNION. European Commission COM(2017) 291 of 31 May 2017
7. ECB (2018). Convergence Report. May 2018.
8. Falagiarda M. and Sousa J. (2017). Forecasting euro area Inflation Using Targeted Predictors: Is Money Coming Back?. ECB, Working Paper Series, №2015 / February 2017.
9. Frankel J. A. and Rose A. K. (1998). The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria, Volume 108, Issue 449 July 1998, pp. 1009–1025.
10. IMF (2016). Republic of Poland, Review under the Flexible Credit Line Arrangement, IMF Country Report №. 16/12/
11. Kenen, P. (1969). The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View. In: Mundell, R. and Swoboda, A., Eds., Monetary Problems of the International Economy, The University of Chicago Press, Chicago.
12. Monetary Dialogue, December 2009 (2009). European Parliament, POLICY DEPARTMENT A: ECONOMIC AND SCIENTIFIC POLICY, PE 428.982
13. Mundell, R. and Swoboda, A., Eds., Monetary Problems of the International Economy, The University of Chicago Press, Chicago.
14. Scitovsky T. (1958). Economic Theory and Western European Integration. Stanford Studies in History, Economics, and Political Science, XVI. Stanford University Press, 1958.
15. Schimmelfenning F. (2015). Liberal Intergovernmentalism and the Euro Area Crisis. Journal of European Public Policy, Volume 22, 2015, Issue 2, p. 177–195.
16. Sibert A. Systemic Risk and ESRB, in European Parliament, POLICY DEPARTMENT A: ECONOMIC AND SCIENTIFIC POLICY, PE 428.982, p. 81–86.
17. Valev N. (2012). The Impacts of Adopting the euro in Bulgaria. An National Council for Eurasian and East European Research Working Paper, Georgia State University Menna Bizuneh.
18. Wiegand, J. (2017). The Re-Emerging Privilege of Euro Area Membership. IMF, Working Papers. WPIEA2017162.
19. Костов И. и Костова Я. (2002). Относно едностранната „евроизация“ на България, Българска национална банка. DP/26/2002.

КАК ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ ПРОМЕНЯ КАРИЕРНОТО РАЗВИТИЕ НА МЛАДИТЕ ХОРА В ОБЛАСТТА НА КУЛТУРНИЯ ТУРИЗЪМ И ТУРИСТИЧЕСКОТО ЕКСКУРЗОВОДСТВО

Теодора Калейнска

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

1. Увод

Началото на професионалния път и кариерното развитие на всеки млад човек е свързано с решаването на редица реални практически въпроси. Основни сред тях са възможността за упражняване на професия, за нужната професионална подготовка и знания, за допускане до възможност за кандидатстване за работа, за дипломите и сертификатите, които трябва да бъдат притежавани; необходимостта от принадлежност към професионална група и съответна регистрация преди практическото упражняване на професията. Поради това, ако желаната професия е регламентирана, то е необходимо наличието на определена степен на знания за достъпа до професията. В особена сила тази необходимост е в сила, ако желаната професия е регулирана в страна членка на Европейския съюз (ЕС) и Европейското икономическо пространство (ЕИП), което включва освен държавите членки на ЕС и Норвегия, Исландия и Лихтенщайн.

2. Европейските стандарти

Европейският съюз се придържа към стандарти, с които цели постигане на осъществяването на четирите основни свободи – движението на хора, стоки, услуги и капитали. Европейските стандарти имат въздействие върху европейската икономика, индустрия и общество, като позволяват пренасянето на нови технологии и иновации, основани на икономиката на знанието, която Съюзът развива. Стандартите помагат за развитие и засилване на конкурентоспособността на европейските компании, ускоряват икономическия растеж, действат пряко върху консолидирането и развитието на единния пазар. Чрез европейската стандартизация се улеснява и разширява трансграничната търговия в рамките на единния европейски пазар, но и в

целия свят; осъществява се контрол над продукти и услуги и се гарантира качеството на европейския продукт в публичния и в частния сектор, осигурява се съвместимост на компоненти, продукти и услуги както на нивото на бизнеса, така и на отделния потребител. Европейските стандарти имат своето благоприятно влияние върху нивата на енергийна ефективност, защита на потребители и работници, подобряват безопасността на труд, развиват капацитета на фирми и граждани, свързан с цялостното личностно и фирмено развитие.

В този контекст под „стандарт“ се разбира документ, който дефинира изискванията към определен артикул, материал, компонент, система или услуга, метод или процедура. Стандартът се изработва чрез процес на споделяне на знания и изграждане на консенсус между експерти, посочени от заинтересовани страни, като такива може да бъдат представители на бизнеса, потребители, обучители, професионални гилдии и др.

Официалното определение на стандарт е „документ, създаден с консенсус и одобрен от признат орган, който предоставя за обща и многократна употреба правила, насоки или характеристики за дейности или техните резултати, насочени към постигане на оптималната степен на ред в даден контекст“. Съществуват различни типове стандарти.

Европейските стандарти са документи, които са ратифицирани от една от трите европейски организации за стандартизация – Европейски комитет по стандартизация (CEN), Европейски комитет за електротехническа стандартизация (CENELEC) или Европейски институт за стандарти в далекосъобщенията (ETSI), признат за компетентен в областта на доброволната техническа стандартизация по отношение на Регламент 1025/2012 на ЕС. Колкото и различни да са трите европейски организации за стандартизация, те си сътрудничат в редица области от общ интерес и споделят и общи политики, по които имат взаимно съгласие. Основна цел на европейската стандартизация е да се постигне споразумение по общи спецификации и процедури, така че да бъдат посрещнати нуждите на бизнеса и да бъдат защитени очакванията на потребителите.

Самият европейски стандарт „носи със себе си задължението да бъде приложено на национално ниво, като му бъде предоставен статут на национален стандарт и оттеглянето на всеки противоречащ национален стандарт“. Поради тази причина европейският стандарт автоматично се превръща в национален стандарт във всяка от 34-те държави, които членуват в Европейския комитет по стандартизация и в Европейския комитет за електротехническа стандартизация. След публикуването на даден европейски стандарт всеки национален орган или комитет по стандартизация е длъжен да промени, оттегли или да доразвие всеки национален стандарт, който противоречи на новия

европейски стандарт. Много от европейските стандарти са инициирани от бизнеса, като около 30% от тях са включени в законодателството на ЕС.

3. Професията „туристически екскурзовод“

Професията „туристически екскурзовод“ е регулирана в страните – членки на ЕС, като в различните страни тя има различни наименования, като напр. „Guide touristique“ във Франция, „Guide interprète régional“ отново във Франция; „Guida turistica“ в Италия. В България тя е „туристически екскурзовод“. Както е видно и от имената, в някои от страните – членки дори в рамките на една и съща регулирана професия има специфики, които се изразяват в специфичните изисквания – напр. във Франция имаме регулация и на туристическите екскурзоводи на регионално ниво с нуждата от отлично познаване на регионалните специфики. Това прави непреносима регулацията на нивото на цялата страна, както и на нивото на съответния регион. Подобна е ситуацията и в Испания, където всяка автономна област има специфични изисквания, особено засилен е процесът на регулация в Андалусия. Като цяло страните със защитна регламентация на екскурзоводската дейност в ЕС са Франция, Италия и Гърция, където има развит протекционизъм в полза на местните екскурзоводи.

Като цяло, най-общо, професията „туристически екскурзовод“ е определена като „професионалист, който придружава лица или групи хора, посещаващи музеи, галерии, археологически обекти и илюстрира исторически обекти, художествени произведения, паметници или друго културно или природно наследство [...]. Дейностите на туристическите водачи включват организиране на маршрути и посрещане на туристи с цел да ги насочват към посещения на обекти на културното и природното наследство в определен район“. Законите за туризма във всяка страна членка дефинират понятието „туристически екскурзовод“.

Туристическата индустрия подпомага Европейския орган за стандартизация (CEN) да разработи европейска норма за „туристически екскурзовод“, която е окончателно одобрена през 2003 г. (EN13809:2003). България прилага стандарта чрез своя документ БДС EN13809:2006 – БИС.

Признаването на професионалните квалификации, в това число и квалификацията на „туристически екскурзовод“, следва елементите

на Директива 2005/36/ЕО относно признаването на професионалните квалификации¹¹⁰. В рамките на директивата се въвежда редът за признаване от страна на държава членка на упражняването на определена регулирана професия, както и достъпът до заемането на съответната професия, необходимата притежавана професионална квалификация, придобити знания и необходимостта от допълнително сертифициране (полагане на допълнителен изпит) с оглед упражняването на съответната дейност на територията на страната членка. В някои случаи имаме автоматично признаване на дипломи за професионална квалификация, издадени на базата на координирани минимални квалификационни изисквания. В други случаи се налага полагането на допълнителен изпит, посочен в националното законодателство, който да доведе до признаване на съответната квалификация. След Болонския процес и особено след Конференцията на министрите от май 2005 г. в Берген водещата роля на Европейската комисия в подкрепата на реформите по признаване на степените, преноса на кредити, осигуряване на качеството и развитие на учебните планове и програми е затвърдена и процесът придобива необратимост.

През ноември 2013 г. е приета Директива 2013/55/ЕС на Европейския парламент и на Съвета (20 ноември 2013 г.) за изменение на Директива 2005/36/ЕО относно признаването на професионалните квалификации и на Регламент (ЕС) №1024/2012 относно административно сътрудничество посредством Информационната система за вътрешния пазар („Регламент за ИСВП“)¹¹¹. В чл. 4 се представят въвеждането, процедурата и целите на Европейската професионална карта, като тя служи за укрепването на вътрешния пазар и насърчаването на свободното движение на специалисти, като се гарантира по-ефикасно и прозрачно признаване на професионалните квалификации. Картата подпомага процеса както на временната мобилност, така и на признаването на дипломите, насърчава младежката мобилност и упражняването на професия и добиване на опит в друга страна членка, силно облекчава процеса на признаване и има много висока ефективност. При въвеждането на Европейска професионална карта са взети предвид становищата на

¹¹⁰ Директива 2005/36/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 7 септември 2005 година относно признаването на професионалните квалификации, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005L0036&from=BG>

¹¹¹ Вж. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013L0055&from=BG>

представителите на съответната професия, направена е оценка на нейната уместност за съответната професия и потенциално на нейното въздействие върху държавите членки. Европейската професионална карта се издава по молба на специалиста и след представяне на необходимите документи и извършване на свързаните с нея процедури за проверка от компетентните органи. Тя допълва, а не замества изискванията за регистрация, свързани с достъпа до определена професия.

Таблица 23.

*Регулиране на професията „туристически екскурзовод“
в някои страни – членки на ЕС*

Име на регулираната професия	Страна	Регион	Признаване спрямо Директива 2005/36/ЕС
Fremdenführer	Австрия	Всички региони	Обща система на признаване – първично кандидатстване
Turistički vodič	Хърватия	Всички региони	Обща система на признаване – първично кандидатстване
Ξεναγός	Кипър	Всички региони	Обща система на признаване – първично кандидатстване
Guide-conférencier	Франция	Всички региони	Обща система на признаване – първично кандидатстване
Ξεναγός	Гърция	Всички региони	Обща система на признаване – първично кандидатстване
idegenvezető	Унгария	Всички региони	Обща система на признаване – първично кандидатстване
Guida turistica	Италия	Всички региони	Обща система на признаване – първично кандидатстване
Gidas	Литва	Всички региони	Обща система на признаване – първично кандидатстване
Gwida tat – Turisti	Малта	Всички региони	Обща система на признаване – първично кандидатстване
Ghid de turism	Румъния	Всички региони	Обща система на признаване – първично кандидатстване
Sprievodca cestovného ruchu	Словакия	Всички региони	Обща система на признаване – първично кандидатстване
Turistični vodnik	Словения	Всички региони	Обща система на признаване – първично кандидатстване
Guía de turismo	Испания	По автономни области – Андалусия	Обща система на признаване – първично кандидатстване

Източник: Съставено от автора по данни от <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/index.cfm>

Решенията за установяване се вземат от приемащите страни на професионалисти, квалифицирани в една държава (страна на квалификация), които кандидатстват за признаване в друга държава (приемаща държава), за да практикуват там постоянно в държавите членки на ЕС, страните от ЕИП и Швейцария. Интересна е фигура 32, която представя първите пет страни, от които най-много квалифицирани специалисти са кандидатствали в друга страна, за да упражняват професията си. Както се вижда от фигурата, след Германия (22,62%), Италия (11,8%) и Франция (9,18%), на четвърта позиция е България с цели 7,54% специалисти, които са квалифицирани в България и са кандидатствали в друга страна за признаване на професионалната си квалификация.

Фиг. 32. Туристически екскурзоводи, квалифицирани в една държава членка на ЕС (страна на квалификация), които кандидатстват за признаване в друга държава членка на ЕС (приемаща страна) като процент от общия брой на кандидатствалите

Източник: Съставено от автора по данни от <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/index.cfm>

Фигура 33 представя първите пет държави, в които са мигрирали най-много специалисти, свързани с упражняването на професията на туристическия екскурзовод, в която миграционните специалисти са признали своята квалификация. Това са и страни членки, в които

качеството на туристическия продукт е много високо – Италия, Франция, Гърция и Испания.

Фиг. 33. Страни с мигрирали най-много специалисти, свързани с упражняването на професията на туристическия екскурзовод, като% от общия брой на мигриралите

Източник: Съставено от автора по данни от <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/index.cfm>

В страни като Белгия, Франция, Гърция, Италия, Люксембург (град), Австрия, Португалия и Испания правната регулация за регламентиране на професията е много добре развита, в други страни като Дания, Германия, Англия, Финландия, Ирландия, Нидерландия, Швеция – липсва държавно правно регулиране, а правните уредби са налични само на местно ниво. В страни извън ЕС също има различни практики – в Канада е необходимо наличието на лиценз, в Турция, Индия и Иран – лиценз от Министерството на културата и туризма за местен екскурзовод след обучение и изпит в реални условия по маршрут с група; в Русия е утвърден Държавен стандарт, който регламентира изискванията към предоставяните туристически и екскурзионни услуги. Практиките са разнообразни, но определено се върви към регулация на професията „туристически екскурзовод“.

В **България** действа нормативен ред за присъждане на правос-

пособност за упражняване на професията „екскурзовод“, тъй като това не е регулирана професия. Това става чрез Наредба №1/5 януари 2016 г. за образованието, практическата подготовка и професионалната квалификация, необходими за придобиване на правоспособност за упражняване на професията „Екскурзовод“¹¹². Наредбата урежда условията и редът не само за придобиването на правоспособност, но и за признаването на подобна правоспособност, придобита в други страни – членки на ЕС. Като образователни изисквания Наредбата посочва задължително придобито висше образование по специалност от професионални направления „История и археология“, „Религия и теология“, „Социология, антропология и науки за културата“, „Туризм“ от области на висше образование „Хуманитарни науки“ и „Социални, стопански и правни науки“ съгласно Класификатора на областите на висше образование и професионалните направления или придобито средно образование и придобита четвърта и трета степен на професионална квалификация по професия „Екскурзовод“ по смисъла на ЗПОО и най-малко 1 година трудов стаж в туризма.

Към професията на екскурзовода са посочени и необходимост от притежаването на сериозни професионални качества, знания и умения като наличие на широка обща и специална (професионална) култура; специални знания по основи на туризма, в областта на хотелиерството, ресторантьорството (кулинарията и напитките) и пътническият транспорт; компетентност и наличие на познания в областта на географията, историята, правото, културата и изкуството; наличие на базисни знания за основните маршрути и туристическите места, обекти и забележителности на страната и туристическия район; владееене на способите за планиране и провеждане на екскурзиите, умения за подготовка на текстовете на екскурзоводски беседи; знания и умения по методика и дидактика, техника на общуване, групово поведение и управление на конфликти в групата; дидактически умения и способности – да се изразява образно, литературно на собствения и най-малко на два чужди езика.

Изпитите за придобиване на професията „екскурзовод“ се про-

¹¹² Наредба №1 от 5 януари 2016 г. за образованието, практическата подготовка и професионалната квалификация, необходими за придобиване на правоспособност за упражняване на професията „Екскурзовод“, <http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/izpiti-za-privobivane-na-pravospobnost-za-ekskurzovodi/naredba-no1-ot-05-yanuari-2016-g>

веждат от Министерство на туризма.

Наредбата урежда и възможността туристически екскурзоводи от други страни – членки на ЕС да осъществяват екскурзоводска дейност в България. Интересите на българските екскурзоводи са защитени от страна на държавата, тъй като в Наредбата изрично се посочва, че дейност на външни екскурзоводи може да се осъществява само в присъствието на регистриран екскурзовод в Регистъра за правоспособните екскурзоводи в България.

Счита се, че посочената Наредба представлява първия целенасочен акт на държавата за правно регламентиране на екскурзоводските услуги, който посочва ясни и конкретни изисквания за полагането на необходимия изпит за получаване на правоспособност за работа на територията на Република България. От изпит са освободени само удостоверените специализирано обучение и чуждоезикови компетенции. Създаването на Регистър на правоспособните екскурзоводи е позитивна насока за регулиране на пазара и конкуренцията.

На национално ниво действа и Асоциация на екскурзоводите в България, която е творческа професионална организация със статут на неправителствена организация, създадена през 2002 г.¹¹³ Към 2019 г. тя обединява над 600 професионални екскурзоводи с пъстро езиково богатство – екскурзоводите са признати на 20 езика. В асоциацията членуват хора с разнообразни интереси и широк спектър на образование и специализация като дипломирани филолози по основния си работен език, възпитаници на езикови средни училища, но задължително с професионална екскурзоводска квалификация – придобита от завършен сертифициран курс и от дългогодишна практика. Членовете на асоциацията са профилирани в културно-историческия туризъм, работят с групи от различен тип, в това число и специализирани по интереси посетители, бизнес-пътувания и ВИП гости. Много от членовете на асоциацията са лицензирани местни екскурзоводи в държави като Австрия, Гърция, Италия, Турция, Франция, Швеция, което им позволява да предоставят същите услуги в съответната страна членка.

В България действа и професионална организация на екскурзоводите – Съюз на екскурзоводите в България¹¹⁴, създаден през 1990 г.

¹¹³ Вж. по-подробно: Асоциация на екскурсоводите в България, <https://guidesbg.com/za-nas/>

¹¹⁴ Вж. по-подробно: Съюз на екскурсоводите в България, <http://www.bulguide.bg/index.php>

като сдружение с нестопанска цел и дейност в обществена полза за защита на колективните интереси на екскурзоводите и обединяване на усилията им за издигане престижа на професията и нейното упражняване в името на общочовешките ценности. Седалището на СЕБ е в гр. Варна. Съюзът работи като доброволно обединение на индивидуални членове – физически и юридически лица, които приемат неговия устав и са готови да съдействуват за постигане на неговите цели.

Асоциацията на екскурзоводите в България е член на Европейската федерация на асоциациите на туристическите екскурзоводи (FEG)(ЕФАТЕ)¹¹⁵, която обединява професионалните, квалифицирани туристически водачи в Европа и техните асоциации. Европейската асоциация е професионалната организация, която е ангажирана с качеството и стандартите на придоставената услуга в Европа. Тя съблюдава прилагането на знания, практически умения, на ключови техники, които трябва да притежава съвременният туристически екскурзовод. Като гарантиране на професионалния подход на екскурзоводите в Европа са приети Кодекс за поведение и Харта за качество.

ЕФАТЕ е основана през 1986 г. в Париж, за да представи професията на европейско ниво, да популяризира и подобри качеството на обслужване, предлагано на всички посетители в Европа, и да обедини и укрепни професионалните туристически ръководства в цяла Европа, като въвежда и съблюдава високи стандарти и качество в туризма. Асоциацията е регистрирана като лоби група, като участник и наблюдател в ключови европейски форуми, засягащи професионалните интереси и развитие на гилдията. Федерацията участва в редица общеевропейски групи и допринася за развитието на всички аспекти на туристическата индустрия в Европа, член е на групата за устойчив туризъм към ЕК и редовно подготвя доклади по устойчив туризъм, а след 2009 г. – и по социален туризъм. От 2015 г. Асоциацията е партньор на Европейския манифест за туризъм за растеж и работни места като член на ръководната група в сектора на уменията и квалификациите, участва в Комисията по Европейската професионална харта, както и във всички мрежи, пряко касаещи професията на туристическите екскурзоводи, туризма, културното наследство и професионалните квалификации.

Обучението и квалификацията на туристическия екскурзовод се считат за ключов елемент към постигането на високи стандарти и

¹¹⁵ Вж. по-подробно European Federation of Tourist Guide Associations, <https://www.feg-touristguides.com/>

предоставяне на качествени услуги. На среща на Европейската федерация на асоциациите на туристически екскурзоводи в Прага през февруари 2006 г. се посочват общи критерии за обучение на туристически екскурзоводи и се идентифицират общи теми за обучителните модули. Не е пренебрегнато и нужното внимание е отделено и на значението на езиковите умения и на европейското езиково портфолио за езиково тестване. През 2008 г. се разработва и Европейски стандарт за обучение и квалификация на туристическите пътеводители. Този проект, стартирал по инициатива на Австрия, за първи път довежда до европейски стандарт, който определя минималния стандарт за обучение, водещо до квалификация. EN15565 е одобрен през януари 2008 г. и приет от страните, подписали CEN, до септември 2008 г. Този стандарт на основата на общоевропейски консенсус определя минималните часове, необходими за обучение, предметите и компетентностите, които трябва да бъдат обхванати, връзката между знанията и практическите умения и необходимото ниво на език.

EN15565:2008 се прилага в цяла Европа и се счита като основно общоевропейско постижение, тъй като лесно помага за установяване на еквивалентността на квалификациите от една държава в друга, като отново ще повиши информираността на потребителите за вида и нивото на услугата, за която плащат. Постигане на еквивалентност в професионалните квалификации от една страна членка в друга, ще добива все по-голямо значение за развитието на туристическия продукт. Някои от основните теми са свързани с изкуството да се ръководи и комуникационните умения на туристическите екскурзоводи, с туризъм за всички, работа с екип по масово движение, работа с трудни хора, най-добри практики в музеи, галерии, превозни средства, пешеходни турове, посещение на свещени места, устойчив туризъм, практика на гласа и практики по активно слушане.

4. Европейската тематика в учебните програми на студентите

В рамките на проекта „Европа в моята професия“ бе проведено социологическо изследване с 30 студенти от специалност „Културен туризъм“, Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, като бе използван методът на стандартизирана анкетна карта. Цел на изследването бе да се установи нивото на познаване на правната и нормативната регулация на ЕС сред младите хора, пряко свързана с тяхната професионална реализация и с тематичната област, която те

изучават. Освен това, задачи на изследването бяха да се установи до каква степен студентите познават правните норми и програми на ЕС в областта на туризма, да се изследват оценката на въздействието, което младите хора виждат върху бъдещата им професия; да се коментира готовността им и нагласите за упражняване на професията в страната на изучаване и извън нея и да установи степента на познаване на европейските програми (основно „Еразъм+“).

Прави впечатление, че изследваната група има относително висока степен на самооценка по отношение на знания за институциите и начина на функциониране на ЕС. Близко 50% са посочили, че познават работата на европейските институции, съответно отлично – 20%, много добре – 27% и добре – 6%. В същото време останалата част от анкетираните – 46,7% считат, че биха си поставили среден по отношение на знания за европейските институции. Младите хора посочват, че не са изучавали такъв предмет в университета (73,4%), и според тях това е основната причина за тази самооценка. И ако все пак студентите смятат, че имат представа за правните норми в областта на тяхната бъдеща професия, то те смятат, че нямат подготовка по отношение на начина на вземане на решения и на самото функциониране на Съюза. Знанията за действащото законодателство в професионалната област е оценено като добро (40%) от анкетираните, насърчително е познаването на европейските програми – едва 13% не са чували за никаква европейска програма, а останалите считат, че отлично и много добре познават възможностите на европейските програми – отлично 13%, много добре – 24% и добре – 50%.

В пряка връзка с изследването на знанието на младите хора в областта на европейското право, институции и програми е въпросът, свързан с тяхната преценка за нуждата от повече или по-малко регулация на ЕС в регулиране на бъдещата им професия, както и възможността за практикуването ѝ в страната и извън нея. Има известно противоречие в усещането на младите хора, че не познават правната регулация на своята бъдеща професия (цели 72%) твърдят това, срещу изразеното становище, че е необходимо да се приемат повече директиви и регламенти на ЕС, за да се уеднакви изискването към професията на територията на целия съюз (72,8%).

По отношение на професионалната реализация мненията на младите хора са относително разделени. Трябва да споделим, че едва 30% виждат своя реализация извън България, но в рамките на ЕС; като те смятат, че ще успеят да постигнат много добра реализация. Опти-

мизъм и добри нагласи има по отношение на възможността за реализация в България – 28% от отговорилите считат, че ще успеят да се реализират отлично, а 50% – много добре. Няма респонденти, които да считат, че няма да успеят да се реализират в България, което е много висок индикатор на позитивни нагласи у изследваните.

По отношение на познаването на европейските програми респондентите не отчитат особено висока осведоменост, едва 13% споделят, че знаят за програма „Еразъм+“, а 13% посочват, че познават програмата и са я ползвали. В същото време всички анкетирани посочват като най-популярна и позната програмата Студентски практики като програма на ЕС за кариерно развитие и подобряване на университетското обучение. Позитивна е и оценката за влиянието, което имат европейските програми върху младите хора и по-специално кариерното им развитие в дадена професионална област, 18% оценяват това влияние като много силно, останалите – 81% като силно. В същото време считаме, че изводът, който се налага, е, че младите хора не познават добре европейските програми, а са запознати само с прагматично пряко свързаните с тях такива – като студентски практики напр., а познаването на „Еразъм+“ е само от тези, които може да ползват езици и са пътували в рамките на програмата.

Основни източници на информация за младите хора вероятно са приятели, социални медии, т. е. комуникационни канали извън официалните. Сто процента от анкетираните за източника на информация отговарят, че не познават подходящ сайт, който да им предоставя информация по въпроси, свързани с професионалната им квалификация. Не събира никакви натрупвания и сайта на университета, който очевидно не представлява интерес за младите хора.

Интелигентното, приобщаващо и устойчиво зелено развитие на Европа и постигането на споделени общоевропейски и национални цели са пряко обвързани с новите акценти на дебата за бъдещето на Европа, в който дебат основна дума и стремеж към приобщаване трябва да имат младите хора на континента. Предизвикателството на това приобщаване ще реши бъдещето на обединена Европа.

Библиография

1. Директива 2005/36/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 7 септември 2005 година относно признаването на професионалните квалификации, Официален вестник на ЕС, 30.9.2005 г., L 255/22.
2. Наредба №1 от 5 януари 2016 г. за образованието, практичес-

ката подготовка и професионалната квалификация, необходими за придобиване на правоспособност за упражняване на професията „Екскурзовод“, Обн., ДВ бр. 5 от 19 януари 2016 г., изм. и доп. ДВ бр. 46 от 11 юни 2019 г.

3. European Federation of Tourist Guide Associations, The Code of Tourist Guiding Practice, https://www.feg-touristguides.com/code_of_tourist_guidance.php

4. European Federation of Tourist Guide Associations, Quality Charter, https://www.feg-touristguides.com/quality_charter.php

ПРАВНА РАМКА И ВЪЗМОЖНОСТИ, ПРЕДОСТАВЯНИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В СФЕРАТА НА ПРЕВОДАЧЕСКАТА ПРОФЕСИЯ

Ингрид Шикова
Гергана Радойкова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

1. Езиковото многообразие в Европейския съюз

В Европейския съюз има 24 официални езика. Още близо 60 езика се говорят в отделни региони и също са част от европейското езиково разнообразие. Езикът е важна съставна част на идентичността на всеки европейски гражданин. Владееенето на чужди езици става необходимост в 21-ви век, защото то позволява не само осъществяване на комуникация, но и спомага за взаимно опознаване и разбирателство.

В този контекст Европейският съюз провежда политика на многоезичие, насърчава обучението по чужди езици, както и съхраняването на по-малките европейски езици. От практическа гледна точка чрез политиката на многоезичие се повишават възможностите за развитие и благоденствие на гражданите. Увеличава се потенциалът за осигуряване на заетост, улеснява се достъпът до услуги, повишава се конкурентоспособността, насърчават се социалното сближаване и межкултурният диалог. Проучване на „Евробарометър“ за отношението на гражданите на ЕС към многоезичието и ученето на чужди езици показва, че гражданите имат много положително отношение към многоезичието:

- 98% смятат владееенето на чужди езици за полезно за бъдещето на техните деца.
- 88% са на мнение, че владееенето на езици, различни от майчиния, е много полезно.
- 72% одобряват целта на ЕС всеки да научи поне два чужди езика.
- 77% смятат, че подобряването на езиковите умения трябва да бъде политически приоритет.

Чуждоезиковите умения играят все по-голяма роля за повиша-

ване на пригодността за заетост и за работа в рамките на единния европейски пазар, но все още много европейци напускат училище без работни познания по чужд език. Недостатъчните езикови умения са причина много компании да губят договори и създават трудности за работниците за реализация извън собствената им страна.

Най-разпространеният майчин език сред гражданите на ЕС е немският (16%), следван от италиански и английски (13%), френски (12%), полски и испански (8%). Що се отнася до владенето на чужди езици, най-популярен е английският. 38% от европейците говорят английски като втори език, следван от френски (12%), немски (11%), испански (7%) и руски (5%). Въпреки това обаче по-малко от една трета от гражданите на ЕС твърдят, че владеят чужд език в достатъчно висока степен, за да може да следят потока от новини в чуждестранните медии или да комуникират свободно онлайн (между 27 и 29%). По-малко от 1/10 от европейците може да следят новините или да четат чуждестранна преса на два чужди езика.

Наличието на езиково разнообразие в Европейския съюз и необходимостта от информираност на гражданите на родния им език е важна предпоставка за развитието на преводаческите услуги и важното място, което заема професията „преводач“.

2. Правна рамка, свързана с преводаческите услуги в Европейския съюз

2.1. Правната рамка на езиковия режим в институциите на ЕС

Съгласно чл. 55 от Договора за Европейския съюз (ДЕС)¹¹⁶, той е съставен на официалните езици на Европейския съюз: английски, български, гръцки, датски, естонски, ирландски, испански, италиански, латвийски, литовски, малтийски, немски, нидерландски, полски, португалски, румънски, словашки, словенски, унгарски, фински, френски, хърватски, чешки и шведски. Текстовете на ДЕС на всеки от тези езици е еднакво автентичен. Същото се отнася и за Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС), в съответствие с неговия член 358. На официалните езици на ЕС се превежда и т. нар. вто-

¹¹⁶ Вж. Консолидирани текстове на Договора за Европейския съюз и на Договора за функционирането на Европейския съюз, Официален вестник на ЕС, 7.6.2016 г., С 202/1, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0001.01/DOC_1&format=PDF

рично законодателство – регламенти и директиви.

По-нататък чл. 20 и чл. 24 от ДФЕС регламентират правото на гражданите да се обръщат към институциите на ЕС на всеки един от официалните езици и да получават отговор на същия език. Това право е потвърдено и в чл. 41, т. 4 от Хартата на основните права на Европейския съюз.

Съгласно чл. 342 от ДФЕС правилата за работа с езици на институциите се определят с единодушие от Съвета на ЕС чрез регламенти. Първият регламент в европейското законодателство (Регламент №1 за определяне на езиковия режим на Европейската икономическа общност)¹¹⁷ от 6 октомври 1958 г. е посветен на езиковия режим. По това време държавите членки са 6, а официалните езици са само четири. В съответствие с чл. 2 на този регламент „Текстовете, адресирани до институциите от страна на държава членка или от лице, попадащо под юрисдикцията на държава членка, се изготвят по избор от подателя на един от официалните езици. Отговорът се изготвя на същия език. „Регламентът за езиковия режим логично бива изменян във връзка с разширяването на Европейския съюз, когато бива добавян нов официален език за ЕС. Последното такова изменение се осъществява през 2013 г. след присъединяването на Република Хърватия към ЕС.

Според чл. 158 от Правилника за дейността на Европейския парламент (ЕП) всички документи на Парламента се съставят на официалните езици. Членове на Европейския парламент имат право да говорят в Парламента на официален език по свой избор. Изказванията, направени на един от официалните езици, се превеждат симултанно на останалите официални езици и на всеки друг език, който Бюрото на Парламента счете за необходим. На заседанията на комисиите и на делегациите се осигурява устен превод от и на официалните езици, ползвани и поискани от членовете на съответната комисия или делегация и от техните заместници. Това гарантира също така, че всеки може да следи и да се запознае с работата на Парламента.

Задължение на Европейския парламент е да осигури възможно най-голяма степен на многоезичие. Всеки европейски гражданин има правото да се кандидатира на изборите за Европейски парламент. Би

¹¹⁷ Journal officiel des Communautés européennes, P 17, 6 octobre 1958, CEE Conseil: Règlement n° 1 portant fixation du régime linguistique de la Communauté Économique Européenne

било неправилно да се изисква от членовете на ЕП да владеят свободно някой от най-често използваните езици, например френски, английски или немски (каквото изискване има за работещите в Европейската комисия). Правото на всеки член на ЕП да чете и изготвя парламентарни документи, да следи дебатите и да говори на своя език се признава изрично в Правилника за дейността на Парламента.

Този кратък преглед на правната рамка на езиковия режим в институциите на ЕС показва голямата необходимост от преводачески услуги. Политиката на Европейския съюз предвижда всички негови граждани да имат достъп до своята езикова версия на документите с общо приложение, изготвени от институциите на ЕС, както и да може да пишат до техните служби на родния си език и да получават обратно отговор отново на него. Поради това преводаческите услуги са изключително важни за осигуряване на демократичното функциониране на ЕС.

2.2. Преводачески служби в европейските институции

Европейските институции имат свои преводачески служби и работят с устни и писмени преводачи¹¹⁸. С преводачески служби разполагат Европейската комисия, Европейския парламент, Съвета на ЕС, Съда на ЕС, Европейската сметна палата, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите, Европейската централна банка, Европейската инвестиционна банка. Освен писмени преводи, в европейските институции се осъществяват и много устни преводи. Конферентни преводачи задължително превеждат на срещите на високо равнище, на които участващите министри и правителствени или държавни ръководители могат да се изкажат на родния си език, на заседанията на ЕП, на срещи на работни групи и др. Именно затова и работата на преводачите в европейските институции е изключително важна и ценена. Тя е и много отговорна, понеже от точността и бързината на превода зависи вземането на важни решения и споделянето на информацията за тях.

• Европейската комисия

Генерална дирекция „Писмени преводи“ на Европейската комисия е най-голямата преводаческа служба в света. В ГД „Писмени

¹¹⁸ Според данни на Европейската комисия в институциите работят около 4300 писмени преводачи и 1000 устни преводачи.

преводи“ работят около 1 600 щатни преводачи, 700 помощен персонал. Ползват се и преводачи на свободна практика. Годишно се превеждат над 2.5 млн. страници.

Генерална дирекция „Устни преводи“ на Европейската комисия осигурява превод по време на заседанията, организирани от Комисията и от другите институции, на които предоставя услуги, и организира конференции за службите на Комисията. Устните преводачи от ГД „Устни преводи“ превеждат за Съвета на Европейския съюз, за Комитета на регионите, за Европейския икономически и социален комитет, за Европейската инвестиционна банка, както и за европейските агенции, представителствата и бюрата в държавите членки. Европейската комисия се стреми да отговори на реалната потребност от устни преводача и изпраща такива по целия свят. Благодарение на дългогодишното сътрудничество в сферата на обучението с университетите и органите в държавите членки и в държави извън ЕС (напр. Турция, САЩ, Русия, Китай) навсякъде по света е осигурен постоянен достъп до услугите на устни преводачи. В Софийския университет „Св. Климент Охридски“ също има магистърска програма по конферентен превод, която се провежда с подкрепата на Европейската комисия. ГД „Устни преводи“ разполага с 560 щатни устни преводача и осигурява около 100 000 дни устен превод годишно, като за почти половината от тях използва преводачи на свободна практика.

• **Европейски парламент**

В Европейския парламент са обособени **Езикови звена за писмени преводи**, в които работят 660 преводача и 280 асистента. Те превеждат документите, от които ежедневно се нуждае Парламентът.

Генерална дирекция „Устни преводи и организиране на конференции“ (DG INTE) осигурява устни преводачи за всички заседания на Европейския парламент, както и за други служби извън ЕП, включително Сметната палата, Комитета на регионите, Европейския омбудсман, Европейския надзорен орган по защита на данните, Европейската комисия в Люксембург и Центъра за преводи. Все по-голям брой заседания на Парламента се излъчват на живо по интернет и благодарение на симултанния превод може да бъдат проследени от гражданите от всички държави членки на ЕС. Освен на пленарните заседания, устните преводачи пътуват по целия свят, придружавайки делегации на конференции в чужбина, на посещения в други парламенти, както и на мисии за наблюдение на избори. Редовно се превеждат заседания, на които се използват всичките 24 официални ези-

ка, а често са необходими и други езици, като например руски, арабски и китайски. ГД „Устни преводи и конференции“ има 294 щатни преводачи. Ползва и преводачи на свободна практика.

- **Съвет на ЕС и Европейски съвет**

Преводите в Съвета на ЕС и в Европейския съвет са организирани в **преводаческа служба с 24 отдела** – за всеки официален език на ЕС, в които работят 688 преводача и 262 асистента.

- **Съд на Европейския съюз**

Съдът на ЕС също има своя **преводаческа дирекция**. Около 600 юристи-лингвисти се грижат за преводите, необходими за функционирането на Съда, включително съдебна практика, документация, изследвания, решения и т. н. Важен език за преводачите в Съда на ЕС е френският.

- **Сметна палата**

В Службата за преводи на Сметната палата работят около 140 преводача. Основната дейност на Сметната палата е да извърши одит на средствата, които се предоставят по линия на европейските фондове и програми. Чрез превода се осигурява прозрачност и възможност за запознаване с резултатите от одитите. Преводачите осигуряват и езикова помощ на място за одиторите, които осъществяват проверките.

- **Европейската централна банка**

В отдела за преводи на Европейската централна банка работят предимно юристи-лингвисти, които подготвят правните актове на банката и преводачи, които редактират и коригират документи, официални публикации и вътрешни материали на банката на английски език. Преводачите работят съвместно с експерти – банкови специалисти от държавите членки. Наемат се и консултанти на свободна практика.

- **Европейската инвестиционна банка**

Европейската инвестиционна банка също разполага с Езикова служба, която е част от Генералния секретариат на банката. Езиковата служба разполага с 30 лингвисти, които осъществяват преводи, редактиране, коректорска работа и предоставят съвети по терминологията.

- **Комитетът на регионите и Европейският икономически и социален комитет**

Тези комитети са консултативни органи на Европейския съюз. Те дават мнения по предложеното европейско законодателство. **Дирек-**

цията за преводи обслужва и двата комитета и разполага с 270 преводачи, които превеждат материалите на двата комитета на всички официални езици на ЕС.

- **Център за преводи за органите на Европейския съюз**

През 1994 г. е създаден и специален Център за преводи за органите на Европейския съюз (Регламент на Съвета (ЕО) №2965/94 от 28 ноември 1994 година относно създаване на Център за преводи за органите на Европейския съюз)¹¹⁹.

Центърът за преводи предоставя преводачески услуги на агенциите и органите на ЕС и работи заедно с другите преводачески служби на Съюза. В периоди на повишено натоварване Центърът оказва съдействие на институциите и органите на ЕС, които разполагат със служби по превод. Персоналът на Центъра наброява 200 души, които извършват преводи за 61 агенции, институции и органи на ЕС. Центърът за преводи възлага работа и на преводачи на свободна практика. Качеството на техните преводи се проверява от лингвистите на центъра, преди да се изпратят на клиентите. Поради разнообразието на областите, покривани от агенциите на ЕС, центърът се занимава с множество специализирани текстове на различни езици на ЕС и на страни извън Съюза. Според годишния доклад на Центъра, публикуван на 4 август 2017 г., през 2017 г. са преведени 761 028 страници, а бюджетът му през 2018 г. е 47,7 млн. евро.

Друга основна задача на Центъра е да допринесе за междуинституционалното сътрудничество между различните служби по превод, с цел оптимизиране на работните методи, съгласуване на процесите и цялостно спестяване на средства в областта на преводите. Едно от най-големите постижения на това сътрудничество е осъществяването на проекта IATE (Интерактивна терминология за Европа), инициатива на Центъра за преводи. Терминологичната база данни IATE е с открит достъп за обществеността от 2007 г. и обединява терминологичните ресурси на всички служби по превод в ЕС. Със своите 8 милиона термина понастоящем IATE представлява най-голямата терминологична база данни в света.

- **Междуинституционалният комитет по писмени и устни преводи**

Създаден е като форум за сътрудничество между езиковите служби на институциите и органите на Европейския съюз. Той се за-

¹¹⁹ Official Journal of the European Communities, L 314, 7 December 1994.

нимава с редица въпроси от общ интерес за различните отдели за писмени и устни преводи.

2.3. Законодателство за получаването на статут, заклет преводач“ в Европейския съюз

С увеличаване на мобилността и миграцията в рамките на Европейския съюз съразмерно се увеличава и броят на всякакъв вид взаимоотношения (било то търговски, юридически, академични или лични) между граждани с различна националност, култура и език. Това, от своя страна, води до голямо разнообразие от ситуации, които изискват услуги за писмен и устен езиков превод. Тъй като много от тези ситуации трябва да бъдат санкционирани или наблюдавани от органите (често от съдилища или други юридически институции), съвсем обичайно е да се изисква официален превод на документи, написани в оригинал на друг език.

Целите на един официален превод са да се установят факти в един юридически или административен процес/съдебно дело, да се признаят юридически факти с произход от чужда държава и да се приложи за чужди граждани правото на източника (международно частно право).

На ниво ЕС все още липсват общи правила за предоставяне на статут на заклет преводач. Услугите за официален превод са различно организирани в държавите членки на Европейския съюз, с най-различни професионални рамки (разнородни системи и практики). Например в Обединеното кралство и Ирландия тази професия не е регулирана, докато в държавите с гражданско право достъпът до професията на заклетия преводач се регламентира от различни правила и се практикува в различни условия на работа по отношение на закона, заплащането на такса или сертифицирането. В Германия например всяка федерална провинция определя критериите, на които трябва да отговарят устните и писмените преводачи, за да бъдат заклетни или назначени, т. е. да може да предоставят обществени услуги. Това означава, че всяка федерална провинция определя свои специфични изисквания.

В Естония се провежда специален изпит, организиран от Министерството на правосъдието, чрез който се проверяват знанията и уменията на кандидатите. Отчитат се и личните характеристики, необходими за професионалните дейности на заклет преводач. Изпитът се състои от писмен за юридически и езикови познания и интервю за

професионална годност.

В Белгия не съществува официална централизирана база данни с официалните преводачи. Към секретариатите на отделните съдилища обаче се водят списъци със заклетите преводачи, които текущо се обновяват.

В Австрия желаещите да станат заклетите преводачи трябва да преминат изпит пред специална комисия, независимо дали имат университетско образование за преводачи. Изпитът се състои в превод на правни и съдебни документи и теоретична част, отнасяща се до законодателната система.

В Чехия заклетите преводачи се определят от регионалните съдилища. Желаещите да получат статут на заклетите преводачи трябва да докажат познания по съответния език чрез съответна диплома или положен държавен изпит.

В Испания получаването на статута „заклет преводач“ се осъществява чрез специална процедура. Изпитите се провеждат от Службата за устен превод на испанското Министерство на външните работи и сътрудничеството. Кандидатите трябва да демонстрират своите умения за превод в специфична езикова комбинация и преводите може да бъдат или на или от майчиния език на преводача. За участие в изпита трябва да се изпълнят редица предварителни изисквания, включително три предварителни теста.

В България преводаческите услуги на заклетите преводачи се регламентират от Министерство на външните работи. Заклет преводач може да бъде лице, което е придобило образование или квалификация по съответния език, и представи документ – диплом за висше образование по езика, диплом за средно образование от езикова гимназия, диплом за висше образование, при което е положен държавен изпит по езика.

При тези различия в правилата за даване на статут на „заклет преводач“ в държавите – членки на ЕС неминуемо възниква въпросът дали превод, извършен от заклет преводач в една от държавите-ленки, е валиден и се приема в останалите държави от Европейския съюз. Тъй като правилата са различни, препоръчителна е предварителна консултация относно законодателството на съответната страна с посолството или консулството. Някои нотариуси или администрации са много възискателни по отношение на това кой превод е приемлив за тях. Поради това в Европейския съюз се правят предварителни проучвания с цел хармонизиране на законодателството и премахване на

ненужните административни пречки, свързани с регламентиране на статут „заklet преводач“ на ниво Европейски съюз.

2.4. Законодателство относно авторските права на преводачите

Защитата на авторските права става все по-чувствителна тема в съвременните условия на бърз напредък на информационните технологии. Този въпрос засяга и авторските права на преводачите на литературни произведения. Еволюцията на цифровите технологии промени начина, по който се създават, продуцират, разпространяват и използват произведенията и други защитени обекти. В цифровата среда също така се активизира трансграничното използване и на практика се предлагат нови възможности за достъп на потребителите до защитено с авторско право съдържание.

През 2001 г. беше приета Директива 2001/29/ЕО на Европейския парламент и Съвета относно хармонизирането на някои аспекти на авторското право и сродните му права в информационното общество¹²⁰. Тази директива се отнася до правната закрила на авторското право и на сродните му права в рамките на вътрешния пазар, като се поставя особено ударение върху информационното общество.

В България действа законът за авторското право и сродните му права в сила от 1.08.1993 г. с последно изменение от 25.03.2011 г., който е съобразен с директивата от 2001 г. Според този закон (чл. 3 ал. 2) преводите също са обект на авторското право. Член 9 от закона гласи, че „авторското право върху превод или преработка принадлежи на лицето, което ги е направило, без с това да се накърняват правата на автора на оригиналното произведение. Това не лишава други лица от правото да правят самостоятелно свой превод или своя преработка на същото произведение“.

Приетата през май 2015 г. Стратегия за цифров единен пазар очерта необходимостта „да се намалят различията между националните режими за авторското право и да се даде възможност за по-широк достъп на потребителите в ЕС до произведения онлайн“. Ево-

¹²⁰ Директива 2001/29/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2001 година относно хармонизирането на някои аспекти на авторското право и сродните му права в информационното общество, Официален вестник на ЕС, 22.6.2001 г. L 167/10, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0029&from=BG>

люцията на цифровите технологии доведе до появата на нови бизнес модели и засили ролята на интернет като основен пазар за разпространение на защитено с авторско право съдържание и за достъп до него. В тази нова рамка носителите на права се сблъскват с трудности, когато се опитват да лицензират своите права и да получат възнаграждение за разпространението на техните произведения онлайн. По такъв начин биха могли да се изложат на риск развитието на европейското творчество и създаването на творческо съдържание. Ето защо е необходимо да се гарантира, че авторите и носителите на права ще получат справедлив дял от стойността, създадена чрез използването на техните произведения и други обекти.

Поради това Европейската комисия подготви предложение за нова директива, чиято цел е да се подобрят позициите на носителите на права по отношение на договарянето и получаването на възнаграждение за използването на тяхното съдържание от онлайн услуги, които дават достъп до качено от ползвателя съдържание. Справедливото поделение на стойността е необходимо също така за осигуряване на устойчивост в сектора на печатните издания. На 17 април 2019 г. беше приета окончателно директивата за авторските права в цифровия пазар¹²¹.

3. Възможности, предоставяни от Европейския съюз в сферата на професията преводач и преводаческите услуги

3.1. Възможности за работа в европейските институции

Отличното владение на европейски езици дава редица възможности за работа в институциите на ЕС.

Писмен преводач

Работата като писмен преводач изисква владение на поне три от

¹²¹ Директива (ЕС) 2019/790 на Европейския парламент и на Съвета от 17 април 2019 година относно авторското право и сродните му права в цифровия единен пазар и за изменение на директиви 96/9/ЕО и 2001/29/ЕО (Текст от значение за ЕИП), Официален вестник на ЕС, 17.5.2019 г., L 130/92, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN>

официалните езици на ЕС¹²². Това може да бъде майчиният език, плюс още два, като най-често използваните са английски, френски и немски. Необходима е бакалавърска степен, без значение от специалността, т. е. тя може да бъде лингвистика или филология, но може да бъде и инженерна, икономическа и т. н. Често различният от филоложки профил дори е полезен за преводача, понеже работата му е свързана с превод на документи по широк кръг от теми. Самото владение на езика се доказва чрез изпити.

За постоянна работа като писмен преводач се кандидатства по точно определена процедура за подбор. Тя включва подаване на електронен формуляр за кандидатстване, проверка на допустимостта, компютърни тестове за предварителен подбор (словесно-логическо мислене, математико-логическо мислене, абстрактно мислене и езикови тестове), тестове по писмен превод и тестове по модела „Център за оценяване“ (групово упражнение, устна презентация и интервю относно компетенциите). Успешните кандидати попадат в списък на издържалите конкурса. Службите, които имат нужда от писмени преводачи, канят на интервю за работа кандидати от този списък.

Като писмен преводач може да се работи и на свободна практика, но това става чрез обявяване на тръжна процедура, подаване на оферти от преводачески фирми и в случай на одобрение – сключване на няколкогодишен рамков договор със спечелилата фирма. Тя наема конкретните преводачи, сключва договори с тях и им заплаща извършените преводачески услуги.

Юрист-лингвист

Юрист-лингвистите на ЕС се грижат за това общностното законодателство да има едно и също значение на езиците на всички страни от Съюза. За тази длъжност се наемат юристи, които притежават отлични езикови умения и имат опит в съставянето, превода, проверката или редактирането на правни текстове. Юрист-лингвистите трябва да могат точно да определят това, което законодателството на ЕС има за цел да изрази, и да умеят да го предадат максимално точно на своя собствен език. Изискванията към юрист-лингвистите е да владеят отлично един език на ЕС, да имат задълбочени познания по поне 2

¹²² Подробности за работата като писмен преводач могат да бъдат намерени на https://www.karieri.bg/karieren_klub/suveti/3053643_profesiia_pismen_prevodach_v_evroinstituciite/

други официални езика на ЕС и да са завършили висше юридическо образование. При процедурата за подбор на юрист-лингвисти акцентът е върху правните и езикови познания и преводачески умения, както и върху основните компетенции, изисквани от всички длъжностни лица в институциите на ЕС.

Коректор – езиков редактор

Доброто езиково образование дава възможност и за работа като коректор – езиков редактор. Под ръководството на други служители коректорите в Службата за публикации проверяват текстове за публикуване на родния им език. Това включва подготовка на текстовете по отношение на стила и типографията, проверка на коректури, предаване на одобрените текстове за печат, участие в оформянето на публикации и подпомагане на организирането и наблюдението на процеса на изготвяне на публикациите.

Коректорите (езиковите редактори) в Съда на ЕС например помагат при подготовката на текстове, които ще се публикуват в Сборника „Съдебна практика“. Това включва езикова проверка и редакция на документи за публикуване, сравняване на текстове с оригиналите, които обикновено са на френски език, проверка за спазване на стилистичните особености и правила, предпечатна подготовка на сборника „Съдебна практика“ и типографско оформление на текстовете.

Конферентен преводач

Службата за устни преводи на европейските институции е най-голямата в света. Нейните конферентни преводачи се грижат обсъжданията по време на заседания да се предават правилно на съответния официален език на ЕС чрез симултанен или консекутивен превод. Устните преводачи на ЕС работят в стимулираща, мултикултурна среда и трябва да умеят да комуникират ефективно, да разбират различни и често сложни въпроси, да реагират и да се приспособяват бързо към променящите се обстоятелства, да работят под напрежение, самостоятелно или в екип.

Изискването е да се владее отлично един език на ЕС и задълбочени познания по поне 2 други официални езика, подходяща квалификация или висше образование по конферентен превод и една година професионален опит като конферентен преводач (степен AD 5). При наличие на няколко години преводачески опит има възможности за работа към преводаческите екипи от по-висока степен (степен AD 7).

При процедурата за подбор се оценяват уменията за устен превод, както и основните компетенции, изисквани от всички длъжностни лица в институциите на ЕС. Оценката се извършва въз основа на тестове по симултанен и консекутивен превод на избраните от кандидата езици. Конкурси за устни преводачи обикновено се обявяват през лятото на всяка година (юни/юли).

Устни преводачи на свободна практика също може да бъдат наемани, за да работят наред с щатните преводачи по време на заседания, за които преводът се осигурява от службите за устен превод на европейските институции.

Конкурсите за преводачи с конкретни езици се обявяват регулярно, обикновено през лятото. Информация за актуалните конкурси може да бъде намерена на сайта на Европейската служба за подбор на персонал EPSO¹²³.

Стажове в европейските институции

Институциите на Европейския съюз предоставят възможности за стажове на преводачи. Стажовете са възможност за запознаване с най-добрите практики в областта на писмения превод, за придобиване на умения в преводаческата професия и натрупване на професионален опит.

Генерална дирекция „Писмени преводи“ на Европейската комисия приема стажанти два пъти годишно – от 1 март и от 1 октомври. Стажовете се провеждат в Брюксел и в Люксембург. Месечната стипендия е около 1100 евро на месец. Поемат се и пътните разноски. Кандидатите трябва да имат умения за превод от два официални езика на ЕС към основния (майчиния) език. Например кандидатът трябва да владее като основен един от официалните езици на ЕС – например, български, както и първи изходен език – английски, френски или немски и втори изходен език – друг официален език на ЕС. Нивото на владеене трябва да е много добро, което се доказва с удостоверителни документи (дипломи, удостоверения, доказателства за изучаване на дисциплини на езика и др.), съответстващи на ниво C1/C2 от CEFR. Стажантите трябва да са завършили бакалавърска степен. Процедурата

¹²³ EU Careers, European Personnel Selection Office, https://epso.europa.eu/home_bg

на кандидатстване предвижда онлайн регистрация¹²⁴.

Генерална дирекция „Писмени преводи“ на Европейския парламент предоставя възможности за два вида стажове: стажове по писмен превод за лица, завършили висше образование (3 месеца с възможност за удължаване) и стажове за обучение по писмен превод (1-3 месеца). Стажовете се провеждат в Люксембург, но се осъществяват посещения в Страсбург и Брюксел. Стажовете за преводачи, завършили висше образование, са с продължителност 3 месеца с възможност за удължаване и стипендия от около 1250 евро на месец. Стажантите имат възможност да допълнят знанията, получени по време на следването им, да се запознаят с дейността на Европейския съюз и неговите институции и по-конкретно с Европейския парламент.

Стажовете за обучение по писмен превод са с продължителност 1–3 месеца и стипендия от около 310 евро на месец. Предназначени са за кандидати, които към момента на подаване на кандидатурите притежават диплом за завършено средно образование, даващ достъп до висше учебно заведение, или студенти, които трябва да проведат стаж в рамките на своя курс на обучение. Кандидатите и за двата вида стажове трябва да владеят отлично един от официалните езици на Европейския съюз или официалния език на държава кандидатка за членство в Европейския съюз и да притежават задълбочени познания по два други официални езика на Европейския съюз. Кандидатства се онлайн чрез специални формуляри, които са на английски и френски език¹²⁵.

Центърът за преводи към органите на Европейския съюз също предлага стажове, основно за студенти от университетите на държавите – членки на Европейския съюз, и от страни – кандидатки за членство. Продължителността на стажа е не по-малко от три и не повече от шест месеца. За стаж в Центъра може да кандидатстват лица, които към момента на подаване на заявление за стаж имат завършени най-

¹²⁴ Регистрацията се извършва на сайта http://ec.europa.eu/stages/applying/procedure_en. Подробности относно правилата на Европейската комисия за стажовете могат да бъдат намерени на сайта http://ec.europa.eu/stages/sites/stages/files/rules_bg.pdf, както и календар и друга полезна информация на сайта: <http://ec.europa.eu/stages/>

¹²⁵ Информация за преводаческите стажове в Генерална дирекция „Писмени преводи“ на Европейския парламент може да бъде получена от интернет сайта на Европейския парламент <http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/bg/work-with-us/traineeships> и Translation Traineeships Office TOB 07A017 L – 2929 LUXEMBOURG dgtrad.translationtraineeships@europarl.europa.eu

малко четири семестъра университетско или равностойно образование и задълбочено владеене на един от основните езици на Европейския съюз и задоволително познаване на друг език на ЕС до степен, необходима за изпълнението на техните задължения. Доброто познаване на един от работните езици на Центъра (френски или английски език) е предимство. Преди началото на всяка календарна година Центърът взема решение относно броя на предлаганите стажове в зависимост от равнището на отпуснатите бюджетни кредити и възможността на всеки от отделите да приеме стажант. След това Центърът публикува покана за подаване на заявления за стаж на своя уебсайт, в която се посочват различните етапи на процедурата на подбор (критерии за допускане и подбор, формуляр на заявлението и др.)¹²⁶.

Съдът на Европейския съюз предлага ограничен брой платени стажове с продължителност пет месеца. Стажовете обикновено се извършват в дирекция „Юридически преводи“, дирекция „Изследвания и документация“, дирекция „Комуникация“, дирекция „Протокол и посещения“, службата на правния съветник по административни дела, секретариата на Общия съд или дирекция „Устни преводи“.

Кандидатите трябва да притежават диплома по юридически или политически науки, а за стажове в дирекция „Устни преводи“ – диплома за конферентен превод. Стипендията е 1 120 евро на месец. С оглед на естеството на работната среда в Съда на ЕС е желателно добро владеене на френски език. Кандидатства се онлайн¹²⁷.

4. Резултати от анкетата, проведена сред студенти от Софийския университет „Св. Климент Охридски“

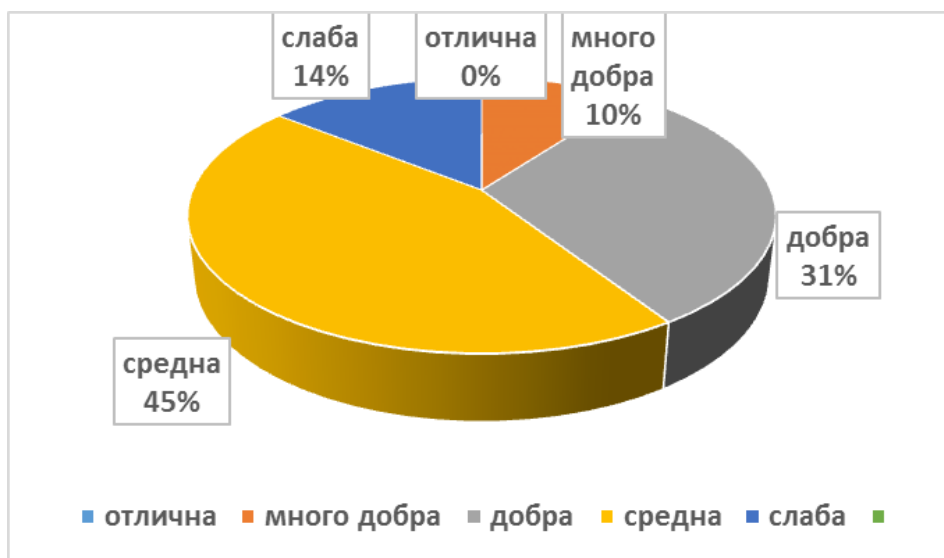
Анкетата бе проведена сред 49 студента основно от филологически специалности – английска филология – 38, немска филология – 2, руска филология – 3, италианска филология – 1, магистърска програма по превод – 3. В анкетата участва и 1 студент по право. Анкетиранията са отговорили на 17 стандартизирани отворени и затворени въпроса.

Получени са следните резултати: болшинството от анкетираните

¹²⁶ Информация относно стажовете в Центъра за преводи към органите на Европейския съюз може да бъде намерена на <http://cdt.europa.eu/bg/stazhove-bg>.

¹²⁷ Повече информация може да бъде намерена на https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7008/.

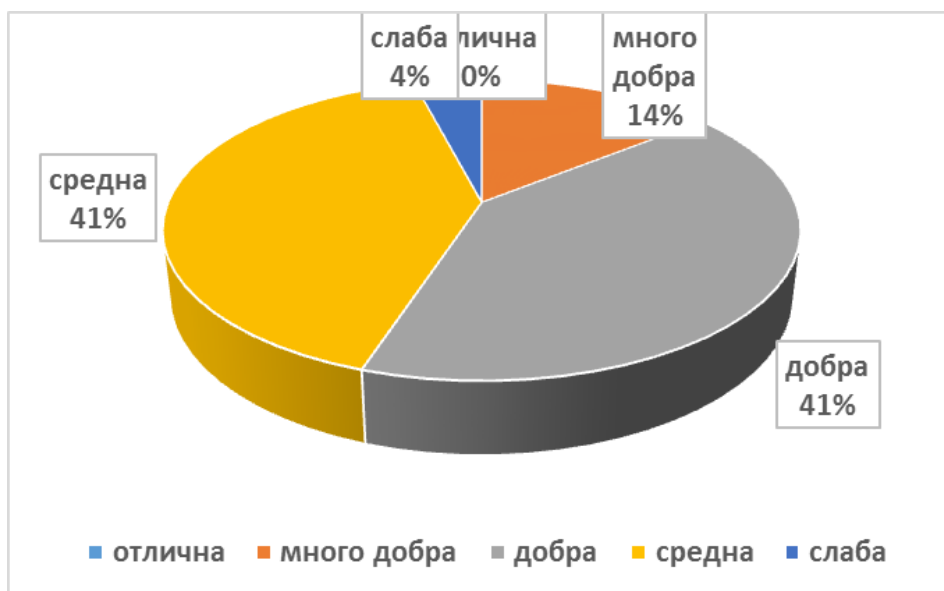
дават средна оценка на собствените си знания за институциите и начина на функциониране на Европейския съюз (22). Като добра я оценяват 15, а 5 – като много добра. Слаба оценка на своите знания за ЕС си поставят 7 души. Нито един от анкетираните не е оценил знанията си относно Европейския съюз като отлични. Повечето студенти не са изучавали дисциплина, която да разглежда дейността на Европейския съюз, свързана с тяхното професионално направление, програмите и правните норми на ЕС. Единствено студентите от магистърска програма „Конферентен превод“ (3) изучават дисциплината „Увод в институциите и политиките на ЕС“.

Фиг. 34. Отговор на въпроса „Как оценявате Вашите знания за институциите и начина на функциониране на ЕС?“ в СУ „Св. Климент Охридски“

Подобна е картината при оценяването на знанията за правните норми на ЕС и програмите на ЕС в сферата на тяхната бъдеща професия (преводаческа). Като много добра са я оценили магистрите от програма „Конферентен превод“. Всички останали я оценяват като средна (оценка 3) или добра (4). Двама са поставили слаба оценка. Нито един студент не оценява познанията си в тази област като отлични.

Преобладаващият отговор на въпроса какви знания биха искали да получат в Университета относно ЕС, които да бъдат полезни за професионалната им реализация, болшинството от студентите посочват, на първо място, професионалните възможности за реализация в Европейския съюз, на второ място – за европейските програми и

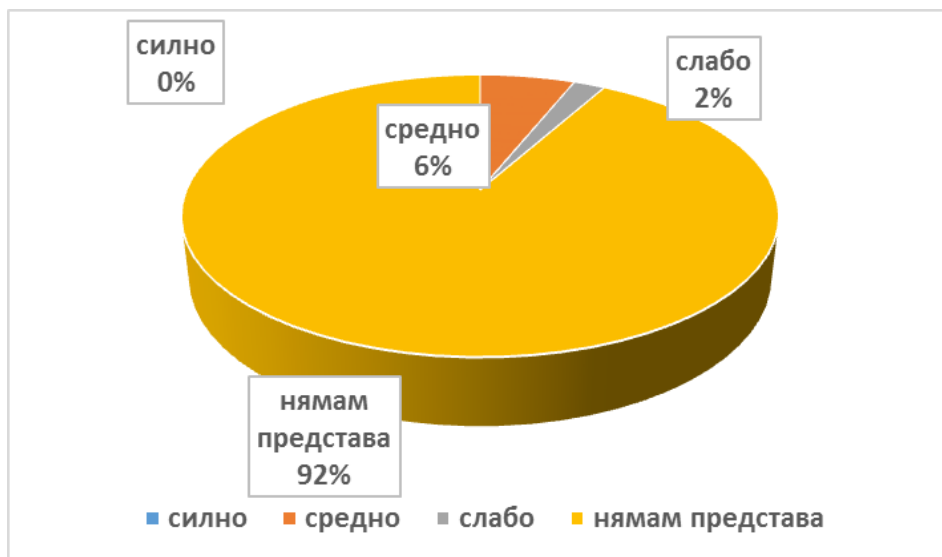
Фиг. 35. Отговор на въпроса „Каква оценка бихте дали на Вашите знания за правните норми на ЕС и за програмите на ЕС в сферата на Вашата бъдеща професия?“ в СУ „Св. Климент Охридски

възможности за стажове. Един студент е посочил езиковата политика на ЕС, а трима биха искали да научат повече по институционални, икономически и правни въпроси на ЕС.

За анкетираните се оказва трудно да оценят въздействието, което правните норми на ЕС оказват върху тяхната бъдеща професия – мнозинството от анкетираните (45) са посочили, че нямат представа.

Що се отнася до регулирането на професията преводач на равнище ЕС, повече от 52 на сто от анкетираните са отговорили, че е необходимо да се приемат повече директиви и регламенти на ЕС, за да се уеднаквят изискванията към преводачите на цялата територия на ЕС. На второ място, с 48 на сто от отговорите се приема, че сегашното регулиране на равнище ЕС е достатъчно и то трябва само да се усъвършенства.

На въпросите относно очакванията за професионална реализация в ЕС и в България студентите са поставили основно оценки добра и средна (50/50) Анкетираните може да бъдат разпределени в три групи: група, която очаква по-добра реализация в ЕС, отколкото в България, втора група – еднакви очаквания за реализация в ЕС и в България и трета група – с по-високи очаквания за реализация в България.

Фиг. 36. Отговор на въпроса „Как оценявате въздействието, което правните норми на ЕС оказват върху Вашата бъдеща професия?“ в СУ „Св. Климент Охридски“

От всичките 49 анкетирани само трима са посочили, че са участвали в програмата „Еразъм+“. Анкетата показва, че студентите нямат познания за европейските програми и възможностите, които те биха им предоставили. Нито един анкетирани не е посочил други програми (извън „Еразъм+“), които биха подпомогнали за кариерното им развитие. Въпреки очевидната липса на информираност за европейските програми мнозинството от анкетирани посочват, че те имат силно влияние за подобряване на университетското обучение и за подобряване на кариерното развитие. Студентите черпят информация за новостите в законодателството на ЕС и европейските програми основно от специализираната интернет страница на ЕС. На второ място е посочен отговорът, че няма подходяща интернет страница, а на трето – от страница на българско министерство. Повечето от студентите (42) не са участвали в мобилност в други страни по време на следването, което може да бъде свързано с това, че значителна част от анкетирани са все още в бакалавърската степен на своето обучение (46).

• Основни изводи от резултатите от анкетата

Студентите във филологическите специалности имат ограничени познания за Европейския съюз и възможностите, които им предос-

тавя. С изключение на специализираната магистърска програма по конферентен превод в нито една специалност не се изучава дисциплина, която да дава на студентите повече знания за функционирането на ЕС, европейските програми, законодателството, свързано с тяхната бъдеща професия. Болшинството от анкетиранияте подкрепят регулирането на професията „преводач“ и уеднаквяване на изискванията на европейско равнище. Въвеждането на курс (избираем), свързан с функционирането на ЕС, езиковата политика, европейските програми и разработването на проекти, възможностите за професионална реализация би съвпаднало с желанията, изразени от студентите в анкетата, за придобиване на повече знания в тази област.

Библиография

1. Консолидирани текстове на Договора за Европейския съюз и на Договора за функционирането на Европейския съюз, Официален вестник на ЕС, 7.6.2016 г., С 202/1, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0001.01/DOC_1&format=PDF
2. Директива 2001/29/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2001 година относно хармонизирането на някои аспекти на авторското право и сродните му права в информационното общество, Официален вестник на ЕС, 22.6.2001 г. L 167/10, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0029&from=BG>
3. Директива 2010/64/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 20 октомври 2010 година относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство, Официален вестник на ЕС, 26.10.2010 г., L 280/1, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0064&from=EN>
4. Директива (ЕС) 2019/790 на Европейския парламент и на Съвета от 17 април 2019 година относно авторското право и сродните му права в цифровия единен пазар и за изменение на директиви 96/9/ЕО и 2001/29/ЕО (Текст от значение за ЕИП), Официален вестник на ЕС, 17.5.2019 г., L 130/92, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN>
5. Katschinka, L. (2013) Legal Translation in Context, Professional Issues and Prospects, <https://www.eumypro.eu/wp-content/uploads/2018/04/Review-Legal-Translation-in-Context.pdf>
6. Kaye, P. (2016) Translating and Interpreting in the EU Institutions, European Commission, 21 May 2016, <https://www.eumypro.eu/wp->

content/uploads/2018/04/Careers-in-translation-and-interpreting-at-the-EU.pdf

7. Mańko, R. (2017) Legal Aspects of EU Multilingualism, European Parliamentary Research Service, PE 595.914, <https://www.eumypro.eu/wp-content/uploads/2018/04/legal-aspects-languages.pdf>

8. Martina Bajčić, M., Basaneže K. D. (2016) Towards the Professionalization of Legal Translators and Court Interpreters in the EU, Cambridge Scholars Publishing, <https://www.eumypro.eu/wp-content/uploads/2018/04/legal-translators.pdf>

ОБОБЩЕНИЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ПРОВЕДЕНАТА АНКЕТА В РАМКИТЕ НА ПРОЕКТА „ЕВРОПА В МОЯТА ПРОФЕСИЯ“

Ингрид Шикова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Анкетата беше проведена сред 431 студенти в 10 български висши училища и 10 различни специалности – Нов български университет – право, УНСС – външна търговия, Югозападен университет – финанси, Софийски университет – филологии/преводачи, Великотърновски университет – туризъм, Технически университет – София – инженерство, Пловдивски университет – екология, Аграрен университет – Пловдив – агрономство, Медицински университет – Варна – оптика и оптометрия, Университет за архитектура и строителство – архитектура и урбанистика.

Анкетата съдържа 17 въпроса, отнасящи се до самооценка на знанията за Европейския съюз, изучавани дисциплини, посветени на европейската интеграция, влиянието на ЕС върху бъдещата професия на студентите, познаване и участие на европейските програми и възможностите за стажове. Основните обобщени резултати от проведената анкета са следните:

1. Как студентите оценяват знанията си за Европейския съюз?

Преобладаващата оценка, които студентите дават за своите знания за ЕС, е добра. Данните позволяват да бъдат открити 3 групи университети: университети, в които анкетираните дават високи оценки на своите знания за ЕС, университети, в които преобладава оценката добър, и университети, чиито анкетираните студенти са посочили средно ниво на познания. В **първата група** могат да бъдат причислени студентите по право в НБУ – 76% от тях отбелязват добра, много добра и отлична оценка на знанията си, УНСС – в сферата търговия, 99% от студентите са посочили отлична, много добра и добра оценка на знанията си за ЕС, Югозападния университет – финанси, 87% от анкетираните са посочили отлична, много добра и добра

оценка на знанията, Аграрния университет – Пловдив, оценката на 75% от студентите е добра и много добра. **Във втората група** преобладава отговорът, съдържащ добра оценка – Пловдивския университет – екология, Медицинския университет – Варна. В тази група около 50% от студентите са посочили оценката добър. **В третата група** попадат университетите, чиито студенти са посочили като преобладаваща оценка на своите знания среден. Анкетата в Техническия университет – София показва, че 63% от бъдещите инженери оценяват своите знания за ЕС като средни, в Софийския университет – филологии, преводачи, 45% оценяват знанията си за ЕС като средни и още 14% като слаби, във Великотърновския университет – туризъм, 46,7% поставят оценка среден на знанията си за ЕС. Следва да се отбележи, че 53,3% от анкетираните студенти от Великотърновския университет оценяват знанията си като отлични, много добри и добри.

2. Има ли връзка между изучаването на дисциплини, свързани с ЕС, и оценката на знанията на студентите?

Отговорите на въпроса дали е изучавана някаква дисциплина, която да разглежда дейността на Европейския съюз в съответното професионално направление, показват корелация между оценките на знанията за ЕС и съответно изучаването на курсове, посветени на европейската интеграция. Високите оценки на знанията в областите финанси, право, търговия, земеделие са свързани с факта, че студентите изучават редица дисциплини, които дават знания по европейските въпроси. Обратно, посочилите слаби оценки на своите знания не изучават дисциплини, свързани с европейската интеграция, програмите и правните норми на ЕС. Показателен е следният пример, студентите във филологическите специалности в Софийския университет не изучават дисциплини, отнасящи се до Европейския съюз, поради което са посочили средни и слаби знания. Единствено студентите в магистратурата по „Конферентен превод“ са посочили добра и много добра оценка на своите знания за ЕС, което се дължи на факта, че в учебния план е включена дисциплина „Въведение в институциите и политиките на ЕС“.

3. Как студентите оценяват въздействието на правните норми на ЕС върху тяхната бъдеща професия?

От обобщените резултати може да се направи изводът, че реди-

ца от анкетираните студенти изпитват затруднения по отношение на оценката на въздействието, което правните норми на ЕС оказват върху тяхната бъдеща професия и то предимно в специалностите, в които не се изучават дисциплини, свързани с ЕС. Най-висок процент на отговорилите „нямам представа“ се отбелязва в отговорите на студентите от Софийския университет – преводачи – 92%, Великотърновския университет – туризъм – 72,8%, Техническият университет – инженери – 66%. Наблюдава се корелация между степента на оценката на знанията за ЕС и отговорите на въпроса за въздействието на правните норми върху бъдещата професия на студентите. В отговорите на студентите от първата група университети почти липсва отговора „нямам представа“. В НБУ – право и Югозападния университет – финанси всички са дали мнение, в УНСС – търговия само 13% отбелязват отговор „нямам представа“. В Аграрния университет – фермери съответно 19% отговарят, че нямат представа.

Тези резултати още веднъж показват ясна връзка между наличието на дисциплини, свързани с Европейския съюз, неговото функциониране и политики и осведомеността на студентите и способността им да дават оценка на въздействието на правните норми на ЕС върху тяхната бъдеща професия.

4. Мнения на студентите относно регулирането на бъдещата им професия на равнище Европейски съюз

Отговорите на въпроса за необходимостта от засилване на регулирането на съответната професия на равнище Европейски съюз могат да бъдат класифицирани в три групи – в първата група анкетираните студенти от специалностите финанси – 70%, търговия – 77%, туризъм – 72%, аграрни науки – 65% отговарят, че е необходимо да се приемат повече директиви и регламенти на ЕС, за да се уеднаквят изискванията към съответната професия на цялата територия на ЕС. Към втората група могат да бъдат поставени специалностите, в които мненията на студентите са поделени почти по равно между необходимостта от повече законодателство и усъвършенстване на сегашното регулиране – еколози – съответно 43% и 57%, юристи – съответно 40% и 53%, преводачи – съответно 52% и 48%. Трета група е дала поспецифични отговори – отличават се отговорите на бъдещите инженери, 30% от които смятат, че сегашното регулиране е прекалено и то трябва да се намали, както и отговорите на оптиците, 87% от които смятат, че сегашното законодателство е достатъчно.

5. Участие на студентите в Програмата за академична мобилност на ЕС „Еразъм+“?

Резултатите от анкетата показват, че студентите знаят за програмата „Еразъм+“ на Европейския съюз, но много малко от тях са участвали в нея. В някои университети нито един от анкетирания не е участвал в програмата „Еразъм+“ – Аграрния университет и Медицинския университет, а в останалите университети участвалите в програмата са между 2 и 4. От всички 327 интервюирани студенти само 19 са участвали в програмата „Еразъм+“ – едва 5,8%. Този нисък дял на участието на студентите в „Еразъм+“ би следвало да бъде анализиран отделно, като се търсят причините за липсата на интерес от страна на българските студенти. Те биха могли да произтичат от липсата на достатъчно информация, отношението на преподавателите към одобряване на кредитите, получени в други университети, липсата на достатъчна езикова подготовка, недостатъчно финансиране за престоя в друга държава и др.

6. Знания относно ЕС, които студентите биха искали да получат в университета, които да бъдат полезни за професионалната им реализация

В отговорите на анкетирания студенти могат да бъдат открити две тенденции – част от тях биха желали университетът да им предложи повече избираеми курсове, свързани с ЕС, друга част биха искали да имат повече информация. Като най-желани курсове се очертават европейските програми и проекти, институции и функциониране на ЕС, право на ЕС в съответната професионална област, политики на ЕС. Анкетирания студенти желаят да получат от университетите си повече информация относно възможностите за реализация в ЕС, възможности за стажове и работа, посещения в европейски институции, стажове и посещения в институции, ангажирани в провеждана секторна политика.

7. Очаквания за професионална реализация в България и в други държави от Европейския съюз

В отговорите на въпроса за очакванията за професионална реализация в България и в други държави от Европейския съюз е възможно да бъдат открити няколко тенденции: първо, студентите

очакват предимно много добра реализация както в България, така и в други държави от Европейския съюз. Единствено при студентите от филологическите специалности на Софийския университет преобладава средната оценка за бъдещата професионална реализация, второ, анкетираните може да бъдат разпределени в три групи: група, която очаква по-добра реализация в ЕС, отколкото в България, втора група – еднакви очаквания за реализация в ЕС и в България и трета група – с по-високи очаквания за реализация в България. По-добра реализация в България очакват студентите в областта на туризма, финансите, агрономическите науки. Почти еднакви очаквания за реализация в България и в други страни от ЕС имат студентите по право, екология, филолозите – преводачи. По-високи очаквания към кариера и професионално развитие в други държави от ЕС имат анкетираните студенти от Медицинския университет, УНСС – търговия, Техническият университет – инженери. Те посочват като причини по-високото заплащане, по-добрите условия на труд, социалните придобивки и повече възможности за кариерно израстване. Като цяло може да се направи изводът, че анкетираните студенти са по-скоро оптимисти за бъдещата си реализация както в България, така и в други държави от Европейския съюз.

Изводи

- Студентите, които имат в учебните програми на специалностите си дисциплини, свързани с Европейския съюз, са много по-добре информирани и оценяват по-високо своите знания за ЕС. Липсата на информираност и знания за функционирането на ЕС и конкретно за влиянието на ЕС върху съответното професионално направление са очевидни в специалностите, в които не се изучават дисциплини, имащи отношение към европейската интеграция.
- Студентите демонстрират желание за избираеми курсове, посветени на европейските въпроси, както и за предоставяне на повече информация от университетите за възможностите за стажове и професионална реализация в Европейския съюз.
- Липсата на достатъчно познания за Европейския съюз не дават възможност на студентите да оценят влиянието на европейската интеграция върху тяхната професия – масово преобладава отговорът „нямам представа“. Студентите, оценили високо знанията си за ЕС, дават различен отговор от „нямам представа“ на въпроса за въздействието на правните норми върху бъдещата им професия.

- Мненията на анкетираниите студенти за необходимостта от засилване на регулирането на съответната професия на равнище Европейски съюз са поделени почти по равно между необходимостта от повече законодателство и усъвършенстване на сегашното регулиране. Студентите, които изучават дисциплини, свързани с ЕС, посочват, че е необходимо да се приемат повече директиви и регламенти на ЕС, за да се уеднаквят изискванията към съответната професия на цялата територия на ЕС.

- Тревожен е фактът, че само 5,8% от анкетираниите са участвали в програма „Еразъм+“. Добре би било във всеки университет да се проучат конкретните причини за слабото участие на студентите в програмата.

- Като цяло може да се направи изводът, че анкетираниите студенти са по-скоро оптимисти за бъдещата си реализация както в България, така и в други държави от Европейския съюз.

Приложение

Съфинансиран от програма
„Еразъм+“
на Европейския съюз

Уважаеми колеги, настоящата анкетна карта има за цел да проучи степента на въздействие на европейските политики върху университетското образование в България и възможността за последваща професионална реализация на младите хора. Участието в анкетата е анонимно – моля да отбележите единствено в кое професионално направление се обучавате.

Данните от анкетата ще послужат за първото национално изследване по темата „Европа в моята професия“, което ще бъде оповестено след провеждането на 10 университетски семинара в цялата страна. Повече информация можете да получите и на сайта на нашия проект www.euturgo.eu

Благодарим Ви за участието!

*Екип на Българската асоциация
за европейски изследвания*

АНКЕТНА КАРТА

Университет.....

Специалност.....

1. Каква оценка бихте дали на Вашите знания за институциите и за начина на функциониране на ЕС?

отлична

много добра

добра

средна

слаба

2. Изучавал ли сте някакъв предмет в университета, който да разглежда дейността на Европейския съюз във Вашето професионално направление?

да.....

не

(посочете какъв)

3. Изучавал ли сте някакъв предмет в университета, който да разглежда правните норми на ЕС и програмите на ЕС в сферата на Вашата бъдеща професия?

да

не

4. Каква оценка бихте дали на Вашите знания за правните норми на ЕС и за програмите на ЕС в сферата на Вашата бъдеща професия?

Моля отбележете оценка по скалата от 2 (слабо) до 6 (отлично)

Сфера на знание

2 3 4 5 6

Действащо законодателство на ЕС във Вашата професионална област

Действащи програми за финансиране във връзка с Вашата бъдеща професия

5. Какви знания бихте искали да получите в университета относно ЕС, които да бъдат полезни за професионалната Ви реализация?

.....

.....

.....

6. Как оценявате въздействието, което правните норми на ЕС оказват върху упражняването на Вашата бъдеща професия?

силно

средно

слабо

нямам представа

7. Считате ли, че е необходимо да се усили регулирането на Вашата бъдеща професия на равнището на Европейския съюз?

считам, че е необходимо да се приемат повече директиви и регламенти на ЕС за да може да се уеднаквят изискванията към бъдещата ми професия на територията на целия съюз.

считам, че сегашното регулиране на равнището на ЕС е достатъчно и то трябва само да се усъвършенства.

считам, че сегашното регулиране на равнището на ЕС е прекалено и то трябва да се намали като се даде преднина на националното регулиране.

7. Какви са очакванията Ви за професионална реализация в рамките на ЕС извън България?

отлична много добра
 добра средна слаба

8. Какви са очакванията Ви за професионална реализация в България?

отлична много добра
 добра средна слаба

9. Ползвал ли сте Програмата за академична мобилност на ЕС ЕРАЗЪМ+?

да не

10. Знаете ли за някакви други програми на ЕС, целящи да подобрят университетското обучение и шансовете за кариерно развитие на студентите във Вашата професионална област?

да не

11. Ако сте отговорили положително на предишния въпрос моля посочете една такава програма.

.....
.....
.....

12. Как оценявате въздействието, което имат програмите на ЕС за подобряване на университетското обучение и за подобряване на кариерното развитие във Вашата професионална област?

много силно силно слабо

13. Как се информирате за новостите в законодателството и програмите на ЕС, които засягат непосредствено Вашата професионална област и бъдещата Ви професионална кариера?

- от специализиран сайт на ЕС от сайт на българско министерство
 от сайт на общината няма подходящ сайт

14. Какви езици на ЕС считате, че владеете отлично с оглед на професионалната Ви реализация?

- български английски
 френски немски друг:

15. В каква мобилност в друга страна-член на ЕС извън „Еразъм+“ сте участвали по време на Вашето университетско обучение?

- стаж специализация
 продължаване на обучението доброволчество
 друго:

16. Моля посочете в какво ниво на университетска програма се обучавате в момента:

- бакалавърска програма магистърска програма
 докторска програма млад преподавател/специалист

Валентин Петрусенко, Венета Златинова-Павлова, Ганчо Ганчев,
Гергана Радойкова, Димитър Хаджиниколов, Димчо Димов,
Екатерина Михайлова, Катерина Йочева, Ингрид Шикова,
Катя Христова-Вълчева, Милена Ташева-Петрова, Младена Радева,
Петър Борисов, Сия Велева, Теодор Радев, Теодора Калейнска,
Христина Групчева

ЕВРОПА В МОЯТА ПРОФЕСИЯ

Българска
Първо издание

Научна редакция:
проф. Ингрид Шикова (съставител),
проф. Димитър Хаджиниколов

Формат 70/100/16
Печатни коли 15,5
Печат БПС ООД

ISBN 978-619-239-409-7
Издавателство „Авангард Прима“

София, 2020